

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

**REFLEXE PŘÍRODNÍCH VĚD V ČESKÉ KATOLICKÉ
TEOLOGII A FILOSOFII NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ**

Bc. Pavlína Procházková

Diplomová práce
2011

University of Pardubice
Fakulty of Arts and Philosophy

**REFLECTION OF THE SCIENCE IN THE CZECH CATHOLIC THEOLOGY AND
PHILOSOPHY AT THE TURN OF THE 19TH AND THE 20TH CENTURIES**

Bc. Pavlína Procházková

Diploma paper
2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Pavlína PROCHÁZKOVÁ**
Osobní číslo: **H09697**
Studijní program: **N6101 Filozofie**
Studijní obor: **Religionistika**
Název tématu: **Reflexe přírodních věd v české katolické teologii a filosofii
na přelomu 19. a 20. století**
Zadávací katedra: **Katedra religionistiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

- 1) Nastínění vztahu vědy a víry v západním myšlení přelomu 19. a 20. století a akceptace této problematiky v českém prostředí
- 2) Pozice katolictví a pozice přírodních věd na přelomu 19. a 20. století v Českých zemích - příčiny možných vztahů
- 3) Recepce přírodních věd do katolického světonázoru ? pravá a nepravá věda
- 4) Odmítnutí přírodních věd jako apologie katolictví
- 5) Apologie katolictví na základě přírodních věd
- 6) Katolická reflexe sporů mezi rozumem a vírou
- 7) Bible versus poznatky přírodních věd v katolickém pohledu
- 8) Shrnutí možných modelů vztahů mezi katolictvím a vědou
- 9) Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce:

Seznam odborné literatury:

**tištěná/elektronická
viz příloha**

Vedoucí diplomové práce:

doc. Mgr. Tomáš Bubík, Ph.D.
Katedra religionistiky

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2010

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2011

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

Mgr. Martin Fárek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Příloha zadání diplomové práce

Seznam odborné literatury:

Primární:

Bible a věda: rozhovory o námitkách proti Písmu svatému. upravil Jan Bělina, (Jaroslav Dlouhý). Praha: V. Kotrba, 1916. 139 s. BOUTROUX, E. Věda a náboženství. Praha: Nové Čechy, 1918. CÂMARA, Fr. Tom. Náboženství a věda: odpověď na Draperovy Dějiny konfliktů mezi náboženstvím a vědou. přeložil Ant. Frecer. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1902. 49 s. DE SAINT-PROJET, F. Duilhé: Apologie víry křesťanské na základě věd přírodních. přeložil Ant. Podlaha. 4. vyd. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1897. xix, 382 s. DOUBRAVA, Josef. Zpráva královéhradeckého biskupa Josefa Doubravy o Modernismu z roku 1906. dokument přeložil, uvedl a okomentoval Tomáš Petráček. Teologie & Společnost. Roč. 17, č. 3 (2007). s. 123-129. ISSN 1213-6301. HEUSLER, Filip. Vědy přírodní a bible. Brno: Tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1888. 98 s. KADEŘÁVEK, E. Je-li spor mezi vědou a virou. [nakl.vl.], Praha, 1914. KONEČNÝ, F. J. Jak píše prof. Dr. Masaryk o katolické vědě a víře? Praha: Vlast, 1891. LEV XIII., papež. Církev a vzdělanost: dva poslední pastýřské listy biskupa perugijského Joachima kardinála Pecciho, nyní slavně panujícího papeže Lva XIII. přeložil Vojtěch Kameš. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna V. Kotrba, 1901. 72 s. POHUNEK, František. Několik slov o svobodě myšlení, svobodě tisku a svobodě vědy. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna V. Kotrba, 1900. 16 s. RÁDL, E. Moderní věda. Praha: Čin, 1926. REINKE, J. Přírodní věda a náboženství. Praha: Comenium, 1908. 15 s. REYL, František. Církev pronásleduje vědu. Hradec Králové: Politické družstvo tiskové, 1900. 24 s. STŘEBSKÝ, Tomáš. Bible a příroda: časové poznámky. Praha: J. Zeman a spol., 1889. 375 s. ŠMÍDEK, Karel. Věda, národnost, církev. Praha: Tiskem knížecí arcibiskupské knihtiskárny w Seminári, 1847. 40 s. WAHRMUND, Ludwig. Katolický názor světový a svobodná věda: populárně vědecká přednáška se zřetelem na syllabus Pia X. a encykliku "Pascendi Dominici Gregis": po konfiskaci upraveno dle provedeného líčení o námitkách. Praha: Tiskový výbor československé sociálně demokratické starny dělnické (časopis Zář), [1908]. 77 s. ZAHM, J. A. Věda a učenci katoličtí. přeložil Václav Hazuka. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1899. 146 s. ŽÁK, Emanuel. Boj o duši. Praha: Kropáč & Kucharský, 1930. 36 s. Sekundární: BUBÍK, Tomáš. Úvod do české filozofie náboženství. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2009. 182 s. ISBN 978-80-7395-186-3. MCGRATH, Alister E. Dialog přírodních věd a teologie. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2003. 286 s. ISBN 80-7021-552-6 (váz.) NEEDHAM, J. (ed.), Science, Religion & Reality, New York 1955. ONDOK, Josef P. Přírodní vědy a teologie. Brno: CDK, 2001. 178. s. ISBN 80-85959-93-3. PAVLINCOVÁ, Helena ? HORNYA, Břetislav. Filosofie náboženství: Pokus o typologii. Brno: MU, 1999. 251 stran. ISBN: 80-210-1978-6.

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 24. června 2011

Pavλίna Procházková

Souhrn:

Předkládaná diplomová práce se zabývá tématem vztahu českých katolíků k moderním přírodním vědám na přelomu 19. a 20. století. V tomto období dochází k poklesu religiozity v české společnosti. Na základě zpracování problematiky se snažíme zjistit, jakou roli v postupujícím odnáboženšťování hrála právě věda. První polovina práce stručně charakterizuje postavení katolíků v českých zemích v klíčovém období a nastiňuje vztah české inteligence k vědě. Druhá část práce je složena z konkrétních příkladů sporů mezi katolickou věroukou a přírodními vědami. V závěru se snažíme dokázat, že se věda pod vlivem osobních preferencí aktérů sporu stala důležitým faktorem v ateizaci českých zemí.

Klíčová slova: České země, 19. století, 20. století, Katolická církev, Teologie, Věda, Přírodní vědy, sekularizace

Summary:

The present diploma paper is concerned with the relationship of the Czech Catholics to the modern science at the turn of the 19th and the 20th centuries. In this period there is a decline of religiosity in the Czech society. Our question is what role has played the science in process of secularization. The first part of the work briefly describes the position of the Catholic Church in the Czech lands in a crucial period and outlines the relationship of the Czech intellectuals to the science. The second part analyzes some specific examples of disputes between Catholic doctrine and the natural sciences. In conclusion, we are trying to prove that the science, influenced by personal preferences of actors of the dispute, has become of an important factor in the process of Czech secularization.

Key words: Czech lands, 19th century, 20th century, the Catholic Church, theology, science, secularization

Poděkování:

Ráda bych poděkovala vedoucímu své závěrečné práce doc. Mgr. Tomáši Bubíkovi, Ph.D. za inspiraci, cenné rady při zpracování a také za poskytnutí podpory během badatelského tápání. Mé poděkování patří i ThDr. Jiřímu Gebeltovi, Th.D. za zapůjčení pramenné literatury a vstřícný přístup.

ÚVOD	- 10 -
1. POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ SITUACE V ČESKÝCH ZEMÍCH V KLÍČOVÉ DOBĚ..	- 12 -
2. ČESKÉ ÚVAHY O VZTAHU VĚDY A NÁBOŽENSTVÍ NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ.....	- 17 -
2.1 Takzvaný spor mezi vědou a vírou na přelomu 19. a 20. století a oficiální katolické stanovisko: „Pravá věda“ a katolické náboženství	- 22 -
2.2 Vztah českých katolíků k přírodovědě	- 25 -
2.3 Katolická snaha o vlastní institucionální podporu vědy.....	- 29 -
3. PŘÍKLADY REÁLNÝCH SPORŮ ČESKÝCH KATOLÍKŮ S MODERNÍMI VĚDAMI A JEJICH VÝSLEDKY	- 37 -
3.1 Reakce katolické církve na darwinismus a teorii evoluce v českých zemích.....	- 37 -
3.1.1 Evoluce z hlediska katolické filosofie a etiky	- 39 -
3.1.2 Darwinismus z hlediska katolické věrouky a teologie	- 43 -
3.1.3. Darwinismus a „pravá věda“	- 48 -
3.1.4 Shrnutí katolického postoje k problematice darwinismu	- 51 -
3.2 Astronomická bádání z katolického pohledu	- 52 -
3.2.1 Katolický postoj k astronomii v českých zemích přelomu 19. a 20. století	- 53 -
3.2.2 Katolická kritika Kant-Laplaceova systému	- 56 -
3.2.4 Stvoření světa a vesmíru ve srovnání katolické věrouky s astronomií.....	- 57 -
3.3 Česká katolická inteligence a fyzika	- 60 -
3.3.1. Zákon přírody versus zázrak	- 60 -
3.3.2 Fyzika a její využití v teologii.....	- 62 -
3.3.3 Katolické úvahy o teorii relativity.....	- 65 -
3.4 Katolické reakce na novodobé otázky chemie	- 68 -
3.5 Obecné závěry vyplývající z jednotlivých příkladů	- 70 -
ZÁVĚR.....	- 72 -
BIBLIOGRAFIE	- 78 -
Primární:.....	- 78 -
Články v seriálových publikacích:	- 81 -
Elektronické zdroje pramenné literatury:	- 89 -
Sekundární literatura:	- 90 -
Elektronické zdroje sekundární literatury:	- 91 -

„Pozorujeme-li nynější svět t.j. smýšlení jaké se jeví v mluvení, spisech a činech lidí věku 19., jenž se zove osvíceným, napadá nám bezděky otázka, kam to vše směřuje? Co z toho bude? Kam jdeme touto krácející cestou? Zdá se, jako by celý byl se spiknul svět proti pravdě zjevené, proti Církvi, proti Ježíši Kristu a Jeho náměstku na zemi.“¹

ÚVOD

Téma předkládané diplomové práce lze vnímat v několika rovínách. V první fázi bylo naším záměrem zpracování vztahu české katolické inteligence k přírodním vědám na přelomu 19. a 20. století, jak ostatně napovídá i sám název práce. Téma lze však vnímat v širším kontextu, který jsme si uvědomili až po seznámení s prameny, z nichž čerpáme. Rámec, v němž spočívají všechna námi zjištěná fakta, tvoří postupně se proměňující česká náboženská scéna. V dění druhé poloviny 19. a počátku 20. století vidí někteří badatelé jeden z mezníků ateizace české společnosti. Naposledy se toto téma objevilo ve sborníku redigovaném Zdeňkem R. Nešporem *Náboženství v 19. století: nej církevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?*² a okrajově také v monografii Davida Václavíka *Náboženství a moderní česká společnost*.³ Obě práce sledují problematiku převážně ze sociologického hlediska, to znamená, že příčiny postupného ubývání míry religiozity české společnosti vidí v rámci socio-kulturních změn.

„Odnáboženšťování“ české společnosti můžeme v jistém smyslu chápat spíše jako opouštění jejího katolického rázu, neboť právě až do přelomu 19. a 20. století byla česká náboženská scéna tvořena z naprosté většiny katolíky. V průběhu námi sledované doby však katolická církev ztrácí v českých zemích své pozice a zároveň i věřící. Proto se můžeme ptát, co vedlo ke jmenovaným změnám. Naším záměrem je zjistit, jakou roli v tomto procesu hrálo přijímání vědeckého světonázoru na základě poznatků přírodních

---

¹ BLANDA, František. „Kam jdeme“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1870. č. 1. s. 5.

² NEŠPOR, Zdeněk a kol. *Náboženství v 19. století: nej církevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha: Scriptorium, 2010. 324 s. ISBN 978-80-87271-22-3.

³ VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010. 243 s. ISBN 978-80-247-2468-3

věd, což je také naší hlavní výzkumnou otázkou. Právě diskuse nad objevy a teoriemi moderních přírodních věd charakterizovaly závěr 19. století. Zároveň dochází k prosazování materialismu a pozitivismu.

K problému přistupujeme prostřednictvím kritické analýzy písemných pramenů vycházejících z českého katolického prostředí. Z jejich množství vybíráme ty, které byly psány katolickou inteligencí, neboť právě na nich se ukazuje, jak intenzivní byla česká debata o podstatě a roli přírodních věd ve vztahu k náboženství, respektive katolictví. Pohled na situaci „zevnitř“ zkoumané skupiny nám také umožní lépe pochopit stanoviska katolíků a co je vedlo k zamítnutí, či naopak k přijetí některých závěrů moderních přírodovědných oborů, a také zjistit, zda-li měla přírodověda vliv na některá jejich věroučná stanoviska. Abychom byli schopni vyvodit z naší práce obecnější závěry, srovnáváme v některých případech katolické texty s dobovými prameny z nekatolického prostředí, popřípadě užíváme k podepření některých našich tvrzení sekundární literatury.

V úvodních kapitolách se nejprve pokusíme nastínit pozici katolictví a náboženství na konci 19. a na počátku 20. století v kontextu sociálně – politické a kulturní situace v českých zemích a stejně tak rámcově představit tehdejší české vnímání vztahu mezi vědou a náboženstvím, respektive katolickým křesťanstvím.

V následujících kapitolách se již budeme věnovat katolickému pohledu na vědu jako takovou a na vědy přírodní zvlášť. Mimo uchopení problematiky v rámci myšlenkových struktur stručně charakterizujeme i institucionální zajištění přírodovědného bádání v katolické církvi, periodickou i neperiodickou produkci a vůbec reálnou činnost českých katolíků týkající se moderní vědy.

V druhé polovině práce se pokusíme o analýzu několika konkrétních případů sporu, či spíše setkání vědy a katolictví na české půdě, jež významněji zasáhly do katolického myšlení.

V závěru shrneme dosavadní zjištění a pokusíme se charakterizovat povahu sporu mezi vědeckým světonázorem a katolickým náboženstvím.

1. POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ SITUACE V ČESKÝCH ZEMÍCH V KLÍČOVÉ DOBĚ

Situace českých katolíků na přelomu 19. a 20. století je v mnoha ohledech nejasná. Na jednu stranu se ke katolictví hlásí většina obyvatelstva⁴, na druhou stranu prameny vypovídají o téměř ostrakizaci katolické církve z hlediska veřejného života. V průběhu druhé poloviny 19. století vážnost katolické církve ve společnosti postupně upadá, ve shodě s trendem objevujícím se od dob osvícenství. Skutečné důvody opouštění katolického založení české společnosti jsou stále předmětem badatelských diskusí.⁵ Svou roli hrály s největší pravděpodobností nově se vynořivší politická hnutí té doby, která kritizovala účast církve na státním monarchistickém zřízení, případně nábožensko-politické projevy ve formě klerikalismu.⁶ Na stranu protikatolických snah se staví i socialistická hnutí. Katolická církev se snažila vypracovat ve srážce s tímto jevem vlastní sociální nauku na základě evangelia, ale v myšlení všeobecné společnosti (jistě i pod tiskovou propagací sociálně dělnických stran, později, z druhého konce politického spektra, i agrární strany) spíše přetrvával náhled na církev jako na základní stavební

---

⁴ Při sčítání lidu v roce 1900 se ke katolickému vyznání přihlásilo 97% obyvatel české národnosti žijící na českém území (viz VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. s. 54.), v roce 1921, tedy krátce po vzniku ČSR, se ke katolické víře (zahrnuti byli i řečtí katolíci) hlásilo přes 80% obyvatelstva republiky („Občanstvo československé republiky dle národnosti a náboženství“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1923. č.3. s. 148-149.). Pokles je sice znatelný, ale stále je počet věřících v nadpoloviční většině.

⁵ Srovnej např. publikace z nejbližších let: VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010. 243 s. ISBN 978-80-247-2468-3.; NEŠPOR, Zdeněk a kol. *Náboženství v 19. století: nej církevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha: Scriptorium, 2010. 324 s. ISBN 978-80-87271-22-3.

⁶ Objevuje se však otázka, zdali církev, než aby Rakousko-Uherský stát podporovala ze své vůle, nebyla do této pozice tlačena právě ze strany vládní moci, která jí jako protiváhu nabízela pozici státem preferované církve. Co se týče údajného klerikalismu, studie Pavla Marka ukazuje, že ohledně samotné definice tohoto termínu neexistovala v inkriminované době shoda (do jisté míry můžeme hovořit o problematičnosti i v současnosti) a jako klerikalismus byla označována, hlavně ze strany nekatolických politických činitelů, celá škála chování katolických představitelů. Viz MAREK, Pavel „Klerikalismus ve volebních zápasech katolických stran před 1. světovou válkou“. In MAREK, Pavel. *Teorie a praxe politického katolicismu 1870 – 2007*. s. 13 – 34.

prvek monarchie a feudalismu, potažmo tedy činitele sociální nespravedlnosti, který kořenil ve středověké nauce o třech stavech.

Je však faktem, že státní správa Rakouska – Uherska využívala církev jako jeden z pilířů kontroly společnosti. Svazek mezi státem a katolickou církví se v klíčovém období proměňuje – od trpěné a zneužívané pozice k postavení jedné z mnoha institucí zajišťující soukromě prožívanou náboženskou příslušnost, hraničící až s indiferentismem ze strany vlády první republiky.

Církev všechny změny moderní doby nemile nesla.⁷ Zhruba od 70. let 19. století se vynořuje otázka školství, které je vnímáno jako klíčový problém doby. Průběžné odcírkevňování školství, které v očích katolické inteligence a církevních představitelů patrně zastupuje sekularizaci celé společnosti (až do té míry se v katolických pramenech školská otázka neustále řeší⁸), vnímají katolíci jako od-mravňování společnosti. Ztrátou svých pozic ve výukovém procesu mládeže totiž ztrácejí i svůj dohled a vliv. Katoličtí autoři té doby upozorňují na propojenost vzdělání se stavem společnosti.⁹ Zajímavá může být konfrontace palčivé otázky se současným stavem, kdy nastává znovu-ptaní se po morálním zázemí společnosti.¹⁰

---

⁷ V souvislosti s neuspokojivou situací se v katolických pramenech objevují i názory téměř chiliastického charakteru. Viz např.: „*Všeobecný boj, jenž vypukl za těchto dnů proti církvi Boží, nemá nás polekati. Co nyní církev trpěti musí, shoduje se zcela s obrazem, jak jej ohledně budoucích její osudů sám její božský zakladatel nastínil.*“ In: JOSEF PETR, Biskup Sionský a kol. „*Pastýřský list biskupů švýcarských duchovenstvu a věřícím ohledně významu dobrého a špatného tisku.*“ *Blahověst: Hlasy katolické.* 1873. č. 15. s. 227 - 231.

⁸ Viz článek týkající se reformy školství týkající se náboženského vyučování: HAUSMANN, Josef. „*Náboženství ve školách národních.*“ *Časopis katolického duchovenstva.* 1870. č.7. s. 504-513. Stav za první republiky odráží článek: VAŠEK, Bedřich. „*Statistický obraz náboženské situace v našem školství.*“ *Časopis katolického duchovenstva.* 1928. č.2. s. 116-133. Autor si v něm stěžuje na neutuchající a stále se prohlubující krizi způsobenou úbytkem náboženského cítění u učitelů.

⁹ Velmi zajímavý v této souvislosti je spisek Františka Reyla „*Sebevraždy studentů*“, v němž autor dává do souvislosti odnáboženštění výchovy se vzrůstajícím počtem sebevražd mezi mládeží. REYL, František. *Sebevraždy studentů.* Hradec Králové: Politické družstvo tiskařů, 1904. 39 s.

¹⁰ Některé konkluze katolických autorů vyvolávají analogie se současností, tehdejší situace však reflektovala primárně náboženský problém (náboženství bylo katolíky vnímáno jako předpoklad morálky); dnes se o náboženství v této souvislosti vůbec nehovoří, ačkoli křesťanství je ve větší či menší míře skryto za našimi kodexy chování. Upadání mravního zázemí společnosti (pokud se o „úpadku“ vůbec dá hovořit,

V návaznosti na náboženskou výuku na nižších stupních vzdělání byla diskutována i problematika vysokých škol a otázka místa teologických fakult v rámci univerzit. Postupnou emancipací jednotlivých oborů vysokoškolského vzdělání, nebo také pronikáním „materialistických idejí“, jak na stav nahlížela většina katolických autorů, docházelo ke zpochybňování postavení bohosloví jako moderní vědě adekvátní disciplíny. Z katolické strany se záležitosti plně věnoval Eugen Kadeřávek¹¹, jenž apeloval na historickou roli bohosloveckých fakult v univerzitním systému a snažil se poukázat na praktické souvislosti mezi teologií a obory, jako je medicína nebo právo.¹² Ve svém přístupu však vycházel z čistě náboženských pozic, neboť všechny vědy, včetně přírodních, byly z jeho katolického přesvědčení teologii podřazeny, a z tohoto úhlu pohledu prosazoval i nadřazené postavení teologické fakulty nad fakultami ostatními.

Záležitost bohosloveckých fakult byla těsně spjata s otázkou, zda-li se teologie vůbec může nazývat vědou, respektive má-li v systému moderních věd své místo. Samozřejmě i zde jsou postoje katolíků a nekatolíků k této problematice poměrně jasné. Zatímco katolíci považovali teologii nejen za vědu, nýbrž dokonce za vědu nejvýše postavenou a zaštiťující všechny ostatní vědy, nekatolíci přistupovali k takovému tvrzení odmítavě, nebo alespoň s jistou nelibostí. Představitelem kritiky teologie jako vědě neadekvátnímu přístupu ke světu byl u nás například Tomáš Garrigue Masaryk, se kterým ze strany katolické inteligence polemizoval F. J. Konečný.¹³

Dalším táborem, z jehož strany čeští katolíci pocítovali vůči sobě silnou averzi, byl soudobý tisk, který katolíci pozorovatelé označovali jako „špatný“¹⁴. Většinou se jednalo

---

není-li pouze subjektivním pocitem starší generace neadaptující se na současný svět založený na schopnostech ovládnání stále dokonalejších technologií, jež rozvíjejí lidský potenciál jiným způsobem, než bylo doposud zvykem) může být z jistých pozic vnímáno jako další fáze odnáboženšťování společnosti. Zajímavé téma, pro které nemáme dostatek prostoru, se doporučuje k dalšímu rozpracování.

¹¹ Eugen Kadeřávek (1840 – 1922), katolický filosof a teolog. Čelný představitel české novotomistické filosofie.

¹² KADEŘÁVEK, Eugen. *Je-li spor mezi vědou a vírou*. s. 42 – 68. Velmi podobně jako Kadeřávek se k celé záležitosti staví i pražský katecheta Jan Drozd. Viz. DROZD, Jan. „Theologie a vědy ostatní“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1877 č.7, s. 492-499.

¹³ KONEČNÝ, Filip Jan. *Jak píše prof. Dr. Masaryk o katolické vědě a víře?* Praha: Vlast', 1891.

¹⁴ Např. JOSEF PETR, Biskup Sionský, a kol. „Pastýřský list biskupů švýcarských duchovenstvu a věřícím : ohledně významu dobrého a špatného tisku“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1873 č.15, s. 227 - 231.;

o periodické i neperiodické publikace liberálního nebo socialistického původu, které svým obsahem explicitně či implicitně útočily na katolictví jako celek, nebo na některé jeho věroučné teze či církevní organizaci.

Pokud lze hovořit o nějaké instituci, jejíž agenda by byla skutečně v rozporu s katolickým náhledem na svět, byla by to v českém prostředí místní odnož *Volné myšlenky*¹⁵, jež prosazovala úplnou odluku náboženství od státu. *Volná myšlenka* byla také tradičně spojována s liberalismem a ateismem, jež katolíci vnímali jako největší nebezpečí moderní doby.

Celkově lze z katolických pramenů vyčíst, že situace pro české katolíky, nebo alespoň pro představitele české katolické inteligence, byla spíše neuspokojivá, či dokonce přímo kritická. „*I u nás užívá se politických a sociálních otázek, ano i věd a um jako zbraní k bořivému dílu, - všeobecnému atheismu,*“ můžeme například číst v článku z roku 1880, pro tu dobu příznačně nazvaném „Boj proti církvi“¹⁶. S nevolí sledovali katolíci především náhlé pluralistické tendence v nahlížení na svět, které vnímali jako zmatení společnosti; křesťanství naproti tomu považovali za jedinou možnou cestu, která lidstvo dovede ke spáse.¹⁷ „Nechut“ k pluralismu mohla navazovat na kritiku katolických herezí papežem Piem IX. v dokumentu „*Dei Filius*“, která se týkala jejich štěpení „*v mnohé sekty, jež se mezi sebou neshodnou a přou, čímž je u mnohých lidí ohrožována víra v Krista.*“¹⁸

Na druhou stranu, právě interakce s rychle se proměňující společností vnesla do katolické církve témata, která bylo třeba teologicky uvážit a vytvořit si k nim nějaký postoj. Už z tohoto pohledu nelze považovat katolickou církev za neproměnlivou a

---

BOROMEJSKÝ, Karel. „O špatném tisku: Pastýřský list J. Excel. nejdůst. p. biskupa Kralohradeckého“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1872 č.5 s. 65 - 67.

¹⁵ Vztah české katolické inteligence k programu *Volné myšlenky* dobře ilustruje spis Františka Reyla, „*Proti volné myšlence*“. Viz REYL, František. *Proti Volné Myšlence: apologetická studie*. Hradec Králové: Politické družstvo tiskařů, 1907. 32 s.

¹⁶ KOUSAL, Josef. „Boj proti církvi: Jakých prostředků užívají nepřátelé církve, aby lid o víru připravili; jak si má tu vésti duchovní správce?“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1880 č.34. s. 538.

¹⁷ JANOVSKEJ, František. „Křesťanství a moderní věk“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1884. č. 4. s. 58 - 61.

¹⁸ Viz překlad onoho dokumentu, In: *Dokumenty Prvního vatikánského koncilu: pracovní překlad*. Praha: Krystal OP, 2006. s. 63.

zpátečnickou instituci, jak je někdy nahlížena z nekatolických pozic. Změny provázející přelom 19. a 20. století se v katolických reakcích projeví jak v rámci konzervatismu, tak i v rámci tzv. modernismu. Vlastně můžeme užít i tvrzení, že oba směry byly produktem oné doby. Zatímco konzervativní frakce, která představovala směřování tehdejších nejvyšších představitelů církve, se pod vlivem společenských změn ještě intenzivněji obracela k minulosti¹⁹, dogmatizovala a utvrzovala církevní nauku, zároveň však dovedla reagovat v rámci pravověří na nové podněty vyplývající z těchto změn²⁰, hnutí modernistů²¹ požadovalo zcela nový úhel pohledu, adekvátní současnosti, a na tom stavělo svou existenci.

Výše popsané události však skutečně vypovídají o krystalizaci nepříznivých nálad vůči katolické církvi v českých zemích. Podle našeho názoru nelze jednoduše mluvit o procesu sekularizace, neboť celá situace byla provázena silnými emocemi na obou stranách. Vidíme spíše zápas o podobu budoucí společnosti a politické směřování budoucího českého státu.

---

¹⁹ Nejmarkantnějším příkladem je přijetí tomášovské filosofie za oficiální učení církve.

²⁰ Příkladem může být článek o vivisekci, kde Eugen Kadeřávek reaguje na novodobé, do té doby nevídané, diskuse o právech zvířat z katolického pohledu. Viz KADEŘÁVEK, Eugen. „O vivisekci“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1881. č. 7. s. 385-398.

²¹ Blíže k modernismu v českých zemích viz odborné práce Pavla Marka, patrně největšího českého odborníka na tuto problematiku.

2. ČESKÉ ÚVAHY O VZTAHU VĚDY A NÁBOŽENSTVÍ NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ

Proměny doby zasáhly do katolického myšlení v mnoha sférách. Relevantní našemu tématu jsou nejen katolické úvahy o vědě, ale také o podstatě křesťanství, respektive o náboženství jako takovém, které jsou reakcí na podobné přemítání ze strany nekatolické inteligence.²² Jedním z podnětů pro uvažování o náboženství a o jeho nové, „moderní“ podobě, mohla být náhle nabytá náboženská svoboda, která nejenom podobné reflexe ze své podstaty umožnila, ale přímo je i podporovala, neboť postavila jedince před niterně palčivou otázkou, týkající se nejvnitřnějšího a nejintenzivnějšího vztahu ke světu.

V souvislosti s naším tématem se může jevit zajímavá úvaha o podstatě pravdy, jak byla vnímána českými katolickými i nekatolickými mysliteli na prahu nového věku. Jedinci orientující se na vědu kladli požadavek, aby vědecké poznání bylo do co nejvyšší míry slučitelné s empirickou realitou, aby bylo „pravdivé“. Stejně tak postupovali moderní čeští filosofové k otázce nového náboženství, od nějž požadovali rovněž shodu se skutečností, tedy vlastně shodu s tímto „pravdivým“ vědeckým obrazem světa.²³ Učenci vycházející z čistě katolických pozic naproti tomu kladli na první místo katolické křesťanství, které na jedné straně předcházelo nejen vědě, ale, svým způsobem, i realitě. Tím máme na mysli to, že katolíci vnímali veškeré dění ve světě pod zorným úhlem katolické věrouky a teologie. Druhá, „vědecká“ pozice však často sklouzávala, pod vlivem dozrívajícího pozitivismu, do podobných pozic, pouze z „opačného“ hlediska. V boji o „pravdu“ vyzníval protiklad vědy a náboženství tedy nejintenzivněji.

Ačkoli úvahy o „novém náboženství“ zůstaly vesměs utopií, vztah společnosti ke křesťanství, potažmo k náboženství, se skutečně změnil a mohl by být vskutku označen za cosi „nového“, co dosud nemělo obdoby. Pramenem tohoto vztahu mohl být proces sekularizace sociálních a myšlenkových struktur. Badatelé dodnes hledají odpovědi na

---

²² Blíže k uvažování o náboženství ze strany jak katolické, tak i nekatolické inteligence viz BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: Možnosti a meze*. Pavel Mervart: Červený Kostelec, 2010. 246 s. ISBN 978-80-87378-09.

²³ Viz např. BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: Možnosti a meze*. s. 71.

otázky, které vyvolává problematika nízké míry religiozity v české společnosti.²⁴ Jedna z nejčastěji takto pokládaných otázek se týká počátků této situace. Můžeme se v jisté míře klonit k názorům, které hledají zrod postupného odnáboženšťování právě v pro nás klíčové době, kdy se náboženství stává soukromou záležitostí jedince. Katolíci toto „vyvlastnění“ náboženské otázky z rukou státu do rukou jednotlivých občanů vnímají jako ztrátu významu náboženství.²⁵ Právě z tohoto kroku plynulo podle katolických myslitelů jimi nevídané pluralitní směřování společnosti²⁶, podpořené náboženskou svobodou, kdy se jedinec již nepřizpůsoboval tradici, ale vytvářel si na míru svou vlastní. Některé názory katolických autorů na moderní společnosti nově hledanou a nově formulovanou, ba dokonce v jistém smyslu na nově vytvářenou religiozitu, jako by vypadly z postmoderních sociologických příruček:

„V čem záleží, jak někdy je jmenují, pozitivní náboženství? Jak vypadá ono? Jest to sladký oříšek, z kterého se dá všechno, každému dle chuti vyloupnouti, na kterém může si každý pochutnati, který není ani pro katolíka, ani protestanta, ani žida, ani mohamedána hořký.“²⁷

Jak již bylo řečeno výše, objevil se i požadavek slučitelnosti náboženství s moderní vědou a jejími poznatky. Tento požadavek vnesli do katolického tábora modernisté, jejichž část, vytvořivši na počátku roku 1920 novou národní *Církev československou*, ho

---

²⁴ Viz např. VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010. 243 s. ISBN 978-80-247-2468-3.; NEŠPOR, Zdeněk a kol. *Náboženství v 19. století: nejčirkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha: Scriptorium, 2010. 324 s. ISBN 978-80-87271-22-3.

²⁵ Srovnej citaci: „*Náboženství je věcí soukromou! – je v programu socialistů i agrárníků. Co znamená: „Náboženství jest věcí soukromou?“ To znamená: Náboženství jest věcí vedlejší!*“ (*Hlas lidu* (České Budějovice). 1907/1908. č. 96. s. 1-2 – Jirí ČADEK: O klerikalismu a náboženství jako věci soukromé). Dodatek k práci Pavla Marka (citace primárního textu převzata z práce, s. 32). MAREK, Pavel „Klerikalismus ve volebních zápasech katolických stran před 1. světovou válkou“. In MAREK, Pavel. *Teorie a praxe politického katolicismu 1870 – 2007*. s. 13 – 34.

²⁶ Katolíci smýšleli o pluralismu jako o procesu, vyvolaném vnějšími proměnami doby. Proto volíme termín „směřování“, spíše než termín „tendence“, který by se v jistém smyslu zdál také vhodný. O „tendenci k pluralismu“ ve společnosti bychom však hovořili spíše v tom případě, pokud bychom uvažovali o pluralismu jako kvalitě náležející společnosti.

²⁷ KOUSAL, Josef. „Boj proti církvi: Jakých prostředků užívají nepřátelé církve, aby lid o víru připravili; jak si má tu vésti duchovní správce?“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1880. 34. s. 537 - 539.

dokonce uvedla v platnost.²⁸ V konzervativním katolickém proudu bylo však na podobné názory nahlíženo s nevolí. Důvodem byly obavy, které plynuly z usuzování některých současných myslitelů, že by náboženství nejenom mělo být slučitelné s vědou, ale že by mělo být dokonce vědou zcela nahrazeno. Tento nárok nebyl vnímán tak, že by se věda stala novou vírou, ale že vědecké poznatky zcela vymítí náboženské představy jako zaostalé. Takové úvahy však nemohly být katolíky akceptovány. Kritizovali je nejen z hlediska víry, ale poukazovali například i na nedostatky vědy ohledně mravního základu.²⁹

Je otázkou, zda i v českém prostředí můžeme mluvit o kulturním boji mezi příznivci náboženství a příznivci vědy.³⁰ Zcela jistě se neprojevoval v takové míře, jako například v Německých zemích, odkud je také termín „kulturní boj“ převzat. Nepochybně však do sféry kulturního boje můžeme zařadit český spor o náboženské vyučování na školách a o přítomnost náboženství ve výuce vůbec. Celá problematika ve svém celku byla zčásti vlastní proveniencí a zčásti importem právě z Německa a Rakouska. Však také do českého prostředí v jisté míře zasáhl symbolický spor vědy a víry v osobě Ludwiga Wahrmunda³¹, rakouského profesora práv, který svá léta dožil právě v Praze, kam byl

---

²⁸ I když je v oficiálních dokumentech církve formulován tak, že poskytuje prostor pro různé výklady: „**Naše církev je prosta předsudků proti vědeckému poznání**, jemuž některé představy Písma svatého odporují.“ Viz dokument CCSH „*Víra našich sborů*“, v elektronické podobě ke stažení na adrese: www.cesh.cz/dokumenty/303-vira-nasich-sboru.doc.

²⁹ *Hlas lidu* (České Budějovice). 1907/1908. č. 96. s. 1-2 – Jiří ČADEK: O klerikalismu a náboženství jako věci soukromé). Dodatek k práci Pavla Marka (citace primárního textu převzata z práce, s. 32 - 33). MAREK, Pavel „Klerikalismus ve volebních zápasech katolických stran před 1. světovou válkou“. In MAREK, Pavel. *Teorie a praxe politického katolicismu 1870 – 2007*. s. 13 – 34. Je skutečně otázkou, zda si věda může nárokovat „mravní základ“, „morálku“, nebo něco podobného, považuje-li se za nezávislou. V současnosti se však hovoří o „etice“ vědy.

³⁰ O kulturním boji v českých zemích viz např. BALÍK, Stanislav. „Kulturní boj v českých zemích a politický katolicismus“. In Marek, Pavel. *Teorie a praxe politického katolicismu 1870-2007*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.

³¹ Blíže ke sporu a k českému kulturnímu boji viz MAREK, Pavel. *Český katolicismus 1890 - 1914*. Olomouc - Rosice: Gloria Rosice, 2003. „Tři kapitoly z českého "kulturního boje"“, s. 511 - 539. ISBN 80-86200-76-0. U nás vyšel český překlad Wahrmundova pamfletu v provenienci sociálně demokratického tisku. Viz WAHRMUND, Ludwig. *Katolický názor světový a svobodná věda: populárně vědecká přednáška se zřetelem na syllabus Pia X. a encykliku "Pascendi Dominici Gregis": po konfiskaci upraveno*

svými nadřizenými doslova odklizen. Pokud přijmeme hypotézu kulturního boje v Čechách, jedním z jeho čelných představitelů by byl například Tomáš Garrigue Masaryk, který měl v roce 1906 prohlásit, že „vědecké myšlení a katolicismus jsou dva světy, které se vylučují“,³² a tím vyvolat velkou nevoli katolického tábora.³³

S velkou pravděpodobností však můžeme tvrdit, že český spor mezi náboženskými a vědeckými představiteli byl z velké míry vyvolán mnoha nedorozuměními a obavami o svou vlastní integritu a samostatnost z obou stran. Příkladem může být katolické chápání tzv. svobodné vědy. Tam, kde nezávislí badatelé očekávali volnost ve výběru objektu zkoumání a možnost volného publikování výsledků, viděli katoličtí autoři hrozbu křesťanské morálce a nebezpečí ateizace společnosti.³⁴ Zůstává však otázkou, zda k posunu významu termínu „svobodná věda“ nedošlo i na opačné straně a obavy katolíků nebyly oprávněné. Je totiž faktem, že někteří nenáboženští učenci se skutečně odvolávali na vědu, konkrétně na „vědu náboženskou“ (předchůdkyni dnešní religionistiky, tehdy převážně historického zaměření), aby dokázali, že křesťanství není zjeveným náboženstvím, nýbrž lidským výtvořem.³⁵

Reálný spor vědy a náboženství byl však velmi pravděpodobně záležitostí několika osob, které považovaly za nutné dojít ke konečnému rozhodnutí mezi oběma světonázory, než celku české inteligence. I v katolických pramenech se totiž hovoří spíše o indiferentnosti vzdělané třídy³⁶ vůči náboženství, než o otevřené averzi.³⁷

---

dle provedeného líčení o námitkách. Praha: Tiskový výbor československé sociálně demokratické strany dělnické (časopis *Zář*), [1908]. 77 s. Ve Wahrmondově pojetí je setkání vědy a víry střetem nesmiřitelných protikladů, jejichž souboj vrcholí právě na přelomu století v boji o podobu univerzit.

³² BALÍK, Stanislav. „Kulturní boj v českých zemích a politický katolicismus“. In Marek, Pavel. *Teorie a praxe politického katolicismu 1870-2007.* s. 82.

³³ Masaryk komentoval i spor mezi Wahrmondem a katolíky. Wahrmondovo tažení vnímal jako skutečnou a adekvátní kritiku katolické církve, která i podle Masaryka bránila svobodě a pokroku ve vědě. Viz MAREK, Pavel. *Český katolicismus 1890 - 1914.* 1. Olomouc - Rosice : Gloria Rosice, 2003. „Tři kapitoly z českého "kulturního boje"“, s. 538.

³⁴ BLAŽKO, František. „Dvě řeči o "svobodě" vůbec a "náboženské svobodě" zvláště“. *Blahověst: Hlasy katolické.* 1886, 12. s. 178.

³⁵ Činil tak například právě Ludwig Wahrmond ve svém spisu.

³⁶ Tou byla v tomto případě, kromě vysokoškolsky vzdělané inteligence, míněna buržoazie.

³⁷ ŠKORPÍK, František Xaver. „Výměsky vědecké“. *Časopis katolického duchovenstva.* 1872. č. 7.

S tím souvisí i otázka týkající se pozice náboženství a vědy v české společnosti. Nelze se jednoduše ztotožnit s tvrzením, že nárůst popularity vědy vedl k poklesu religiozity. Prameny, které máme k dispozici, vypovídají jen o názorech malých, izolovaných skupin intelektuálů, které můžeme z našeho pohledu hrubě rozdělit na nábožensky (máme na mysli v rámci katolictví) aktivní a nábožensky neaktivní. V rámci těchto skupin pak pozice jednotlivých příslušníků oscilují od hluboce zakořeněné katolické víry k naprosto militantnímu ateismu. Světonázorové zakotvení jedinců pak samozřejmě ovlivňuje jejich pohled na námi položenou otázku. Pokud se však vzdáme požadavku na totální odpověď zahrnující celou společnost a spokojíme se s hrubou analýzou pramenů z obou světonázorových stran, dostane se nám zajímavého nárysu situace. Vypadá to totiž, že zatímco čeští katolíci nebyli spokojeni s postavením katolictví v českých zemích, příslušníci nekatolických pozic velmi podobně hodnotili postavení vědy³⁸. Avšak zatímco postavení vědy ze zorného úhlu intelektuálů mělo naději na zlepšení³⁹, katolická strana vnímala v souvislosti s proměnou společenského systému stále citelnější ztráty, jak ve sféře vlivu na společenské dění, tak i v reálném počtu osob hlásících se k jejímu učení⁴⁰. Otázku, co k takovému vývoji vedlo, patrně není možné zcela uspokojivě zodpovědět, neboť ve hře figuruje příliš mnoho faktorů. Jistou roli však mohlo hrát i postupné prosakování vědeckého, racionalistického, respektive materialistického myšlení do společnosti.

---

³⁸ Například Emanuel Rádl hovoří o tom, že věda, vlastně důvěra ve vědu, se velmi těžko prosazuje mezi prostým lidem. Viz RÁDL, Emanuel. *Moderní věda*. Praha: Čin, 1926. s. 33.

³⁹ Viz např. „*Význam vědy pro veřejný život byl výsledkem války zesílen; v demokratické organizaci společenské není jiné autority než kritický rozum.*“ In: *Nové Atheneum: měsíčník vědecký*. Praha: Gustav Dubský, 1919 – 1920. s. 2. Ve stejném textu, vlastně předmluvě k nově vydávanému *Atheneu*, se objevuje i očekávání, že „*Čechoslováci*“ budou vedoucím národem, který vyvede „slovanskou“ vědu na úroveň „národů západních“: „*Probírajíce takto naši vědu v rámci vědeckého života mezinárodního, budeme tím nejen probouzeti zájem o vědu vůbec, nýbrž i přispívati ke správnému a spravedlivému hodnocení práce vědecké u nás.*“ (s. 3).

Je zřejmé, že pěstování vědy a rozšíření jejich výsledků mezi společnost bylo českými intelektuály vnímáno jako velmi významný úkol a výzva.

⁴⁰ Viz např. VAŠEK, Bedřich. „*Statistický obraz náboženské situace v našem školství.*“ *Časopis katolického duchovenstva*. 1928 č. 2. s. 116-133. Článek vyznívá zřetelně v pesimistickém tónu.

2.1 Takzvaný spor mezi vědou a vírou na přelomu 19. a 20. století a oficiální katolické stanovisko: „Pravá věda“ a katolické náboženství

Ještě na konci 19. století a na začátku století 20. převládal v učené společnosti názor, že náboženství a věda spolu musí být nutně ve střetu.⁴¹ To s sebou nese několik problémů. V první řadě, náboženství a věda musí být jistou měrou srovnatelné, respektive musí být něco shodného v jejich základu, co mezi nimi činí rozpor a nestaví je naopak do řady dvou nesouvislých fenoménů. Dalším problematickým bodem je nemožnost přesně definovat jednu stranu onoho sporu, tedy náboženství, a svým způsobem i určitá nejistota v odpovědi na otázku, co vlastně je věda, ačkoli se zdá spíše býti lépe identifikovatelná ve své bytnosti a působnosti, než náboženství.⁴² V současnosti můžeme mluvit o západním zakotvení této problematiky, neboť už máme poznatky o reflektování, nebo častěji spíše o nereflektování (věda i náboženství v kulturním slova smyslu a jejich rozvíjení specifickým způsobem se zdají být pouze západními fenomény) této problematiky nezápadními kulturami. V minulosti, o které hovoříme, však podobné teorie a myšlenky nebyly brány v potaz, neboť vlastně neexistovaly. Dnes nás může ohromovat neotřesitelná samozřejmost, s jakou inteligence přistupovala k náboženství a k vědě a k jejich, z vlastní podstaty (která však nebyla známa) vyrůstajícímu sporu.

---

⁴¹ Viz např. i českému prostředí známé dílo J. W. Drapera. DRAPER, John William. *History of the Conflict between Religion and Science*. New York: D. Appleton, 1874. (česky např. DRAPER, John William. *Dějiny konfliktů mezi náboženstvím a vědou*. Praha: K. S. Sokol, 1892. 432 s.) O velkém zájmu o knihu v českých zemích svědčí celkem čtyři česká vydání během tří desetiletí. Z katolických pozic na Drapera reagoval španělský autor Fr. Cámara, který jej obvinil z neznalosti historie katolického náboženství a vědy vůbec. Cámaraovo dílo rovněž vyšlo v českém překladu: CÁMARA, Fr. Thomas. *Náboženství a věda: odpověď na Draperovy Dějiny konfliktů mezi náboženstvím a vědou*. přeložil Ant. Frecer. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1902. 449 s. K dalším modelům vztahů vědy a náboženství z pohledu pramenné literatury viz např. ŠULC, František. *Věda a víra: na IV. Sociálním a řečnickém kursu v Čes. Budějovicích dne 6. ledna/ přednesl František Šulc*. České Budějovice: Nákladem České sekce diecévního komitétu, 1913. s. 4 – 6.

⁴² Zajímavé dobové srovnání vědy a náboženství na základě jejich ještě zajímavějších definic podává francouzský filosof Émile Boutroux, jehož práce vyšla ve své době i v českém překladu. K vědě totiž přistupuje z kritického stanoviska. Uvádí, že věda je sice vědci považována za shodnou s fakty, podle Boutroux však ve skutečnosti vyplývá „z rozdvojení jsoucna v čirou realitu a v odlišnou, tak zv. objektivní představu.“ Viz BOUTROUX, Émile. *Věda a náboženství*. Praha: Nové Čechy, 1918. s. 12.

Pokud však pohlédneme zblízka na názory tehdejších katolíků na onen spor, vidíme poměrně odlišný obraz a rozdílnou odpověď na vztah mezi vědou a vírou⁴³. Katolíci totiž považují za správné negativizovat spor mezi vědou a vírou, ale ne takovým způsobem, že by jej odmítali z nějakého poučeného stanoviska, které by bylo empiricky podložené. Katolická negace sporu mezi vědou a vírou vychází z věroučného stanoviska, které bylo formulováno na 1. vatikánském koncilu:

*„Spor mezi vědou a vírou nemůže býti, poněvadž tentýž Bůh jest původcem vědy a víry; tentýž Bůh se zjevuje ve vědě přirozeně, ve víře nadpřirozeně; Bůh sám sobě nemůže odporovati.“*⁴⁴

Spor mezi vědou a vírou z katolického hlediska tedy neexistuje. Reálné střety, na které katolíci reagovali, vnímali jako boj mezi pravdou a lží, kdy na straně pravdy viděli křesťanství a z něj vycházející „pravou vědu“, a na straně lži „vědu nepravou“, falešnou, nepocházející ze skutečné podstaty božího stvoření.⁴⁵ Termín „nepravá věda“ bylo možno z katolického pohledu zaměnit termínem „věda materialistická“; za materialistickou vědu považovali katoličtí myslitelé takovou formu snahy o poznání, které dostatečně neproniklo „do hloubky“ skutečnosti.⁴⁶ Povrchním bádáním však ve

---

⁴³ Termíny „víra“ a „náboženství“ se v katolických pramenech překrývají. Důvodem bude velmi pravděpodobně chápání katolického křesťanství jako jediného pravého náboženství, tedy jako jediné možné víry.

⁴⁴ KADERÁVEK, Eugen. *Je-li spor mezi vědou a vírou*. Praha: [nakl.vl.], 1914. s. 5. Mírně odlišnou formou, s rozšířeným obsahem významu, cituje stejný výrok František Šulc: *„Ačkoli jest víra nad rozum (víra nad vědu), přece nemůže býti mezi vírou a rozumem pravý spor; poněvadž Bůh, který zjevuje tajemství a vlévá víru, vštípil také duchu lidskému světlo rozumu; Bůh však nemůže zapřítí sebe sama, aniž pravda pravdě odporovati.“* In: ŠULC, František. *Věda a víra: na IV. Sociálním a řečnickém kursu v Čes. Budějovicích dne 6. ledna/ přednesl František Šulc*. České Budějovice: Nákladem České sekce diecévního komitétu, 1913. s. 24 – 24.

⁴⁵ Více ke katolickému pojetí „pravé vědy“ viz BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze*. s. 48 – 53.

⁴⁶ LEV XIII. *Církev a vzdělanost: dva poslední pastýřské listy biskupa perugijského Joachima kardinála Pecciho, nyní slavně panujícího papeže Lva XIII.* přeložil Vojtěch Kameš. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna V. Kotrba, 1901. s. 27.

skutečnosti označovali jakékoliv vědecké snažení, které nesměřovalo svým poznáním k Bohu.⁴⁷

Můžeme říci, že české katolické uvažování o moderní vědě na přelomu 19. a 20 století ve velké míře navazovalo na katolické filosofické úvahy o možnosti poznání a podstatě rozumu, které se v prostředí církve objevují již od jejich počátků. Reflektován byl v této návaznosti také vztah rozumu a víry.⁴⁸ Čeští katoličtí intelektuálové té doby považovali rozum za podstatnou složku lidského života, ale na stejnou úroveň (ne-li dokonce výše) řadili i důležitost víry. Kadeřávek víře a „vědění“ v lidském životě přisuzuje bytnost dvou samostatných substancí dokonce formulí, která jistým způsobem připomíná christologické dogma: „*Tak tedy se spojují věda a víra podržující své zvláštnosti, nemísíce se ve spolek,*“ říká s dodatkem, že tedy nemůže být mezi vírou a rozumem sporu.⁴⁹ Podobně uvažoval i méně známý katolický autor Josef Opp, který víře přisuzoval vyšší status, než rozumu samotnému. Podle Oppa není ani možné dosáhnout skutečného poznání bez víry, neboť klonit se pouze k rozumu je podle něj pošetilé a dětinské, a co je hlavní, nevede k Bohu, který má být vrcholem veškerého poznávání. V jeho úvahách se navíc vedle „skutečné“ vědy objevuje i druhá strana katolické rovnice, „pravá víra“, což je ta, která se neobává „světla“ oné „pravé vědy“. Zároveň je tak ale označována víra katolická, tedy zjevená. „Pravá víra“ tedy není jen záležitostí jedincova vnitřního vztahu k Bohu, ale i termín, kterým lze v katolickém myšlení zaměnit vlastní náboženství v celé své šíři. „Pravá víra“ a „pravá věda“ vzájemně doplňují a stojí na „stupni nejdokonalejším“.⁵⁰

Ačkoli se Josef Opp nevyjadřuje explicitně, jednou z obav, kterou čeští katolíci pociťovali, byl i strach z toho, že by všeobecný příklon k vědě mohl vést ke ztrátě víry právě u intelektuálů. K nim se také Oppova apologie katolické víry obrací, když hned v úvodu cituje antické filosofy a Aristotela dokonce nazývá „apoštolem národů“⁵¹, ačkoli

---

⁴⁷ Srovnej Kadeřávkovu „hierarchii“ věd. In: KADERÁVEK, Eugen. *Je-li spor mezi vědou a vírou*. Praha: [nakl.vl.], 1914. s. 10.

⁴⁸ BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: možnosti a meze*. s. 50.

⁴⁹ KADERÁVEK, Eugen. *Je-li spor mezi vědou a vírou*. Praha: [nakl.vl.], 1914. s. 7.

⁵⁰ OPP, Josef. „Vědění a víra“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870 č. 7. s. 481 – 504.

⁵¹ Tamtéž. s. 488.

tento titul patří původně sv. Pavlovi. Ztráta víry a opření se jenom o rozum jde podle Oppa ruku v ruce se „skepticismem a rozervaností“.⁵²

Apologie katolické víry vůči moderní vědě tedy byla dvojího druhu: jedna se obracela k inteligenci vně církve, která se již přikláněla spíše k materialistickému, respektive přírodovědeckému pojetí světa, druhá bránila své vlastní intelektuální řady právě před takovým úpadkem, za jaký byl materialismus katolíky považován. Oba apologetické přístupy však spojovala premisa o součinnosti rozumu a víry, „pravé vědy“ a „pravého“ náboženství, katolictví.

2.2 Vztah českých katolíků k přírodovědě

Poměrně malý počet českých katolických intelektuálů přistupoval k přírodním vědám z opravdu fundovaného odborného stanoviska. Naprostá většina z nich byla ve sféře přírodních věd pouze poučenými amatéry, to však neznamená, že by se v jednotlivých oborech a v jejich problematice neorientovali. Rozhodně je nutno vyzvednout jako fakt velký zájem, se kterým se přírodní vědy, respektive věda obecně, v českých katolických kruzích setkaly. Je také nutno podotknout, že katoličtí intelektuálové z řad kněžstva v tomto případě dokázali držet krok s myšlenkovým nivó všeobecné vzdělané společnosti. Nejen že dění v přírodních vědách sledovali, ale dokázali na něj ze svých pozic reagovat.

Jejich reakce však často (ne-li vždy) zůstávaly pouze v rámci filosofických spekulací. Žádný z námi sledovaných autorů nebyl s to přikročit k podání empiricky doložitelného systému, který by konkuroval obecně přijímané vědě. Jedním z důvodů bylo velmi pravděpodobně i to, že katolíci kritizovali na vědě především důraz na hledání hmotných podkladů. Jejich kritika se totiž obracela právě k materialistickému pojetí vědy. Empirii jako takovou samozřejmě neodmítali a chápali ji jako požadavek doby, který lze využít i k prospěchu vlastních názorů.⁵³ Na druhou stranu důsledná empirie ve

---

⁵² Tamtéž. s. 494.

⁵³ Takové vnímání se například projevuje v katolické paleontologii, kde je přímo vítán nedostatek empirických důkazů k teorii evoluce.

vědě mohla být zaměnitelná právě s materialismem, neboť taková věda odmítala bádání věci nezměřitelné, nehmotné, neviditelné.⁵⁴ S přibývajícím důrazem na materialismus ve vědách se podle katolíků měnila i celá společnost, která se podle nich stávala povrchnější a lačnicí po ukojení nově vzniklých (a vlastně zbytečných) potřeb.⁵⁵ Věda byla tedy českými katolíky vnímána nejen jako fenomén sám o sobě, ale také jako nástroj k sociální proměně. Ostatně, podobné vnímání měli i nekatoličtí, respektive ateističtí myslitelé.⁵⁶

V pramenech se však objevuje i zajímavé mínění předního českého katolického filosofa Josefa Kratochvíla⁵⁷, který se domníval, že veškerá věda (jež byla podle něj duchem doby) se stává postupně, jak jednotlivé vědní obory nacházejí své pojící schéma a sobě vlastní principy, filosofii.⁵⁸ Toto stanovisko, ačkoli se může zdát, že vychází hlavně z autorova filosofického názoru, nemusí být zcela mimo skutečnou realitu. Kratochvíl narážel hlavně na to, že mnoho badatelů jeho doby zaměňovalo své vědecké teorie se skutečným světonázorem. V jeho postřehu se tak implicitně objevuje tvrzení, že věda nemůže být oddělena od vědců, tedy produkt od svých producentů. Kratochvíl v tomto případě zdůrazňoval snahu soudobých vědců po sjednocení vědeckých oborů,

---

⁵⁴ Viz „definice“ materialismu Matěje Procházky In: PROCHÁZKA, Matěj: „Materialismus“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1875 č. 4. s. 255.

⁵⁵ HAKL, Bohumil František. „O zrušení náboženského vyučování na vyšších reálkách“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1874 č. 2. s. 134. Autorova kritika vyznívá v podobném tónu jako současná kritika konzumerismu.

⁵⁶ *Nové Atheneum: měsíčník vědecký*. Praha: Gustav Dubský, 1919 – 1920. s. 2. Zajímavé je, že sami protagonisté tohoto názoru jej nevnímali jako idealistický, nebo alespoň se tak nikdy nevyjádřili. Věda jako nástroj sociální přeměny v explicitně podané formě se v našem prostoru objevuje až se snahou o socialistickou revoluci.

⁵⁷ Josef Kratochvíl (1882 – 1940). Svůj filosofický postoj, označovaný jako „novoidealismus“ „definoval jako hnutí, jež „nevěří ve vědeckost a filozofickou budoucnost pozitivismu a materialistického monismu a chce vyrovnat porušenou rovnováhu mezi světem vnějším a vnitřním a stanoví přesné hranice mezi oběma“ - GABRIEL, Jiří. „Heslo: Josef Kratochvíl.“ In: GABRIEL Jiří a kol. *Slovník českých filosofů* [online]. Brno: Katedra filosofie FF MU Brno, 1998. ISBN 80-210-1840-2. [cit. 11. 3. 2011]. dostupné z WWW: <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/kratj.html>.

⁵⁸ KRATOCHVÍL, Josef. „Dnešní věda a filosofie“. *Nový Život*, 1906. č. 5-7 s. 267-268. Časopis je z produkce katolické moderny.

jejich touhu po nalezení vše-vysvětlující teorie.⁵⁹ Ukazuje se tedy, že objektivita badatelů byla zpochybňována na obou stranách.

Katolické pojetí vědy se však poměrně lišilo od pojetí nekatolických myslitelů. Můžeme například srovnat definici vědy Eugena Kadeřávka:

„Věda v širším, rodovém smyslu pochopená, jest logicky v jeden celek uspořádaná soustava více myšlenek o jednom předmětu, objektivně zřejmých a subjektivně jistotných,“⁶⁰

s definicí představitele české filosofie vědy, Emanuela Rádl: *„Věda v širokém smyslu jest tedy úsilí o metodické poznání všeskeré skutečnosti.“⁶¹*

Obě definice jsou dostatečně široké, takže mezi definované předměty lze zahrnout jak přírodovědu, tak i teologii.⁶² Liší se však v celkovém přístupu ke svému definovanému předmětu. Zatímco Kadeřávek vidí vědu jako jistou masu idejí, Rádl se spíše soustředí na proces získávání těchto idejí. Už v tom může spočívat rozpor mezi katolickými a nekatolickými mysliteli, neboť zatímco katolík zde vnímá vědu jako již předem zformulovaný (a tedy svým způsobem nehybný) světonázor, filosof vycházející z nekatolických pozic chápe snahu o vědecké poznání jako teprve utváření jistého světonázoru, jehož dílčí aspekty lze vlastní snahou korigovat.

Katolíci však mimo tyto vnější definice operovali také s již výše popsaným termínem „pravá věda“. Tzv. „pravá věda“ je katolickou konstrukcí vědeckého smýšlení o světě stojící spíše na teologických, než skutečně vědeckých, empirických základech, tak, jak byly formulovány právě moderní vědou. Často je termín „pravá věda“ ve výpovědích katolických myslitelů zaměnitelný přímo s teologií, respektive s teologickými konklusemi. Eugen Kadeřávek se dokonce domníval, že „pravá věda“ musí svou badatelskou činností ve smyslu pozorování přírody a zachování logických

---

⁵⁹ V Kratochvílově době touto teorií mohly být fyzikální termodynamické zákony. Viz výše citovaný Kratochvílův článek.

⁶⁰ KADEŘÁVEK, Eugen. *Je-li spor mezi vědou a vírou*. Praha: [nakl.vl.], 1914. s. 6.

⁶¹ RÁDL, Emanuel. *Moderní věda*. Praha: Čin, 1926. s. 15.

⁶² Rádl navíc přidává ke své definici důraz na „touhu po poznání soustavném a v sebe uzavřeném“. V jeho pojetí vědy se navíc setkává teorie s praxí, přičemž teoretické poznání je pro Rádlu „mírou vědeckosti“. (RÁDL, Emanuel. *Moderní věda*. Praha: Čin, 1926. s. 14 – 15).

zákonů nutně dospět k poznání nejvyšší příčiny, čímž měl na mysli Boha jako stvořitele všech věcí.⁶³

Předmětem takové vědy je vždy Bůh, neboť k němu člověk svým poznáním vždy směřuje. Bůh je však také podmínkou poznání, protože to on stvořil svět poznatelným a člověka schopného poznávat⁶⁴. V katolické vědě je tedy směřováno od Boha k Bohu.⁶⁵ Bůh je v tomto případě skutečně alfou i omegou; ačkoli katolický badatel své poznání orientuje do vnějšího, stvořeného světa, poznává v něm boží působení. Katolická věda zpředměťňuje svět pouze skrze stvořitele, zatímco pro nekatolické, respektive nenábožensky formované badatele je svět, nebo by měl být, zpředmětněn bezprostředně.

Z takového hodnocení je však jasně cítit podřízenost poznání věrouce⁶⁶, což samozřejmě považovali čeští nekatoličtí badatelé za nepřijatelné. Jejich skutečným heslem byla „svoboda vědy“; čeští katolíci však vnímali toto prohlášení spíše hanlivě, jako rouhání a blud, který stojí mimo „zdravý rozum“,⁶⁷ nebo jako projev pýchy a

---

⁶³ KADEŘÁVEK, Eugen. *Krasověda a obecná aesthetika; Apologie filosofie křesťanské; Logika kritická čili noetika*. Praha: Eugen Kadeřávek, 1910. část *Metafysika o přírodě* s. 188.

⁶⁴ Poznání má však své hranice, za které může proniknout již jen víra.

⁶⁵ Podobné myšlení se však objevuje i u protestantských učenců, kteří rovněž zdůrazňují působení Boha jako stvořitele. Viz REINKE, Johannes. *Přírodní věda a náboženství*. Praha: Comenium, 1908. s. 16. Zajímavé je, že autor zde používá termín „*nepředpojatá přírodní filosofie*“ který v sobě nese jistou podobnost s termínem „*pravá věda*“. Podle „*nepředpojaté přírodní filosofie*“ je „*pravděpodobnější, že příroda má původ v Bohu*“. Takovým způsobem formulované pojetí se zdá být méně nábožensky důrazné a více otevřené jiným názorům.

⁶⁶ Možná by se katoličtí myslitelé tomuto hodnocení ani tolik nebránili, ačkoli by termín věrouka spíše nahradili termínem „víra“ a považovali by takový přístup za správný.

⁶⁷ Viz např. hodnocení českého bohoslovce Antonína Skočdopole, který heslo „svoboda vědy“ přiřazuje ateistům nejhrubšího zrna. In: SKOČDOPOLE, Antonín. „Snahy sociální revoluce a úloha církve“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1871 č.1. s. 1-18. O české inteligenci se vyjadřuje jako o „jedostranné“, „porušené atheismem“.

nevázanosti.⁶⁸ Jejich opozice oproti tomu mluvila o katolické církvi jako o nesvobodném prostoru, v jehož rámci nelze dospět k pokroku.⁶⁹

2.3 Katolická snaha o vlastní institucionální podporu vědy

Reakce na etablování vědy do české společnosti se projevila i ve vnějších strukturách katolické církve. Na přelomu 19. a 20. století se u českých katolíků objevuje potřeba zasáhnout do běhu událostí svou vlastní představou o tom, jak má vypadat vědecká činnost, nejen prostřednictvím textů a reakčních apologií, ale i konkrétními činy. Vzniká snaha ustanovit vlastní odborné působení (nejen) na poli přírodních věd, které by vyrůstalo z křesťansko-katolických tradic a reagovalo z těchto pozic na momentální celospolečenské problémy a vědecké otazníky.

Nelze jednoznačně rozpoznat, zda se česká katolická církev snažila zapojit do obecného vědeckého bádání jako jeden z jeho názorových, potažmo teoretických proudů⁷⁰, nebo zda chtěla tvořit skutečnou alternativu k obecně přijímané vědě založené spíše na materialistickém přístupu. Čeští katolíci netvořili jednotu v přístupu k otázce moderní vědy. Objevuje se zde však jistá snaha o organizaci takového přístupu, ve formě zakládání spolků a vydávání příslušné literatury.

V tomto smyslu by se snad mohlo hovořit i o alternativě, neboť církevní představitelé nabádali katolíky k zakládání spolků a k vydavatelské činnosti právě za účelem vytlačit, respektive alternovat, spolky a vydavatelství nekatolické či dokonce anti-

---

⁶⁸ KADERÁVEK, Eugen. „Jak jest knězi zacházeti s nevěrcem?“ *Časopis katolického duchovenstva*. 1879 č. 6. s. 405.

⁶⁹ Trochu komicky může vyznívat glosa Emanuela Rádl: „*Dnes jest v principu všeobecně uznána svoboda bádání a neplatí jedině v katolické církvi a v Rusku(...)*“ In: RÁDL, Emanuel. *Moderní věda*. Praha: Čin, 1926. s. 44.

⁷⁰ Například katolická věda se mohla řadit do „spiritualistického“ proudu. Viz rozdělení názorů na vztah mezi vědou a vírou, jak je vnímá Émile Boutroux. In: BOUTROUX, Émile. *Věda a náboženství*. Praha: Nové Čechy, 1918. s. 5.

katolické provenience.⁷¹ Tento požadavek nebyl vznesen jen na oblast vědeckého bádání, ale vlastně na celou škálu vztahů mezi katolickou církví a veřejností. Cílem bylo nalézt jakási pole veřejného zájmu a naplnit je katolickou představou o světě. Vznikaly tak katolické čtenářské nebo dělnické spolky, sdružení žen či mládeže, literatura určená katolickým dívkám nebo katolické časopisy pro učitele a vychovatele. Vlastně se ve velké míře jednalo o apologii katolického světonázoru, a katoličtí autoři o podobné činnosti dokonce jako o apologii i hovořili.⁷² Celé veřejné působení katolické církve v Čechách mělo být ještě zaštitěno prosazováním katolicismu v politice, což se však setkalo ze strany veřejnosti nejenom s kritikou, ale i odmítnutím.⁷³

Počátek 20. století je také ve znamení celonárodních („všeobecných“) katolických sjezdů, které začaly symbolizovat českou katolickou jednotu. Představitelé české katolické církve pořádání takových sjezdů považovali za nutné, neboť se domnívali, že náboženská a vědecká úroveň českého národa prudce klesá.⁷⁴ Sjezd byl vlastně demonstrací katolického potenciálu ve všech směrech, neboť na nich, mimo jiné, docházelo k prezentacím výše zmíněných katolických spolků, k přednesení jejich výročních zpráv a hlavně k vlastnímu sebe-potvrzení.⁷⁵

Katoličtí představitelé si uvědomovali nutnost kontaktu katolické církve se současným světem. Ten se již dál nemohl odbývat pouze z kazatelen či z hodin katechismu. Mimo touhu po hlubším pronikání do laické společnosti se však objevuje i apel na větší jednotu kněžstva a hlavně na jejich všestrannější vzdělání, které by

---

⁷¹ Snahou bylo potlačit hlavně sociální demokratismus, který se takovým způsobem prosazoval na veřejnosti.

⁷² KOUSAL, Josef. „Boj proti církvi: Jakých prostředků užívají nepřátelé církve, aby lid o víru připravili; jak si má tu vésti duchovní správce?“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1881 č. 3. s. 41 - 44. V článku se také objevují nářky na dva největší „nepřátele církve“, sociální demokratismus a svobodné zednářství.

⁷³ Vlastní rozbor české politické situace nepřející katolickým politickým stranám nabídl například článek Volby a strana katolická. In: *Aléthea*, Praha: Vědecká jednota Arnošta z Pardubic, 1901. roč. V. sešit 1. s. 215 – 218.

⁷⁴ Viz REYL, František. *Zpráva o V. všeobecném sjezdu katolíků československých*. Hradec Králové: Přípravný komitét. S. 71. Příčiny úpadku vidí autor právě v nástupu volnomyšlenkářství, odstranění náboženství z politiky a ve volání po novém náboženství, nebo dokonce v odmítání náboženství. Viz tamtéž s. 71 -75.

⁷⁵ K podobě sjezdu viz výše zmíněná publikace Františka Reyla.

nesestávalo jen z teologie, ale i z alespoň základních znalostí moderních přírodních věd. Nedomníváme se, že by tento požadavek našel své zastánce pouze u představitelů katolického modernismu, nebo že by dokonce přímo vycházel z modernistického prostředí. Katolický modernismus jej pouze dovedl do extrémů, kdy vyžadoval shodu mezi náboženskými výroky a výsledky vědeckých bádání. Naproti tomu katoličtí zastánci tradicionalismu vždy kladli na první místo věrouku a vědecké poznatky srovnávali s ní. Požadavek všeobecného vzdělání u kněží a theologů vycházel hlavně z apologetických potřeb. Teoretické poznatky vědy měly totiž knězi dodat potřebné argumenty ke slovním střetům s nevěrci. Vědecká argumentace však knězi neměla sloužit pouze k obraně víry, ale také být útočnou zbraní „Kristova bojovníka“.⁷⁶

Všeobecné vzdělání kněží však nebylo vnímáno jako novota vynucená dobou, ale jako pokračování katolické tradice. Katolická církev byla v katolickém prostředí nazývána nositelkou vzdělanosti.⁷⁷ Tak byla také označována směrem k představitelům vědecké veřejnosti, kteří často zastávali zcela opačný postoj.⁷⁸ Moderní věda, svou povahou vycházející z osvícenských základů, byla však vytvářena laiky, často s antipatiemi ke katolictví. Běžní kněží jim nemohli svými znalostmi konkurovat, čehož si vedoucí představitelé katolické církve byli do velké míry vědomi. Odvahu zvrátit tento stav dodal nejen českým katolickým kněžím papež Lev XIII., který podporoval rozvoj astronomie a přírodních věd.⁷⁹ Katoličtí kněží se nadále měli zabírat vlastními výzkumy na poli přírodních věd. Cílem byla apologie katolického křesťanství, východiskem však tomášovská filosofie, která měla utvořit nové podhoubí vědy, jež by svými poznatky

---

⁷⁶ Viz ROŠICKÝ, František. „O vědeckém vzdělávání kněze“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1875 č. 1. s. 24.

⁷⁷ Tak je ovšem ze svého nitra vnímána dodnes Viz např. WOODS, Thomas E. *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*. Praha: Res Claritatis 2008. 207 s.

⁷⁸ Církev byla vnímána jako „brzditelka pokroku“. I tento postoj, kořenící v odporu vůči institucionalizovanému náboženství, do značné míry přetrvával v obecné české společnosti.

⁷⁹ Viz PACHTA, J.: Mají-li katolíci a zvláště kněží v době naší pilně se obírat vědami přírodními? *ČKD*, 1882/7. s. 418-433. a navazující článek PACHTA, Josef. „Mají-li katolíci a zvláště kněží v době naší pilně se obírat vědami přírodními?“ *Časopis katolického duchovenstva*, 1882 č. 9. s. 551-562. Jedním z kroků papeže Lva XIII., kterým chtěl ukázat vstřícnost katolické církve k moderním vědám, bylo i otevření vatikánských archivů všem vědcům, bez ohledu na jejich víru.

nakonec směřovala k Bohu.⁸⁰ Požadavek na sebevzdělání byl českými kněžími poměrně široce přijat, jak ostatně ukazuje kadence článků s vědeckou tematikou v námi sledovaném období, přesto stav vzdělanosti českého kléru zůstával dlouhodobě neuspokojivý, neboť apely na kněží se objevovaly v rozmezí několika desetiletí.⁸¹

Čeští katolíci si záhy uvědomili nutnost institucionální podpory své snahy o vědeckou činnost. V srpnu 1875 byla v Praze založena *Akademie křesťanská*, jejímž primárním cílem bylo pěstovat „vědy a umění v duchu církve katolické“⁸². Vědecká činnost tohoto spolku, podporovaném pražskou *Svatováclavskou záložnou*, měla nahradit vědu, jež byla „porušena filosofií zhusta bezbožeckou“⁸³. Reálná vědecká činnost *Akademie* spočívala v založení knihovny s křesťansky orientovanou vědeckou literaturou, pořádání veřejných přednášek na dobová témata a vydávání prací z oblasti vědy od katolických, respektive křesťanských autorů. Veškeré tyto činnosti obstarával vědecký odbor *Akademie*.⁸⁴ Podobné aktivity nebyly v rámci katolické Evropy ojedinělé, jak dokazuje článek v *Časopise katolického duchovenstva*, který informuje o stejně zaměřených spolcích v Německu a Belgii.⁸⁵

---

⁸⁰ PACHTA, Josef. „Mají-li katolíci a zvláště kněží v době naší pilně se obíratí vědami přírodními?“ *Časopis katolického duchovenstva*, 1882. č. 7. s. 429.

⁸¹ Viz již zmiňovaný článek Josefa Pachty, předchází mu také již citovaný ROŠICKÝ, František. „O vědeckém vzdělávání kněze“. *Časopis katolického duchovenstva*, 1875 č. 1. s. 24-33. a navazuje na ně Josef Buryšek s články: BURYŠEK, Josef. „O povinnosti sebevzdělání kněze“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1927. č. 7+8, s. 513-531; BURYŠEK, Josef. „O povinnosti sebevzdělání kněze“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1927. č. 9. s. 679-692; BURYŠEK, Josef. „O povinnosti sebevzdělání kněze“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1927 č. 10. s. 771-782.

⁸² „Akademie křesťanská v Praze“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1875. č. 4. s. 303. Stejnomená instituce s poměrně podobnou náplní činnosti existuje i v současnosti (založena 1989), je však občanskou společností víceméně ekumenického rázu. Viz *Česká křesťanská akademie: Home* [online]. c2008 [cit. 16. 2. 2011]. Česká křesťanská akademie. Dostupné z WWW: <http://www.krestanskaakademie.cz/>.

⁸³ „Akademie křesťanská v Praze“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1875. č. 4. s. 305.

⁸⁴ „Činnost čtvera odborův Akademie křesťanské“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1876. č. 1. s. 54-55. Vědecký odbor Křesťanské akademie zahájil na počátku března 1876. Viz „Akademie křesťanská“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1877. č. 3. s. 230.

⁸⁵ „Katolické spolky vědecké v Německu a Belgii“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1876. č. 2. s. 135.

Česká katolická inteligence na univerzitách se organizovala ve sdružení vysokoškolských studentů.⁸⁶ Tyto spolky byly často předmětem nepochopení dobového tisku, především ze strany pokrokového a liberálního *Času* a stejně orientovaných *Národních listů*. Důvodem střetů byla obava o svobodu vědy na českých vysokých školách.⁸⁷

Vztah českých katolických představitelů ke spolkové činnosti na univerzitách byl svým způsobem spíše ambivalentní než kladný. Na jednu stranu byla pozitivně hodnocena snaha o náboženské formování univerzitní mládeže, navíc mládeže vzdělané, která mohla pro církve představovat příslib do budoucna. Na druhou stranu česká katolická hierarchie se k univerzitním spolkům stavěla spíše kriticky až odmítavě.⁸⁸ Důvodem takového postoje však s velkou pravděpodobností nebyla samotná činnost spolků⁸⁹, ale vnitřní poměry v české katolické církvi, neboť mládež ve spolcích se velkou měrou hlásila k ideám blízkým katolické moderně.⁹⁰

Podobně ambivalentně byl hodnocen i další laický spolek, *Sdružení katolické inteligence*, založený v srpnu 1908 na 4. všeobecném sjezdu v Praze. Hlavním cílem spolku, sdružujícího inteligenci z oblasti vědy, umění a kultury bylo apologetické působení v různých oblastech současné společnosti.⁹¹

Jako naprosto neuspokojivý hodnotili čeští katolíci stav katolické vědecké literatury české provenience.⁹² Katolický tisk však zaostával na přelomu 19. a 20. století obecně, ve všech sférách, které se týkaly společenského a kulturního dění moderní doby.⁹³ Co se týká katolické časopisecké produkce v českých zemích, nejbližší k periodiku,

---

⁸⁶ Blíže ke spolkové činnosti univerzitních studentů katolického tábora viz MAREK, Pavel. *Český katolicismus 1890 – 1914*. Olomouc: Gloria Rosice 2003. s. 198 – 202.

⁸⁷ Viz MAREK, Pavel. *Český katolicismus 1890 – 1914*. Olomouc: Gloria Rosice 2003. s. 198.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ K činnosti viz např. stanovy pražského „*Družstva Arnošta z Pardubic*“. In: „Stanovy spolku Družstvo Arnošta z Pardubic“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1890. č. 31. s. 488 – 498.

⁹⁰ Viz MAREK, Pavel. *Český katolicismus 1890 – 1914*. Olomouc: Gloria Rosice 2003. s. 198 – 199.

⁹¹ Podrobněji viz MAREK, Pavel. *Český katolicismus 1890 – 1914*. Olomouc: Gloria Rosice 2003. s. 209 – 210.

⁹² Viz KRATOCHVÍL, Josef. „Dnešní stav katol. literatury vědecké u nás“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1925. č. 9+10. s. 686-689.

⁹³ Srovnej MAREK, Pavel. *Český katolicismus 1890 – 1914*. Olomouc: Gloria Rosice 2003. s. 241.

zaměřeného, alespoň částečně, na soudobé přírodovědecké otázky, měl *Časopis katolického duchovenstva*, jeden z nejstarších českých katolických časopisů vůbec.⁹⁴ Svým obsahem se obracel k inteligenci v řadách duchovních, která jej také z největšího procenta vytvářela. Článků, které by se nějakým způsobem netýkaly teologie, nevycházely z ní, nebo k ní nesměřovaly, či nebyly apologetické povahy, najdeme v *Časopise katolického duchovenstva* poměrně málo a jedná se většinou o články obsahující čistě informativní zprávy nebo sociologická data. Odborné zaměření časopisu bylo čistě teologické, ačkoli tento fakt vůbec nevybočuje z katolického vidění světa, ve kterém teologie předchází všechny ostatní obory lidského snažení. Z tohoto hlediska přistupovali autoři *Časopisu katolického duchovenstva* i k přírodním vědám. Přírodovědná témata se v časopise objevovala často několikrát ročně, v podobě stručných informativních článků, kritiky z hlediska apologie nebo jako recenze knih s přírodovědnou tematikou. Kromě konkrétních přírodovědných námětů se autoři věnovali i obecné problematice moderní vědy.

Neperiodický tisk českého katolického tábora na soudobé vědecké objevy a současné přírodní vědy vůbec reagoval v širší míře, ačkoli ani tady nelze hovořit o nadprodukcí. Plodným autorem byl například Eugen Kadeřávek, avšak jeho práce zůstávají v rámci teologie, ačkoli se snaží reagovat například na Darwinovu teorii nebo na moderní fyzikální objevy.⁹⁵

Velkou část knižní produkce tvořila díla překladová, která byla ve velké většině zaměřena apologeticky.⁹⁶ V podobném duchu vycházely i původní české práce, které

---

⁹⁴ Založen 1828. Z tohoto časopisu čerpáme ze zjevných důvodů většinu pramenů.

⁹⁵ Viz například KADERÁVEK, Eugen. *Je-li spor mezi vědou a vírou*. Praha: [nakl.vl.], 1914.; KADERÁVEK, Eugen. *Krasověda a obecná aesthetika; Apologie filosofie křesťanské; Logika kritická čili noetika*. Praha: Eugen Kadeřávek, 1910. 37, 40, 45, 80, 191 s.; KADERÁVEK, Eugen. *O původu tvorstva na základě zpráv biblických*. Praha: Cyrillo – Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1897. 68 s.

⁹⁶ Viz např. CÂMARA, Fr. Thomas. *Náboženství a věda: odpověď na Draperovy Dějiny konfliktů mezi náboženstvím a vědou*. přeložil Ant. Freceř. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1902. 49 s.; DE SAINT-PROJET, F. Duilhé: *Apologie víry křesťanské na základě věd přírodních*. přeložil Ant. Podlaha. 4. vyd. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1897. xix, 382 s.; ZAHM, J. A. *Věda a učenci katoličtí*. přeložil Václav Hazuka. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1899. 146 s.

zjevně čerpaly svůj styl právě z překladové literatury.⁹⁷ Skutečně oblíbeným tématem českých autorů bylo srovnávání biblických pasáží s moderními vědeckými poznatky, neboť takto orientované knihy vycházely celkem pravidelně, zaměřené jak na čtenáře z řad inteligence, tak i na obecně vzdělaný lid.⁹⁸ Populárně naučné knihy tematizující vztah mezi křesťanskou vírou a vědou vycházely z pera Jana Běliny, který jim dodal podobu fiktivních rozhovorů, často mezi mladým studentem, nakaženým městským a univerzitním materialismem, a vzdělaným venkovským knězem, jenž studenta přivádí zpět do náruče katolické nauky.⁹⁹

Co české katolické přírodovědné literatuře z přelomu 19. a 20. století vsutku chybí, je fundovaná práce založená na skutečných empirických podkladech. Nejenom čeští katolíci se však snažili kompenzovat tento fakt sestavováním seznamů skutečných přírodovědců, kteří se otevřeně hlásili ke katolictví, křesťanství nebo alespoň k víře v Boha.¹⁰⁰

---

⁹⁷ Zvláštním příkladem může být brožura Karla B. Lányho (1870 – 1949), který sice vychází z evangelického tábora, jeho pojetí vztahu mezi vědou a vírou je však téměř shodné s katolickým. Jediným rozdílem může být Lányho zařazení Masaryka mezi seznam věřících učenců, což by patrně katolíci, vzhledem k nesympatiím vůči Masarykovým názorům, neudělali. LÁNYI, Karel Bohuslav. *Věda a víra: Přírodověda a náboženství*. Praha: Karel Lány, mezi 1920 – 1943. 36 s.

⁹⁸ *Bible a věda: rozhovory o námitkách proti Písmu svatému*. upravil Jan Bělina, (Jaroslav Dlouhý). Praha: V. Kotrba, 1916. 139 s.; HEUSLER, Filip. *Vědy přírodní a bible*. Brno: Tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1888. 98 s.; KADEŘÁVEK, Eugen. *O původu tvorstva na základě zpráv biblických*. Praha: Cyrillo – Metodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1897. 68 s.; NOVOTNÝ, Josef. *Věda a víra o původu světa*. Hradec Králové: Tiskové družstvo (Adalbertinum), 1920. 75 s.

⁹⁹ BĚLINA, Jan. *Víra a věda*. Hradec Králové: Polit. druž. Tisk., 1906. 32 s.; *Bible a věda: rozhovory o námitkách proti Písmu svatému*. upravil Jan Bělina, (Jaroslav Dlouhý). Praha: V. Kotrba, 1916. 139 s.; BĚLINA, Jan. *Úpadek vědy: Rozhovor, který s univ. Posluch. Filosofie o tomto předmětu měl Jan Bělina*. Hradec Králové: Politické družstvo tiskové, 1915. 40 s.

¹⁰⁰ Viz např. KADEŘÁVEK, Eugen. *Je-li spor mezi vědou a vírou*. [nakl.vl.], Praha, 1914. s. 15 . 23.

Na katolický tisk navazovala, nebo v mnoha případech mu spíše předcházela, přednášková činnost. Kromě vlastní přednáškové činnosti¹⁰¹ katolíci velmi obezřetně sledovali i veřejné akce pořádané „materialistickými kruhy“ a reagovali na ně na stránkách svých časopisů.¹⁰²

Na základě tohoto stručného přehledu můžeme říci, že se čeští katolíci na poli přírodních věd snažili vyrovnat krok s dobou. Přes dílčí úspěchy neměla však tato jejich snaha valných výsledků. Nebyli schopni vytvořit jednotný proud, který by prezentoval katolické náhledy na problematiku. Uvnitř katolické církve docházelo k rozporům mezi tradicionalisty a modernisty. Ačkoli se od kněží vyžadovalo hlubší a obecnější vzdělání, tento požadavek se nepodařilo dostatečně uvést v platnost. Veškeré české katolické vztahování se k přírodním vědám zůstalo ve fázi apologie, ke které však byla laická inteligence nevšímavá.

---

¹⁰¹ Tiskem vyšla například přednáška ŠULC, František. *Věda a víra: na IV. Sociálním a řečnickém kursu v Čes. Budějovicích dne 6. ledna/ přednesl František Šulc*. České Budějovice: Nákladem České sekce diecézního komitétu, 1913. 37. s.

¹⁰² „Přírodovědecké přednášky Dr. Brehma v Praze“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1879 č. 2. s. 127-128.

3. PŘÍKLADY REÁLNÝCH SPORŮ ČESKÝCH KATOLÍKŮ S MODERNÍMI VĚDAMI A JEJICH VÝSLEDKY

V následujících kapitolách se pokusíme shrnout a analyzovat příklady sporu mezi katolickým pohledem na svět a teoriemi z různým přírodovědných oborů. Po úvaze jsme se rozhodli užít příkladů, které zasáhly české publikum ve vyšší míře a reakce na ně se v katolickém tisku objevovaly v námi zkoumaném období víceméně pravidelně, nebo alespoň s větší intenzitou. Z důvodu tohoto přístupu jsme největší prostor věnovali problematickému pohledu katolíků na teorii evoluce a s ní spojený tzv. darwinismus. Na ostatní zde uvedené případy nahlížíme částečně v rámci přírodovědných oborů, ze kterých vycházely, neboť je tak, narozdíl právě od darwinismu, který byl chápán spíše odděleně od jakéhokoliv vědního oboru a tvořil víceméně vlastní systém, vnímali i samotní katoličtí autoři.

3.1 Reakce katolické církve na darwinismus a teorii evoluce v českých zemích

V roce 1859 Charles Darwin publikoval své dílo „*O původu druhů*“¹⁰³, ve kterém poprvé v úplnosti prezentoval teorii evoluce.¹⁰⁴ Ta ihned po svém uveřejnění rozpoutala bouřlivé debaty, kde jednu z diskutujících stran tvořili příznivci nové teorie, druhou pak zastánci dosavadního převládajícího názoru na svět spočívajícím v křesťanském učení o stvoření.

V českém katolickém prostředí se problematika evoluční teorie objevila záhy, již v průběhu 60. let 19. století, největší zájem o ni pak nastal ke konci tohoto desetiletí a

---

¹⁰³ DARWIN, Charles. *On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life*. John Murray: London 1859.

¹⁰⁴ Novost evoluční teorie byla především v její ucelenosti, myšlenka vývoje druhů nebyla v západním myšlení zcela nová, na což upozorňovali jak Darwinovi kritici, tak i příznivci. V českém prostředí viz *Výklad života ze zákonů přírodních: třesť ze spisů Darwinových a Haecklových*. Sestavil Josef Bulova. Praha: J. Bulova, 1879. s. 3 – 4. nebo OPP, Josef. „Darwinism“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1875 č. 2. s. 82.

v letech těsně následujících.¹⁰⁵ Typická pro Čechy byla recepce dílčích otázek z německého prostředí, což bylo s největší pravděpodobností způsobeno jejich jazykovými znalostmi.¹⁰⁶ Německý překlad Darwinovy stěžejní práce navíc vyšel již v roce 1860. První úplný český překlad vyšel poměrně pozdě, až v roce 1914.¹⁰⁷

Darwin, teorie evoluce a následný „darwinismus“¹⁰⁸ byl na sklonku 19. století katolickými učenými chápán jako výsostný problém, se kterým je třeba se vyrovnat. Darwinismus ve své úplnosti představoval pro katolické učence výhonek moderní, pozitivistické vědy, který útočí na samotné základy křesťanského náboženství, na představu Stvořitele a jeho stvoření jako takové. Sřet s darwinismem pak byl některými katolíky vnímán jako nová etapa boje mezi náboženstvím a vědou.¹⁰⁹

Stranou můžeme ponechat, jak dalece se darwinismus v české učené společnosti etabloval, neboť takovou otázku snad ani nelze plně zodpovědět.¹¹⁰ Jisté je, že

---

¹⁰⁵ O zájmu o evoluci nejlépe vypovídají časopisecké články tomuto tématu věnované, které se ve větším množství objevují právě v tomto období.

¹⁰⁶ „*Také u nás v Čechách mnozí dali se másti pokřikem německých materialistů a prohlašují pouhé hypotese, pouhé vědecké domněnky za výsledky přesné vědy.*“ In: FRECR, Antonín. „Darwins Grundprincip der Abstammungslehre...“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1892. č. 3, s. 182.

¹⁰⁷ DARWIN, Charles. *O vzniku druhů přirozených výběrem, čili, Zachováváním vhodných odrůd v boji o život: dle šestého, velmi opraveného vydání anglického, posledního, jež vyšlo za života autorova, přeložil Fr. Klapálek*. Praha: F. Klapálek, 1914. 387 s.

¹⁰⁸ Darwinismem bylo nazýváno rozšířené učení samotného Charlese Darwina o další přidružené teorie a názory mnoha různých sympatizujících přírodovědců, případně myslitelů z jiných oborů. Spadaly sem i takové teorie, které již mohly být notně vzdáleny od samotné původní hypotézy o vývoji a transformaci druhů, respektive o pohlavním výběru. Srovnej citaci: „*Po darwinismu, tak jak prohlásil jej Darwin, jest již veta.*“ In: DE SAINT-PROJET, F. Duilhé: *Apologie víry křesťanské na základě věd přírodních*. přeložil Antonín Podlaha. 4. vyd. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1897. s. 191.

¹⁰⁹ „*Nejzrozsáhlejší i nejtuzší boj jest křesťanské nauce vůbec a katolické zvláště věsti s vědami přírodními; odtud sebírají nepřátelé všelikého zjevení Božího v neustálém vzdoru a v neukrotitelném záští nejostřejší nyní zbraň proti Kristu i jeho církvi. Dále tajiti nelze, že vědy přírodní v této nynější době naši z nejvalnější části prosáklý jsou názory darwinismu.*“ ŠMÍDEK, Karel. „Nadúčelnost v přírodě“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1875/3. s. 190.

¹¹⁰ V pramenech jsou vysloveny naděje na široké přijetí Darwinovy nauky (viz *Výklad života ze zákonů přírodních: trest' ze spisů Darwinových a Haecklových*. Sestavil Josef Bulova. Praha: J. Bulova, 1879. s.16). Katoličtí učenici však povětšinou zastávali názory a touhy opačné.

problematika vzniku a vývoje druhů se na našem území začala projednávat až o něco málo později, než v okolních zemích, prameny dokonce hovoří o tom, že se stala v Českém království tématem až o dvě desetiletí později než na západě.¹¹¹ Otázkou zůstává, zda potom můžeme hovořit o českých „darwinistech“; čeští katoličtí odpůrci Darwina spíše zaměřovali svou kritiku do zahraničních, ve většině případů do německých řad. Darwinismus u české inteligence se stal spíše projevem nároku na svobodné myšlení, nespoutané katolickou tradicí.¹¹²

Katoličtí učenci evoluční teorii vnímali různě. Z jejich hlediska napadala učení o stvoření. Někteří ji tedy striktně odmítali, jiní se snažili s ní polemizovat, ať již z filosofického hlediska, nebo z hlediska tzv. „pravé“ vědy, kdy využívali vědeckých poznatků a metodologie ve prospěch svého přesvědčení. Malý počet katolíků přijalo část Darwinovy teorie, konkrétně samo učení o vývoji druhů, do svého světového názoru.¹¹³ Evoluční teorie nedopadala těžce jen na katolickou křesťanskou teologii a filosofii, ale i na katolickou sociální nauku a etiku.

3.1.1 Evoluce z hlediska katolické filosofie a etiky

Potřeba vyrovnat se s evoluční teorií vznikla i u českých katolických filosofů. Z jejich hlediska byla evoluce vnímána více jako idea, či světový názor, než teorie mající empirické zakotvení.

---

¹¹¹ *Výklad života ze zákonů přírodních: trest' ze spisů Darwinových a Haecklových.* Sestavil Josef Bulova. Praha: J. Bulova, 1879. s. 15. Myšlen však není darwinismus jako takový, ale diskutování otázky původu člověka z hlediska poznatků moderních přírodních věd.

¹¹² „*Je to však povinností universitní, aby rozhodně hájilo svého práva svobodné myšlenky a úvahy, pokud se v mezích slušnosti a vědeckého tónu pohybovati nepřestává.*“ ČELAKOVSKÝ, Ladislav. *Úvahy přírodovědecké o Darwinově teorii.* Praha: L. Čelakovský, 1877. s. 4.

¹¹³ Druhá část Darwinovy teorie, tzv. teorie pohlavního výběru, nebo-li teorie selekční, nebyla katolíky přijímána prakticky vůbec.

Při své kritice rozlišovali katoličtí filosofové mezi pravou, t.j. křesťanskou filosofií, a nepravou filosofií stojící na ateistickém, lépe řečeno jiném, než křesťansko – katolickém základě.¹¹⁴

Darwinismus samozřejmě v tomto případě zastupoval, respektive podporoval ateistický či materialistický světónázor. Ateisté byli prý Darwinovou teorií dokonce přímo přitahováni.¹¹⁵

Čeští katoličtí filosofové cítili potřebu darwinismus filosoficky zařadit. Nejdále v tomto směru zašel patrně Josef Opp, který Darwinovu descendenční teorii dává do souvislosti se subjektivismem obecně a zvláště se subjektivismem Kantovým.¹¹⁶ Kritiku darwinismu založenou na křesťanské filosofické logice pak podává ve svém díle Eugen Kadeřávek¹¹⁷, který se svým zaujetím vůči Darwinovi a jeho následovníkům, řadil k nejdůslednějším českým katolickým apologetům.

Nejčastěji byl darwinismus dáván do souvislosti s materialismem, monismem a pantheismem. Pro tyto tři filosofické proudy sloužil podle katolíků darwinismus buď jako opora, byl jejich produktem, nebo dokonce producentem. Katoličtí myslitelé vnímali úzkou souvislost mezi těmito myšlenkovými náhledy, ale nevznikl konsensus, který by jednou provždy určil jejich vztah. Bylo dokonce poměrně běžné, že se všechny termíny zaměňovaly. Například Eugen Kadeřávek, hovoří-li o monismu jako o filosofické soustavě spočívající na darwinismu, říká: „*Také může filosofie darwinistická se nazývati*

---

¹¹⁴ K „pravé“ filosofii viz např. spisy Eugena Kadeřávka.

¹¹⁵ KADERÁVEK, Eugen. *Krasověda a obecná aesthetika ; Apologie filosofie křesťanské ; Logika kritická čili noetika*. Praha: Eugen Kadeřávek, 1910. část *Metafysika o přírodě*. s. 157.

¹¹⁶ „*O tom svědčí Darwinistický pojem účelnosti, jakož i rozhodný idealismus v určování pojmu: druh, čeleď, rod, třída. Neboť klasifikace systematická nespočívá konečně dle Darvina na vlastnostech předmětných, nýbrž na objektivních názorech lidských. A jak veliké důležitosti v teorii Darwinové Kantův prorokovaný „mechanismus“ má, o tom každá stránka děl Darwinových zřejmě svědectví dává. Vždyť celá soustava Darwinova není než pouhý, čirý mechanismus, bez veškeré síly životní, samostatné, která jen někdy jako Deus ex machina působí – přese všechno vzpouzení se Darvina tomuto náhledu – anebo v tmavém zákoutí zůstává jako mlhavá reserva či poslední útočiště výkladu.*“ In: OPP, Josef. „Darwinism“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1875. č. 2. s. 81-109.

¹¹⁷ KADERÁVEK, Eugen. *Krasověda a obecná aesthetika; Apologie filosofie křesťanské; Logika kritická čili noetika*. Praha: Eugen Kadeřávek, 1910. část *Metafysika o přírodě*. s. 162 - 165.

*materialismem, poněvadž onen bytec jediný jest hmota, materia.*¹¹⁸ Dodává však, že sami darwinisté se označení „materialismus“ důsledně vyhýbají, protože je „hanlivé a zlé pověsti“¹¹⁹.

Monismus, tedy učení o jedné podstatě, zaměřuje s materialismem i jiný, apologeticky také velmi plodný katolický autor, Matěj Procházka¹²⁰. Činí tak ze stejného důvodu, jako Kadeřávek, tedy že materialisté uznávají hmotu jako jedinou podstatu všech věcí.¹²¹ Do protikladu pak klade názor dualistický, jenž uznává podstaty dvě, tedy kromě materiální i podstatu duchovní.¹²² K dualistickým proudům, jež nazývá zároveň spiritualismem, aby je dostatečně postavil do protikladu k materialismu, řadí i katolicismus.¹²³

Monismus nebyl myšlenkou zcela novou.¹²⁴ K jeho materialistické redefinici dochází právě pod vlivem Darwinova učení Ernst Haeckel, Darwinův žák a nejhalasnější propagátor teorie evoluce, jehož myšlenkové vývody však byly často kritizovány i odbornou veřejností.¹²⁵ Němec Haeckel se stává trnem v oku české katolické inteligence možná v ještě hojnější míře, než sám Darwin.¹²⁶ Pravděpodobně na tom bude mít zásluhu nejenom to, že jím hlásaný monismus si jako světonázor dělal nárok na místo uprázdněné případným celospolečenským zavržením křesťanství, ale i to, že jeho spisy byly Čechům jazykově dostupnější. Zároveň jeho styl, ne příliš stavěný na empirických dokladech, byl snáze napadnutelný, než Darwinovo prokládání teoretických vývodů vlastním

---

¹¹⁸ KADEŘÁVEK, Eugen. *Krasověda a obecná aesthetika; Apologie filosofie křesťanské; Logika kritická čili noetika*. Praha: Eugen Kadeřávek, 1910. část *Metafysika o přírodě*. s. 189.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ 4.2.1811 Brtnice – † 25.11.1889 Brno.

¹²¹ PROCHÁZKA, Matěj. „Materialismus“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1875. č. 4. s. 256.

¹²² Tamtéž. s. 255.

¹²³ Hovoří o tzv. křesťanském dualismu. Tamtéž. s. 257.

¹²⁴ V jistých transformacích se projevuje po celé dějiny západní filosofie.

¹²⁵ Viz Haeckelův Nekrolog v Novém Atheneu, jehož autorem je velmi pravděpodobně E. Rádl. *Nové Atheneum: měsíčník vědecký*. Praha: Gustav Dubský, 1919 – 1920. s. 77.

¹²⁶ „Darwinova descendenční theorie opojila celou řadu přírodopyců německých tou měrou, že dále se odvážili ve svých vývodech, než kam cílil anglický jejich mistr.“ In: FRECR, Antonín. „Darwins Grundprincip der Abstammungslehre...“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1892. č. 3. s. 182.

přírodovědeckým bádáním.¹²⁷ Haeckel se také podle všeho těšil široké podpory české univerzitní inteligence:

„Vliv Haecklův v Čechách byl veliký. Česká univerzitní bádání žila zcela pod vlivem Haecklovým (...); pak monismus měl mnoho přívrženců zvláště mezi stoupeni Volné myšlenky a mezi sociálními demokraty.“¹²⁸

Od katolíků byl Haeckelův monismus zcela plošně odmítán.¹²⁹ Například Kadeřávek se s monismem v obecné rovině vypořádává stručným konstatováním, že byl vyvrácen již Aristotelem.¹³⁰ Kadeřávek také hovoří o monismu materialistickém v souvislosti s monismem pantheistickým, který se projevoval jako monistický proud v „dobách křesťanských“¹³¹. Vidí tedy zcela jasně souvislost, jakousi linii vedoucí od osvícenských filosofických proudů bouřících se proti duchu křesťanství, přes novověký příklon k materii a empirismu až k darwinismu.

Čeští katoličtí filosofové vyvozovali z těchto, pro ně jasných souvislostí mezi proudy křesťanství „nepřátelskými“, důsledky pro doposud přijímanou křesťanskou etiku a pro katolické pojetí morálky.

Kadeřávek se domníval, že darwinismus uvrhá své příznivce do nihilismu tím, že je připravuje o víru a náboženství, aniž by nabízel adekvátní náhradu.¹³² Ztrátu víry a náboženského citění pod vlivem darwinismu vnímali katoličtí myslitelé jako obecné ohrožení celé společnosti. Zobecnění Darwinovy teorie pohlavního výběru, pod vlivem Haeckela vedoucí k „realistickému monismu“ a „materialistickému ateismu“, a její aplikace na člověka, bylo považováno za „zlořád a humbuk, který se jménem vědy provozuje“.¹³³ Tzv. haeckelismus byl považován za oporu anarchismu a sociálního

---

¹²⁷ O Haeckelovi bylo všeobecně známo, že si svá „fakta“ zhusta vymýšlel.

¹²⁸ *Nové Atheneum: měsíčník vědecký*. Praha: Gustav Dubský, 1919 – 1920. s 78. Rádl v této souvislosti hovoří i o „soustavném odporu klerikálů“ vůči Haeckelovi. Zde se spor o Darwina v Čechách tedy mohl promítnout i do současné, pro katolíky ne příliš přívětivé, politické situace.

¹²⁹ Oproti evoluční teorii samotné, která mohla být v některých svých částech přijímána.

¹³⁰ KADEŘÁVEK, Eugen. *Krasověda a obecná aesthetika; Apologie filosofie křesťanské; Logika kritická čili noetika*. Praha: Eugen Kadeřávek, 1910. část *Metafysika o přírodě*. s. 189.

¹³¹ Tamtéž.

¹³² Tamtéž.

¹³³ NEUSCHL, Robert. „Darwinistický evolucionismus ve vědách společenských“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1908. č. 2. s. 132.

demokratismu¹³⁴; oba tyto politické proudy byli katolíky vnímány jak ohrožení katolického konservatismu.

Někteří čeští katoličtí myslitelé šli ve své kritice darwinismu ještě dále a srovnávali materialisticky zaměřené učence, kteří Darwinovu teorii plně přijímali v celé šíři, s „šibaly, defraudanty, podvodníky, zloději, loupežníky, cizoložníky a vrahy“.¹³⁵ Důvodem k takovému osočování měla být jejich údajná propagace ateismu a následné podvracení morálky společnosti.¹³⁶ Víra v boha byla katolickými mysliteli považována za jeden ze základních pilířů nejenom mravnosti, ale i existence západní společnosti vůbec. Pouhé podřízení se mechanickým zákonům přírody, čímž byl v očích katolíků právě zákon vývoje a zákon pohlavního výběru, připravovalo člověka nejen o jeho duši, ale také o svobodnou vůli, která mu byla přirknuta Bohem. Takový člověk, jenž by nemohl svobodně volit své skutky, by podle katolického názoru nebyl schopen konat dobro již ze své podstaty.¹³⁷ Darwinovu teorii evoluce mnozí čeští katolíci shrnovali pod latinské heslo „*Bellum omnium contra omnes*“, které nazývali „nejvyšším pravidlem mravnosti podle Darwina“¹³⁸. Toto své prohlášení o Darwinově teorii, onen kritizovaný „nejčirější egoismus“, pak stavěli do protikladu ke křesťanské lásce.¹³⁹

3.1.2 Darwinismus z hlediska katolické věrouky a teologie

Materialistické naladění společnosti na přelomu 19. a 20. století vnímali čeští představitelé katolické církve jako projev „nového pohanství“.¹⁴⁰ Jejich náhled však nemusel být daleko od pravdy, neboť střet křesťanství s moderními přírodními vědami (popř. můžeme hovořit i o střetu přírodních věd s křesťanstvím, kdy naopak ony zastupují

---

¹³⁴ Tamtéž. s. 132.

¹³⁵ PROCHÁZKA, Matěj. „Účelnost ve všemmiru“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1877. č. 8. s. 588.

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ „Hlasatel atheismu“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1872. 14. s. 219.

¹³⁸ OPP, Josef. „Darwinism“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1875. č. 2. s. 108.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ „Hlasatel atheismu“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1872. 14. s. 217.

napadající stranu), byl střetem dvou plnohodnotných světónázorů kladoucích si nárok na mikrokosmos i makrokosmos člověka.

Katolíci podezřívají darwinisty ze skrytého panteizmu, neboť podle jejich názoru přikládali přírodě schopnost samostatného rozumového jednání.¹⁴¹ Darwin však v jistém smyslu připouštěl stvoření prvotních buněk, což nezůstalo bez odezvy. V prvním vydání *O původu druhů* se Darwin dokonce ještě zmiňuje o Stvořiteli, zatímco v dalších vydáních už podobné zmínky chybí. Čeští katolíci měli za to, že touto změnou názoru prošel Darwin pod vlivem německých materialistů a zvláště Haeckela.¹⁴² Poté je darwinismus považován za proklamaci ateistického smýšlení.

Dvojznačnost darwinismu, tedy jeho materialistické uchopování na jedné straně a jeho jistá příchut' „nového náboženství“ na straně druhé¹⁴³, vedla katolické myslitele k jeho srovnávání s vlastní vírou a křesťanstvím jako takovým.

Nejčastějším takovým počinem bylo porovnání evoluční teorie s biblickou zprávou o stvoření. Zhruba od konce 80. let 19. století začínají v českých zemích vycházet monografie na toto téma, ať už překladové, nebo dokonce vlastní proveniencie.¹⁴⁴ Ty se pak sporadicky objevují i v prvních desetiletích století dvacátého.

Problémy, které z těchto srovnání vycházely, se týkaly nejvlastnějšího jádra křesťanství jako teistického, respektive monoteistického náboženství. Genese hovoří o stvoření světa a všeho, co svět obsahuje, včetně člověka, všemohoucí bytostí, Bohem – stvořitelem. Darwinismus ve svých teoretických východiscích a vývodech popírá stvořitele a jeho stvoření; naopak nastoluje hypotézu plození a prvoplození, přírodních

---

¹⁴¹ PROCHÁZKA, Matěj: „Účelosloví čili teleologie v přírodovědách“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870. č. 1. s. 50.

¹⁴² PROCHÁZKA, Matěj: „Otáčnost (circumnutace) rostlin dle Darwina“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1881. č. 8. s. 449-450.

¹⁴³ Katoličtí autoři se často zmiňují, že darwinisté ve své učení „věří“.

¹⁴⁴ HEUSLER, Filip. *Vědy přírodní a bible*. Brno: Tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1888. 98. s.; STŘEBSKÝ, Tomáš. *Bible a příroda: časové poznámky*. Praha: J. Zeman a spol., 1889. 375 s.; KADERÁVEK, Eugen. *O původu tvorstva na základě zpráv biblických*. Praha: Cyrillo – Metodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1897. 68 s.; *Bible a věda: rozhovory o námitkách proti Písmu svatému*. upravil Jan Bělina, (Jaroslav Dlouhý). Praha: V. Kotrba, 1916. 139 s. Zatímco tři předešlé lze považovat za populárně naučné, ne-li dokonce odborné studie (alespoň z teologického hlediska), třetí je veskrze populárním spiskem ve formě čtivých rozhovorů.

zákonů vývoje a změny. Ne vždy ale příznivci evoluční teorie, neboli transformismu, jak byla evoluční teorie týkající se pouze vývojových změn často nazývána, odmítali osobního tvůrce. Hlavním bodem kritiky darwinistických teorií byl totiž samotný počátek existence života. Jak katoličtí autoři správně poukazovali, darwinisté neměli tuto část zcela jasně promyšlenou, a už vůbec ne empiricky podloženou. Jejich hypotézy se týkaly tzv. samoplození, respektive prvoplození (*generatio aequivoca*), které však v té době nebylo nikdy prokázáno, ba dokonce naopak bylo experimentálně vyvráceno.¹⁴⁵ Darwinisté by podle katolických autorů zachovali větší vědeckou důslednost, pokud by o otázce původu života pomlčeli a smířili se s tím, že jejich teorie pouze vyslovuje nekonečnou řadu proměn.¹⁴⁶ Katolická nauka se ve svých výrociích o původu života oproti tomu mohla opírat nejenom o „svědectví“ Genese, ale i o tzv. důkazy (cesty) Boží existence Tomáše Akvinského¹⁴⁷, které dobře zapadaly do souvislosti s teleologií pozorovanou v přírodě. Katoličtí učenci se totiž domnívali, že v přírodě lze nalézt soulad a účel, jež odkazují jedině ke Stvořiteli. Ačkoli se čeští katolicky smýšlející autoři explicitně na Akvinského téměř neodvolávají¹⁴⁸, vliv jeho učení lze v jejich postojích implicitně vyzorovat dokonce ještě před tím, než papež Lev XIII. vyhlásil tomistickou filosofii za základ katolického teologického smýšlení.¹⁴⁹

---

¹⁴⁵ Na což katoličtí autoři neopomínali zhusta poukazovat. Viz např. VANĚČEK, František. „Porážka vědy materialistické“. *Časopis katolického duchovenstva.*, 1898. č. 3. s. 185-186. Autor tu připomíná slavné prohlášení váženého vědce a lékaře Rudolfa Virchova, který, ač byl spíše materialisticky zaměřený, na XII. Mezinárodním lékařském sjezdu v Moskvě popřel prvoplození.

¹⁴⁶ OPP, Josef. „Darvinism“. *Časopis katolického duchovenstva.* 1875. č. 2. s. 103.

¹⁴⁷ „důkaz z pohybu (nehybný hybatel); důkaz z příčinnosti (nezapříčiněná příčina); důkaz z nahodilosti věcí (možnost a nutnost); důkaz ze stupňů dokonalosti (dobrota, pravda, vznešenost); důkaz z finality (teleologický důkaz).“ – COLE, Peter. *Filozofie náboženství.* Portál: Praha, 2003. s. 32.

¹⁴⁸ Explicitně se hovoří o vztahu tomismu k darwinismu např. In: PACHTA, Josef. „Mají-li katolíci a zvláště kněží v době naší pilně se obíratí vědami přírodními?“ *Časopis katolického duchovenstva.* 1882. č. 7. s. 418-433., kde autor představuje encykliku *Aeterni Patris* Lva XIII., týkající se právě tomistické filosofie jako základu katolické teologie, v souvislosti se studiem přírodních věd.

¹⁴⁹ Viz např. KADERÁVEK, Eugen: „Náboženství rozumářské a křesťanské“. *Časopis katolického duchovenstva.* 1877. č. 6. s. 464. :

„Člověk ačkoli chápati může bytosť věcí temně a nedokonale, přece zkoumá, co věc každá jest, odkud vznikla a kam směřuje. Než nestačí mu znáti nejbližší příčiny a účely, poněvadž tak by ještě

Dalším sporným bodem ve vztahu k darwinismu, který trápil nejenom české katolíky, byla otázka podstaty člověka. Darwinova teorie řadila člověka do sféry přírody tím, že jej považovala za zvíře na nejvyšším stupni vývoje. Oproti tomu katolická teologie považuje lidstvo za vrchol veškerého stvoření a tím je z přírody jistým způsobem vylučuje, neboť v Genesi Bůh pověřuje člověka hospodařením nad veškerou přírodou. Materialistické zaměření darwinismu navíc také popírá existenci lidské duše, což je jeden ze základů křesťanské nauky ve smyslu chiliastických očekávání. Patrně nejzanícenější český odpůrce darwinismu, Matěj Procházka, v jednom ze svých početných kriticky zaměřených článků adresovaných darwinistům napsal:

„Kterak medle můžete na člověku, jemuž ustavičně hlásáte, že jest vlastně jenom hmotou, jenom tělem, jenom hovadem, kterak můžete na něm žádati, aby hmotu, aby tělo to ovládal? Čím pak je má ovládati, an mu upíráte to, čím se tělo, čím se hmota ovládá, totiž nesmrtelného ducha?“¹⁵⁰

Pro české katolíky bylo zcela nemyslitelné představit si člověka pouze jako souhrn možností hmoty. Důležitá pro ně tedy byla víra nejen ve stvořitelství akt samotný, ale i v moment oživení hmoty, jak je popsán v Genesi (Gen 2:7). Tímto momentem, kdy Bůh obdarovává člověka dechem života, se však člověk stává odlišným nejen od neživé hmoty, ale i od jiných živých tvorů, kteří jsou pouze stvoření Boží rukou. Boží dech byl vnímán skutečně jako inspirace v dnešním slova smyslu, neboť člověk je od této chvíle „nadán“ znalostí věcí.¹⁵¹ Čeští katolíci tak upozorňovali na největší rozdíly mezi

---

nevyčerpal bytosť věcí samu; on stoupá ku příčině první, cíli posledního, tedy ku bytosti nejvyšší; nic není přirozenějšího než toto myšlení, které se rozvíjí, pozorujeme-li přírodu, které však tvaru nebývá dokonalejšího, uvažujeme-li úkazy přírodní velkolepé, uvažujeme-li krásu tvorů. Toto uvědomění si Boha není prostým nazíráním, není pouhým cítěním Boha, nýbrž poznáním, které spočívá na úsudcích na pravém myšlení.“

– v citaci je zřetelně rozpoznatelná právě provázání teleologického smýšlení s Akvinského důkazy Boží existence.

¹⁵⁰ PROCHÁZKA, Matěj. „Opět o darwinismu“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1871. č. 5. s. 336.

¹⁵¹ „Pravá věda theologická vezdy učila, že stav člověka prvního co do vědoucnosti byl dokonalý a praeternaturalný, neboť měl člověk prvý vědoucnost (pojmy o věcech) Bohem samým bezprostředně

člověkem a zvířaty, které podle nich tkví ve znalosti umění, řeči, věd a hlavně náboženství.¹⁵² Kladli tedy větší důraz na rozdíly psychické, než fyzické. Psychiku člověka však často zaměňovali právě s katolickým pojetím duše. Kadeřávek dokonce připomíná rozdíl mezi lidskou a zvířecí duší spočívající v nesmrtnosti duše lidské a tímto „argumentem“ doslova „shazuje se stolu“ darwinistické tvrzení o původu člověka ze zvířete.¹⁵³ I další jeho popis rozdílů mezi životem zvířat a životem člověka jsou spíše teologického pojetí, než psychologizujícího.¹⁵⁴

Pro české katolíky bylo příznačné propojování teologického a vědeckého náhledu na svět, což se pak nejvíce promítá v jejich pojetí tzv. „pravé vědy“. Teologie byla samozřejmě brána jako nejvyšší věda, která má právo zasahovat do jiných věd, přírodní vědy nevyjímaje. Tento postoj se pak objevuje u většiny katolických myslitelů. Mezi českými katolíky se však našli i ti, kteří zastávali poněkud umírněnější stanovisko k přírodním vědám a snažili se zachovat jak pro teologii, tak pro vědu, vlastní prostor.

Typické pro tento postoj bylo tvrzení, že věda na otázky původu života není schopna odpovědět a pouze náboženské výpovědi ukazují cestu k takovému poznání. Zároveň v jistém směru tito myslitelé přijímali myšlenku vývoje, ať už s ní sami souhlasili, nebo ji tolerovali jako jednu z možností.¹⁵⁵ Takoví katoličtí myslitelé rovněž často připomínali, že: „*Není článkem víry, že každý druh bytostí zvláštním konem tvůrčím vznikl. A víra nebrání odvozovati původ nynějších druhů zvířecích a rostlinných*

---

vltou.“ In: LENZ, Antonín. „O praeternaturalném stavu prvního člověka co do vědovnosti jeho“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1878. č. 1. s. 20.

¹⁵² Např. HEUSLER, Filip. *Vědy přírodní a bible*. Brno: Tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1888. s. 67.

¹⁵³ KADEŘÁVEK, Eugen. *Krasověda a obecná aesthetika; Apologie filosofie křesťanské; Logika kritická čili noetika*. Praha: Eugen Kadeřávek, 1910. část *Metafysik o přírodě* s. 185.

¹⁵⁴ Tamtéž. s. 185 – 187.

¹⁵⁵ „*Nemusí býti zván stoupencem darwinismu, kdo vývoj, kde evoluci připouští, je však jistě darwinistou, kdo myslí si vývoj takový, jak si jej Darwin představoval.*“ NEUSCHL, Robert. „Darwinistický evolucionismus ve vědách společenských“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1908. č. 2. s. 131.

z několika málo základních forem.“¹⁵⁶ Smířlivější poměr k darwinismu se v českém katolickém myšlení objevuje ve větší míře zhruba na začátku 20. století. Jedním z důvodů může být již ne tak vyhrocený vztah k přírodním vědám, nebo také jistá akceptace současných trendů mladší generací duchovních.¹⁵⁷ Možná je ale i proměna postoje k darwinismu obecnou společností, kterou katolíci prostě jen přejali, společně s vyvstáním nových problémů, které bylo nutno náhle řešit. V roce 1904 píše, tehdy ještě budoucí kanovník královehradecké kapituly, František Reyl, že se „dnes (...) všeobecně v nejmladších kruzích přírodovědeckých uznává, že theorie Darwinova „tahala lidi po 50. let za nos“.“¹⁵⁸ Dodává, že nevědecké inteligenci nezbývá, než si hledat jinou náhražku zatraceného náboženství.¹⁵⁹

Věřoučný postoj k Darwinovým přelomovým názorům se tedy u českých katolických intelektuálů postupem času proměňoval a od naprostého odmítnutí vývojové teorie došlo i k jistému smíření s některými závěry Charlese Darwina.

3.1.3. Darwinismus a „pravá věda“

Z tohoto úhlu pohledu vznikala možnost zamítnout jakoukoli materialistickou nauku odmítající Boha jako nevědeckou, což činil právě například Kadeřávek, který, oproti darwinismu, jenž považoval za výsostně materialistický, uznával pouze křesťanskou filosofii jako přísně vědecký postoj.¹⁶⁰

---

¹⁵⁶ NEUSCHL, Robert. „Darwinistický evolucionismus ve vědách společenských“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1908 č. 3. s. 208. K podobným závěrům i např. HEUSLER, Filip. *Vědy přírodní a bible*. Brno: Tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1888. s. 48.

¹⁵⁷ V českém katolicismu se v této době vedle pravověří pomalu prosazují myšlenky modernismu.

¹⁵⁸ REYL, František. *Sebevraždy studentů*. Hradec Králové: Politické družstvo tiskařů, 1904. s. 26 – 27.

¹⁵⁹ Tamtéž. s. 27.

¹⁶⁰ Tamtéž.

Kadeřávek tedy vystupoval spíše z pozic filosofických, respektive teologických.¹⁶¹ Jeho postoj však nebyl zdaleka ojedinělý, například teolog Antonín Lenz (1829 – 1901) mínil, že „...*Darvinismus ve své nynější formě se neshoduje s vědou a pravdou, a proto také neshoduje s křesťanskou vírou.*“¹⁶² Mezi českou katolickou inteligencí se však našli i mnozí, kteří k problému Darwinovy teorie přistupovali alespoň částečně z přírodovědeckého hlediska. Heusler dokonce oproti Kadeřávkovi kritizoval Darwinova nástupce Haeckela za jeho čistě filosofický náhled, bez empirických dokladů.¹⁶³

Požadavek empirických důkazů evoluční teorie nebyl českým katolíkům cizí. Mnoho katolických kněží se ve svém volném čase věnovalo nově se rozvíjícím přírodním vědám a dokázali své poznatky využít ke kritice nekatolických stanovisek.¹⁶⁴ Z pouhého pozorování přírody vyvozovali, že křesťanský názor o její teleologické podstatě je správný.¹⁶⁵ Tento náhled se čeští katolíci také snažili svou vědeckou prací zpravidla podpořit.

Velké vážnosti se mezi katolíky těšila geologie a paleontologie. Do obou oborů se vkládaly velké apologetické naděje, neboť se doufalo, že jejich výsledky podpoří biblická

---

¹⁶¹ V Kadeřávkově myšlenkovém systému nelze zcela přesně odlišit katolickou teologii od jeho „křesťanské“ filosofie. Křesťanská, tedy jediná „pravá, filosofie totiž podle něj slouží jako úvod do teologie (KADERÁVEK, Eugen. *Je-li spor mezi vědou a vírou*. Praha: [nakl.vl.]. 1914. s. 25). Obě disciplíny považuje za přísně vědecké; zatímco filosofie „vyšetřuje a odůvodňuje vědění (...); teologie katolická vyšetřuje a odůvodňuje věření v auktoritu Boha (...“ (KADERÁVEK, Eugen. *Je-li spor mezi vědou a vírou*. Praha: [nakl.vl.]. 1914. s. 26).

¹⁶² LENZ, Antonín. „O praeternaturalném stavu prvního člověka co do vědouceho jeho“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1878. č. 1. s. 12.

¹⁶³ HEUSLER, Filip. *Vědy přírodní a bible*. Brno: Tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1888. s. 58.

¹⁶⁴ I v českých zemích bylo mnoho kněží zapálenými přírodovědci a neúnavně sledovali světové dění na tomto poli. Viz např. PROCHÁZKA, Matěj. „Hmyzožravé rostliny dle Darvina“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1876. č. 5. s. 337-345. Článek má několik pokračování. Zajímavostí je, že jinak „darwinobijec“ Procházka zde Darvina chválí za jeho „citlivý“ přístup k bádání a nachází u něj náznaky přijetí teleologie.

¹⁶⁵ Viz např. PROCHÁZKA, Matěj. „Účelosloví čili teleologie v přírodovědách“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870. č. 1. s. 45-59. Autor zde hovoří o oprávněnosti teleologického náhledu a podává „důkazy“ o jeho správnosti.

tvrzení.¹⁶⁶ Absence hmotných důkazů podporujících descendenční teorii byla vítaným tématem debat katolických přírodopytců, kteří tak mohli porazit darwinismus na jeho vlastním poli. I dnes, ačkoli spíše v populární sféře, tolik diskutovaný „chybějící článek“ v linii savců vedoucí k člověku byl katolíky zhusta využíván ke zpochybnění Darwina.¹⁶⁷ Katoličtí myslitelé poukazovali na „*nedostatek tvarů přechodních*“¹⁶⁸, které by vysvětlili fyziognomické rozdíly mezi nižšími a vyššími živočichy, včetně člověka.

Někteří čeští katolíci, v návaznosti na cizojazyčné autory, srovnávali biblické dny stvoření v Genesi se zkamenělinami rostlin a živočichů, které se nalézali v různých geologických vrstvách. Zároveň poukazovali na absenci fosilie, jež by mohla být považována za onu hledanou prabuňku, respektive pra-živočicha, od nějž by se odvíjel veškerý následující život.¹⁶⁹

Přístup katolických přírodovědců byl tedy vědecky ospravedlnitelný v momentě jejich požadavku hmotných důkazů. Bez nich mohli směle prohlásit darwinismus za pouhou hypotézu.¹⁷⁰

Jejich závěry se však částečně lišily v odpovědi na otázku, zda-li je vůbec možno vědecky prozkoumat počátky života a lidského pokolení. Jedni měli za to, že tázání po počátcích patří pouze do sféry náboženské, neboť „*(k)onec všeho pátrání našeho jest vždy tajemství*“¹⁷¹, druzí připouštěli, že oprávněnost, respektive neoprávněnost vývojové teorie může rozhodnout pouze věda. Souhlasili však, že odpovědět na otázku po původu života, může jenom metafysika.¹⁷²

---

¹⁶⁶ OPP, Josef. „Darvinism v palaeontologii“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1878. č. 8. s. 571.

¹⁶⁷ Někteří katoličtí autoři dokonce zpochybnili pravost nálezů kosterních pozůstatků tzv. „pralidí“, které jsou dnes všeobecně přijímány. Viz KAŠPAR, K. „Pithecanthropus erectus“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1915. č. 4. s. 336-341.

¹⁶⁸ OPP, Josef. „Darvinism v palaeontologii“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1878. č. 8. s. 585.

¹⁶⁹ Tamtéž. s. 578.

¹⁷⁰ OPP, Josef. „Darvinism“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1875. č. 2. s. 109.

¹⁷¹ OPP, Josef. „Darvinism v palaeontologii“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1878. č. 8. s. 592.

¹⁷² NOVOTNÝ, Josef. „Za svobodu svědomí“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1913. č. 9. s. 706.

3.1.4 Shrnutí katolického postoje k problematice darwinismu

Darwinismus představoval na konci 19. století pro české katolíky problém, ačkoli diskuse okolo něj byla spíše importem ze zahraničí, převážně z německých zemí. Některé závěry darwinismu, jako teorie pohlavního výběru a hypotéza původu člověka ze zvířete, zcela odporovaly katolickému náhledu na svět. Větší problém, než samotné Darwinovy názory, představovalo pro české katolíky propojení stoupenců darwinismu s příznivci pokrokařských a liberálních směrů. Ačkoli se může zdát, že spor by mohl být vyřešen pouze na poli vědeckém, respektive vědeckém, z pramenů lze vyčíst, že katolíci pociťovali i sociální a politické následky střetu obou světónázorů.

Darwinismus ve své transmutaci pod německým vlivem Ernsta Haeckela vnímal člověka pouze jako zvíře působící oproti jiným zvířatům i v sociální sféře.¹⁷³ To bylo v přímém rozporu s katolickou tradicí. Z toho neplynuly potíže pouze pro dosavadní katolickou věrouku a dalekosáhlé teologické důsledky týkající se existence či neexistence Boha, ale i důsledky pro celou společnost, mravní výchovu a stát. V sekulárním smyslu by tedy přijetí darwinismu znamenalo pro katolíky konec dosavadního společenského řádu, v náboženském smyslu zmar úkolu, kterým své následovníky pověřil Ježíš. Vítězství Darwinových hypotéz a jejich prohlášení za oprávněné by pro české katolíky, a nejen pro ně, znamenalo konec nejen křesťanství, ale i náboženství jako takového; tak těsně vnímali propojení darwinismu s kruhy hlásajícími pod rouškou pokroku a liberalizace ateismus.

Ačkoli čeští katolíci spíše přebírali svá témata, problematiku i její řešení ze zahraničí, přece se snažili najít svůj vlastní přístup a své vlastní náhledy. Na poli teologickém a filosofickém nejvíce přispěl v tomto ohledu Eugen Kadeřávek, který oproti darwinismu postavil celou křesťanskou etiku a metafysiku. Vědecky oponovat transformismu se snažil mimo jiné redaktor katolického týdeníku *Hlas* a katecheta na gymnáziu, kde studoval i pozdější propagátor pokroku Tomáš Garrigue Masaryk, Matěj Procházka, jenž byl považován za českého katolického odborníka na Darwina. Jeho snaha však vycházela a končila vždy v teologii.

---

¹⁷³ Ačkoli člověka nazval sociálním zvířetem již Charles Darwin.

Čeští katoličtí učenci se ve shodě se zahraničím snažili předložit teorii, která by darwinismus nahradila, nebo alespoň zastínila. Jejich snaha však většinou končila u, katolickou církví propagované, teleologie v přírodě, která však nebyla pro nevěřící přírodovědce vědecky dostatečně atraktivní. Katolíci ji sice z přírody podle svých slov „vypozorovali“, čímž ji možná chtěli ospravedlnit před dobovým důrazem na empirismus, přesto však nauka o „účelnosti v přírodě“ byla spíše záležitostí věrouky, než vědy.¹⁷⁴

V neschopnosti nalézt adekvátní teorii, jež by darwinismus nahradila, se někteří čeští katolíci byli schopni spokojit s pouhým jeho vyvrácením. Leč náhradu za uprázdněné místo spatřovali jen v oblasti metafysiky.¹⁷⁵

3.2 Astronomická bádání z katolického pohledu

Astronomie byla v námi sledovaném období rychle se rozvíjejícím odvětvím přírodních věd. Vývoj dokonalejších technologií ve sféře optiky a měřících přístrojů vedl k hlubšímu prozkoumání záhad nebeské klenby, která lidstvo fascinovala od jeho počátků.

Katolíci měli, a dodnes mají, k tomuto oboru tradičně spíše pozitivní vztah. Ojedinelé konflikty mezi katolickou církví a slavnými astronomy jako byl například Giordano Bruno nebo Galileo Galilei¹⁷⁶, které se v 19. i v 20. století hojně dávaly za

---

¹⁷⁴ Viz článek na pokračování EYBL, Jan. „Příroda k Bohu vede“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1878. č. 26. s. 353 - 355. ISSN 1801-2973. EYBL, Jan. „Příroda k Bohu vede“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1878. č. 31. s. 423 - 426.

¹⁷⁵ ŠPALDÁK, Adolf. „O ceně theorie antidarwinistické“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1907. č. 1. s. 64-69.

¹⁷⁶ Spory mezi církví a astronomy jsou dodnes badatelsky fascinující, jak dokazuje i nedávné české vydání spíše populární studie britského autora Michaela Whitea o Galileovi. Viz WHITE, Michael. *Antikrist Galileo*. Praha: Academia, 2011. 344 s. ISBN 978-80-200-1899-1.

příklad netolerantnosti Církve, jsou spíše ukázkou nepochopení kontextů doby, ve které vznikaly.¹⁷⁷

Díky překladové literatuře se i v českém prostředí dobře držela tradice, že mnoho slovutných astronomů, ač jejich odborné názory ne vždy souzněly se souběžnou katolickou věroukou, zůstávalo v náručí Církve.¹⁷⁸ Zároveň se hovořilo o tradiční účasti některých mnišských řádů na kosmických výzkumech.¹⁷⁹

3.2.1 Katolický postoj k astronomii v českých zemích na přelomu 19. a 20. století

V českých pramenech přelomu 19. a 20. století nelze nalézt významnější doklad jakéhokoli sporu mezi tímto přírodovědným oborem a českými představiteli katolické církve.¹⁸⁰

Spíše naopak lze poukázat na skutečné zaujetí, se kterým čeští katoličtí učenci sledovali nové výzkumy v oblasti astronomických bádání. Dobře si uvědomovali historické vztahy mezi prozkoumáváním vesmíru a učením svého náboženství. Už od raných počátků církev pozorovala pohyb nebeských těles za účelem výpočtu správných dat k oslavě velikonoce.¹⁸¹

Důležitější však byl vztah mezi novými poznatky astronomie a křesťanskou věroukou. Novodobá astronomická pozorování a jejich výsledky dokázali katoličtí

---

¹⁷⁷ Zajímavostí je, že již na sklonku 19. století hodnotili katolíci spor mezi Giordanem Brunem a Církví jako spor věroučný a ne jako „střet víry a vědy“, jak je dodnes často školsky prezentován. V odborném kontextu ke stejným závěrům došla až zhruba o půl století později F. Yates, jejíž zjištění pak proměnila badatelský náhled na dějiny a filosofii vědy. Viz YATES, Frances. *Giordano Bruno a hermetická tradice*. Praha: Vyšehrad, 2009. 529 s. ISBN 978-80-7021-908-9.

¹⁷⁸ ZAHM, John Augustine. *Věda a učenci katoličtí*. přeložil Václav Hazuka. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1899. s. 45.

¹⁷⁹ Tamtéž. s. 47.

¹⁸⁰ Narozdíl od tolik diskutovaného darwinismu.

¹⁸¹ PROCHÁZKA, Matěj. „Materialismus a křesťanství: Astronomie“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870. č. 4. s. 277.

myslitelé umně zakomponovat do katolického kosmologického smýšlení o světě a jeho Stvořiteli.

Vesmír, jak byl náhle více nadosah moderní optickou technikou, se katolíkům jevil plný moudré účelnosti a logického uspořádání. Jejich líčení „kosmického souladu“ připomíná starořeckou pythagorejskou a později středověkou alchymickou představu hudby sfér. Katoličtí myslitelé však vždy kladli největší důraz na Boha, který vesmírný řád stvořil.¹⁸² Celý systém planet ve vzájemném působení gravitačních sil se českým katolíkům 19. století zdál jako souladně sestavený kosmický stroj, který přirovnávali k mechanismu hodin.¹⁸³ Do českého uvažování o vesmíru na přelomu 19. a 20. století se tak ještě prolínají dozvuky osvícenského myšlení. Bůh je vnímán jako hodinář, který celý stroj svou vůlí rozpohyboval jako prvotní hybatel.¹⁸⁴ Zcela náboženskému tvrzení, majícímu původ jak v osvícenství, tak v katolickou církví všeobecně přijímaném učení Tomáše Akvinského o cestách poznání Boha, dodal Matěj Procházka novověkou vědeckou naléhavost tím, že podle něj Newton smýšlel o síle, která dala vesmír do pohybu, jako o jednu působící a navždy setrvačné; nepřímou tak ztotožnil fyzikální setrvačnou sílu s Bohem.¹⁸⁵ Na druhou stranu tak fyzikální větě dodal status náboženské výpovědi.

Katolické uvažování o kosmu zcela souznělo s katolickou naukou o účelnosti v přírodě, která se promítala do celého katolického přírodovědného bádání. Veškeré pozorované nepravidelnosti v jinak pravidelném uspořádání planet a jejich souputníků se českým katolíkům jevily jako záměrné; například nedokonalosti eliptických oběžných drah podle jejich přesvědčení byly takto nastaveny za účelem, aby umožnily hvězdářům lépe rozpoznat hmotnosti těles, které se na nich vyskytují.¹⁸⁶ Bůh se tedy v jejich chápání

---

¹⁸² PROCHÁZKA, Matěj. „Materialismus a křesťanství: Astronomie“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870. č. 3. s. 164-165.

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ Tamtéž. s. 168. Oproti osvícenskému náhledu však Stvořitel své dílo neopouští a stále jej udržuje v chodu.

¹⁸⁵ Tamtéž.

¹⁸⁶ PROCHÁZKA, Matěj. „Materialismus a křesťanství: Astronomie“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870. č. 5. s. 365.

dával poznat prostřednictvím dokonale nastavené nedokonalosti, která, podle všeho, měla jen upoutat pozornost lidského rozumu.

Ceněná mezi českými katolíky konce 19. století byla práce jejich současníka, německého astronoma Johanna Heinricha von Mädlera (1794 – 1874), který byl mimo své skutečné vědecké zásluhy¹⁸⁷ rovněž zastáncem křesťanství. Právě Procházka, jenž v českém prostředí rozvíjel katolický náhled na přírodní vědy patrně nejvíce, založil na jeho práci celou sérii článků věnujících se astronomii, které na pokračování vycházely v *Časopise katolického duchovenstva*.¹⁸⁸ V těchto člancích se objevuje i Mädlerova kritika tzv. „Darwinského způsobu“ v astronomii, tedy kritika myšlenky, že pozorované stálice, které se liší například svou intenzitou záření, jsou vlastně hvězdy v různých stádiích svého vývoje. Mädler se naproti tomu domníval, že všechny objekty ve vesmíru jsou svého vlastního druhu, což katolíci nadšeně vítali, neboť podle jejich náboženské nauky Bůh stvořil každou jednotlivou věc jako individuální.¹⁸⁹ Uvedený příklad je dokladem, že i v česko-jazyčném prostředí byl vnímán až neúměrný vliv moderního darwinismu v přírodních vědách, a to i v oblastech, ve kterých bychom jej neočekávali. Procházka zjevně považoval za nutné uvedené pasáže z Mädlerovy práce ocitovat, právě s důrazem na kritiku darwinismu.

Vesmír bezpochyby české katolíky fascinoval. Prozkoumávání jeho tajemství bylo prací, která měla jistě i náboženský dopad. Vždyť, jak se poeticky vyjádřil katolický autor, za hranicí viditelného může být sídlo samotného Boha.¹⁹⁰

---

¹⁸⁷ Např. byl autorem první podrobné mapy Měsíce.

¹⁸⁸ PROCHÁZKA, Matěj. „Materialismus a křesťanství: Astronomie“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870. č. 3. s. 161-176.; PROCHÁZKA, Matěj. „Materialismus a křesťanství: Astronomie“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870. č. 4. s. 266-284.; PROCHÁZKA, Matěj. „Materialismus a křesťanství: Astronomie“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870. č. 5. s. 352-369.; PROCHÁZKA, Matěj. „Materialismus a křesťanství: Astronomie“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870. č. 6. s. 438-455.

¹⁸⁹ PROCHÁZKA, Matěj. „Materialismus a křesťanství: Astronomie“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870. č. 6. s. 447.

¹⁹⁰ Tamtéž. s. 446.

3.2.2 Katolická kritika Kant-Laplaceova systému

S rozvojem přírodních věd se mimo jiné znovu otevřela otázka původu nejen člověka, ale i planety Země, sluneční soustavy a kosmického prostoru jako takového.

V průběhu novověku se objevilo několik převratných teorií na toto téma; jednou z nich byla i tzv. Kant-Laplaceova hypotéza, která spočívala v kombinaci dvou pojednání, *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels* (1755) Immanuela Kanta a *Exposition du système du Monde* (1796) Pierra Simona de Laplace. Ona hypotéza, podle níž vznikla naše sluneční soustava z koule žhavých plynů, byla uvažována zhruba až do konce 19. století, ačkoli ji její současníci podrobili zevrubné kritice a shledali na ní několik závažných nedostatků, které nakonec vedly k jejímu vyvrácení.

Čeští katolíci sledovali celý proces vývoje náhledu na Kant-Laplaceovu teorii velmi bedlivě. Názory na teorii samu se však v jistých nuancích lišily.

Zatímco Matěj Procházka Laplaceovu modifikaci Kantových domněnek spíše než z vědeckého, tak z náboženského hlediska vítal, neboť ve svém výchozím bodě prý „vyžadovala“ Stvořitele,¹⁹¹ jistý V. Smolík¹⁹² ve své sérii článků spíše pokládal za důležité zdůraznit její popularitu u „nevěrců“ a kritizovat ji na základě novějších

---

¹⁹¹ PROCHÁZKA, Matěj. „Styky věd přírodních s biblí“. *Časopis katolického duchovenstva.*, 1888. č. 3. s. 144. Zajímavostí tohoto článku je, že jej Procházka podepsal pod pseudonymem „Jan Procházka“. Co jej k tomu vedlo, není zcela zřejmé.

¹⁹² Podle autorů elektronické knihovny *Depositum*, z níž přebíráme text (Viz *Knihovna* [online]. [cit. 5. 1. 2011]. „Hypothesa nebulární a spektrální analýze“. Dostupné z WWW: <http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=21400>) se jednalo o kněze a profesora Univerzity Karlovy, Ruperta Smolíka. Jeho životní data však nesouhlasí s vrocením článků, neboť ty byly otištěny v roce 1906, zatímco Smolík zemřel již v roce 1887. Pro větší nepřehlednost jsou tyto články podepsány „P. V. Smolík C. SS. R.“ Proto bychom se spíše přiklonili k názoru, že skutečným autorem článků je katolický filosof Václav Smolík, neboť u něj souhlasí iniciály („P.“ by byla zkratka latinského „Pater“) i životní data (1866 – 1920. Viz PETERA, Václav. *Hrdinové vlasti a církve* [online]. [cit. 12. 5. 2011]. Dostupné z WWW: <http://www.cdct.cz/petera/data/dil.VI/pet.170.jpeg>). Zároveň byl tento Václav Smolík členem kongregace redemptoristů, s čímž souhlasí i latinská zkratka za jménem, „C. Ss. R.“ (Congregatio Sanctissimi Redemptoris). Proto budeme dále připisovat autorství Václavu Smolíkovi, a ne Rupertu Smolíkovi, jak činí autoři *Deposita*.

vědeckých poznatků a částečně i vlastního přírodovědného pozorování.¹⁹³ Právě jeho využití kritiky nových fyzikálních metod, ústící však nakonec v kritiku „nevěrců“, ukazuje dobře katolický přístup k přírodním vědám. V závěru svého soudu neopomněl Smolík dodat, že z teologického hlediska Kant-Laplaceově teorii, nebo-li „hypothesa nebulární“, jak o ní hovoří, nic neodporuje. Doslova říká, že „(...) *exegese křesťanská dovedla by hexahemeron s touto hypothesou také v soulad uvést*.“¹⁹⁴ Ukazuje tak i přístup katolíků k výkladu světa vůbec a to, jak mohla být katolická věrouka ve vztahu k přírodním vědám variabilní.

3.2.4 Stvoření světa a vesmíru ve srovnání katolické věrouky s astronomií

Hlavním pramenem ke katolickému poznání stvoření světa, respektive kosmu, bylo líčení Genesis, kde můžeme najít v první kapitole známou pasáž o biblickém šestidnu, v němž Bůh nejprve tvoří svět, vesmír, vše živé a nakonec člověka. Z našeho pohledu se první kapitola Genesis může jevit jako zdroj věroučných názorů, k němuž se katoličtí autoři ve vztahu k přírodním vědám obraceli nejčastěji, neboť jim poskytovala odpovědi na otázky, jež se na přelomu 19. a 20. století zdály nejpálčivější, jako byl právě počátek existence všeho, včetně lidského pokolení.

Z českých katolických pramenů se však zdá, že biblická exegese poskytovala značně široké pole na něž se, i v rámci pravověří, dokázaly vtěsnat různé názory. Naopak, doslovné chápání Písma bylo nahlíženo spíše kriticky.¹⁹⁵ Někteří katoličtí autoři dokonce byli schopni podpořit mínění, že pokud přírodověda prokáže pravost svých tvrzení, je nutné, aby biblický exegeta dokázal s těmito vědeckými výsledky uvést svůj výklad v

---

¹⁹³ SMOLÍK, Václav. „Hypothesa nebulární a spektrální analýze“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1906. č. 4. s. 225-231.; SMOLÍK, Václav. „Hypothesa nebulární a spektrální analýze“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1906. č. 6. s. 423-431.; SMOLÍK, Václav. „Hypothesa nebulární a spektrální analýze“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1906. č. 7+8. s. 479-487.

¹⁹⁴ SMOLÍK, Václav. „Hypothesa nebulární a spektrální analýze“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1906. č. 7+8, s. 487.

¹⁹⁵ STŘEBSKÝ, Tomáš. *Bible a příroda: časové poznámky*. Praha: J. Zeman a spol., 1889. s. 64.

soulad. Takovým autorem byl například Tomáš Střebský, který mimo jiné působil i jako první předseda *Zemské jednoty českého katolického duchovenstva v království Českém*.¹⁹⁶ Svě přesvědčení opírá o názor, že bible není učebnicí vědeckých poznatků, nýbrž podává svou zprávu tak, jak ji nahlížel Mojžíš a jak své vidění chtěl předložit jako náboženské, nikoli vědecké sdělení.¹⁹⁷

V počátečních desetiletích 20. století se i v pravověrných kruzích české katolické církve objevuje postoj, který se zdá být otevřenější nové době. Pravdou však je, že přetrvávalo zdůraznění povinnosti upřednostnit katolickou věrouku před moderními vědeckými postoji. Přední český katolický bohoslovec desátých a dvacátých let 20. století Josef Novotný například požadoval, aby za vědu byla považována jen taková činnost, která by svými postupy a výsledky neodporovala teologii a Písmu. Důvodem takového přístupu bylo jeho, typicky katolické, odmítnutí dvojí pravdy.¹⁹⁸ Prosazoval také názor, že katolík má být tolerantní k jinověrcům, avšak ne k „bludům“; tím se podle jeho mínění měl lišit katolický postoj od evangelického.¹⁹⁹

V pracích Josefa Novotného týkajících se vztahu křesťanství a astronomie se objevuje ryze věroučný postoj, který prosazuje, jak již bylo řečeno výše, katolický požadavek jediné pravdy. Bez velkých přechodů cituje Novotný Keplera v těsném závěsu za žalmistou, nebo tvrdí, že astronomická pozorování vlastně dokládají existenci Boha.²⁰⁰ Věda se v jeho pojetí tedy stává pomocnicí křesťanské apologie. Jako velký propagátor tomistické filosofie také zdůrazňuje roli Stvořitele jako prvotního hybatele, který rozpochyboval vesmír se všemi jeho fyzikálními zákony.²⁰¹ V jeho teologickém pojetí znovu vyniká důraz na účelnost ve vesmíru, podobně jako tomu bylo u Matěje

---

¹⁹⁶ STŘEBSKÝ, Tomáš. *Bible a příroda: časové poznámky*. Praha: J. Zeman a spol., 1889. s 64 – 65. Možná se zde již promítá i požadavek české katolické moderny souladu mezi náboženstvím a vědou.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 65.

¹⁹⁸ ZOUHAR, Jan. „Heslo: Josef Novotný“. In: GABRIEL, Jiří a kol. *Slovník českých filosofů* [online]. Brno: Katedra filosofie FF MU Brno, 1998. ISBN 80-210-1840-2. [cit. 11. 3. 2011]. dostupné z WWW: <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/novtnj.html>.

¹⁹⁹ NOVOTNÝ, Josef. „Za svobodu svědomí“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1920. č. 7+8. s. 200.

²⁰⁰ NOVOTNÝ, Josef. "Za svobodu svědomí." *Časopis katolického duchovenstva*. 1913. č. 7+8. s. 537.

²⁰¹ Tamtéž. 538.

Procházky.²⁰² Do českého prostředí také vnáší výsledné výroky prvního vatikánského koncilu o tom, že Bůh stvořil svět z lásky a jako takové musí být jeho stvoření dokonalé.²⁰³

Pro katolíky tedy nebyl problém uvést vědecká tvrzení astronomie v harmonii se svou vírou, dokonce byli schopni využít výsledky současných astronomických pozorování k obhajobě svých názorů o světě, nebo je umně naroubovat na věroučná tvrzení. Důvodem bylo snad i to, že astronomie katolické náboženství a jeho učení nijak neohrožovala, jako tomu bylo například u Darwinismu. Jisté sporné body, které se přece jenom v malé míře objevily, jako tomu bylo právě u hypotéz týkající se stvoření Země a vesmíru, se nakonec daly přejít pouhým doplněním teze o božím stvořitelším zásahu do těchto teorií. Astronomie si totiž nijak zvlášť nenárokovala vysvětlit všechny kosmické záhady do posledního bodu a teorie, které dnes dominují astronomickým bádáním o počátcích universa, jako je například teorie Velkého třesku, ještě prakticky neexistovaly.²⁰⁴ Velký věk vědy o vesmíru tedy teprve nastával a na přelomu 19. a 20. století existoval v astronomii pouze malý prostor, kde se vědecká a náboženská tvrzení setkávala. Na druhou stranu můžeme u katolíků vidět fascinaci vesmírem, která navazuje na fascinaci nebeskou klenbou, jež byla v historii považována, alespoň v lidové víře, za Boží sídlo. Astronomie mohla být v očích katolíků vědou, jež přinese konečné důkazy o Boží existenci, neboť nepředstavitelně obrovské vesmírné objekty uspořádané a pohybující se podle zjevných zákonů měly jistě větší dopad na lidskou imaginaci, než pozemské přírodní krásy. Ačkoli tedy k astronomii přistupovali čeští katolíci z mnohem fundovanějšího stanoviska, než k jiným přírodním vědám, neboť tomu nahrával tradiční vztah katolické církve ke kosmickým pozorováním, jejich postoj je v zásadě emocionálního původu, hledající ve výsledcích kosmických bádání nové naděje.

---

²⁰² NOVOTNÝ, Josef. "Za svobodu svědomí." *Časopis katolického duchovenstva*. 1913. č. 9. s. 703.

²⁰³ NOVOTNÝ, Josef. "Za svobodu svědomí." *Časopis katolického duchovenstva*. 1914. č. 2+3. s. 146.

²⁰⁴ První návrhy o velkém kosmickém výbuchu, které nakonec vedly k formulaci teorie Velkého třesku se objevují až v roce 1927, tedy v úplném závěru námi sledovaného období.

3.3 Česká katolická inteligence a fyzika

Jedním z přírodovědných oborů, které se pro katolické myslitele staly tématem na počátku 20. století, byla obecná fyzika, jejíž objevy, důležité i pro současné bádání, se v katolickém prostředí proměnily v horlivě diskutovanou problematiku.

Katolický vztah k fyzice jako vědnímu oboru byl v inkriminované době spíše, než negativní nebo pozitivní, zcela neutrální. Fyzika na přelomu 19. a 20. století byla etablovaným oborem, jehož výsledky byly povětšinou široce přijímány, případně bez větších obtíží revidovány a zařazovány do již existujícího systému poznání světa.

Fyzika tedy byla českými katolickými mysliteli přijímána. „Teoretik“ českého katolictví, Eugen Kadeřávek, řadil fyziku mezi „vědy zkušební“²⁰⁵, jež hledají „příčiny nejbližší“; v Kadeřávkově systému, tak fyzika bezprostředně podléhala filosofii, jež byla podřazena bohovědě jako vědě šetřící nejvyšší příčinu, Boha.²⁰⁶

Fyzice, společně s chemií, dalším výsostně přírodovědným oborem, byla vytýkána snad jen přílišná mechanizace světa, pod vlivem horlivého přijímání existence a práce přírodních zákonů. Katoličtí učenci však přírodní zákony nezavrhovaly; jen lpěli na zdůraznění, že jejich ustanovení a funkci zřídil, a stále je řídí, Bůh, který do jejich běhu může také kdykoliv zasáhnout a způsobit tak zázrak.

3.3.1. Zákon přírody versus zázrak

Zdůraznění možnosti zázraku oproti mechanickému působení fyzikálních zákonů vnímali katoličtí myslitelé jako jeden ze svých úkolů. Obraz světa na konci 19. století se postupně sekularizoval do formy fungujícího mechanismu. Katoličtí autoři si houfně stýskali, že sousloví „zákon přírody“ je, spíše než k popisu empirického jevu, užíváno k odtržení lidu (myšlen byl hlavně lid venkovský) od víry v Boha a jeho všemohoucnost.²⁰⁷

---

²⁰⁵ KADERÁVEK, Eugen. *Je-li spor mezi vědou a vírou*. Praha: [nakl.vl.], 1914. s. 8.

²⁰⁶ Tamtéž. s. 10 – 11.

²⁰⁷ ŠIMANKO, Václav. „Zákon přírody a zázrak“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1872. 13. s. 193.

Samotné fyzikální teze o zákonech působících v přírodě však nebyly předmětem katolického zavržení, katolíci spíše implicitně odmítali možnost, že by se příroda prostřednictvím takových jevů, jako je například gravitace, projevovala jako jednající. Podle katolické věrouky byla příroda stvořena a zákony v ní panující byly samozřejmě nastaveny stvořitelem za jistým účelem a ve jménu světového řádu. Samotná existence fyzikálních zákonů tedy pro pravověrné katolíky dokazovala stvořitele.

Mimo přirozený běh věcí však katolická nauka připouští možnost zázraků, aby tak mohl být stvořitel legitimizován jako všemohoucí a svrchovaný panovník nad svým stvořením.

Ještě v prvních letech sedmého desetiletí 19. století bylo pro české katolíky důležité vyslovit se pro zachování víry v zázraky. V katolickém časopise *Blahověst*²⁰⁸, v němž publikovali spíše zastánci konzervativních postojů, se dokonce objevuje tvrzení, ve kterém jsou současní propagátoři mechanického běhu přírodních zákonů srovnáni s Židy nevěřícími ve zmrtvýchvstání Krista.²⁰⁹

Posléze však podobné útočné postoje, způsobené snad neklidnou dobou vrcholného pozitivismu ve společnosti, ustupují a působnost přírodních zákonů je zařazena do katolické nauky o účelnosti v přírodě.²¹⁰ Přírodní zákony byly chápány jako projev věčného Božího plánu stvoření a spásy. Podléhání živé i neživé přírody fyzikálním zákonům je vlastně v pojetí katolíků jeden z projevů uskutečňování tohoto plánu.²¹¹

---

²⁰⁸ *Blahověst: katolický týdeník pro Čechy, Morawany, Slowáky a Slezany*. W Praze: Wáclaw Štulc, 1847 – 1852, 1855 – 1895. 47 sv. ISSN 1801-2973.

²⁰⁹ ŠIMANKO, Václav. „Zákon přírody a zázrak“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1872. 13. s. 194.

²¹⁰ JANOVSKEÝ, František. „Mluva přírody“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1884. 16. s. 246.

²¹¹ NOVOTNÝ, Josef. „Za svobodu svědomí“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1914. č. 4. s. 306.

3.3.2 Fyzika a její využití v teologii

Na podzim roku 1890 pronesl v Praze český profesor fyziky a astronomie Karel Václav Zenger (1830 – 1908)²¹² cyklus přednášek, který se týkal působení elektrodynamických zákonů v rámci sluneční soustavy. V *Časopise katolického duchovenstva* byly posléze přednášky avizovány jako vhodný materiál pro adepty bohosloví, neboť ve fyzikálních hypotézách, které profesor českému publiku představil, viděli čeští teologové zárodky možného vědeckého podložení existence Stvořitele.²¹³

Zmíněná fyzikální teorie přinášela nový pohled na procesy utváření zemského jádra a bohoslovcům připadala vhodnější, než teorie předešlé, neboť její závěry se na pohled slučovaly s líčením biblického šesti-dnu. Zároveň prohlašovali, že: „(t)heorií elektrodynamickou uznána jest zásada od theologů jedině za platnou považována: zásada kausálního nexu mezi příčinou prvotní a výsledkem.“ Viděli tedy v nově formulovaném přírodním zákonu podepření aristotelsko – tomášovské filosofie, jež byla doposud vně církve odmítána jako zpátečnická a středověká. Jediným krokem, který českým teologům zbýval, bylo zeptat se po prvotní příčině.²¹⁴

Od 90. let 19. století se fyzika stává výsostnou disciplínou těch přírodních věd, které čeští teologové využívají k podepření katolických věroučných tvrzení. Snad k tomu přispěl i již tehdy slavný anglický fyzik William Thomson, známější spíše jako lord Kelvin (1824 – 1907), který se veřejně přihlásil k víře v „cosi“, co jest „principem života“ a podpořil tak víru na úkor materialistické vědy.²¹⁵ Navíc také zdůraznil, že podle jeho stanoviska a stanoviska mnoha jiných přírodovědců přírodní vědy nejenom že nevyvrací existenci jisté tvořivé síly mimo hmotu, nýbrž ji spíše dokazují.²¹⁶ Ačkoli jeho

---

²¹² Na jeho počest byla nazvána hlavní posluchárna ČVUT v Praze na Karlově náměstí „Zengerovou posluchárnou“.

²¹³ LEFLER, Václav. „KRONIKA: O nové soustavě světové na základě elektrodynamických zákonů“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1891. č. 5. s. 298.

²¹⁴ Což také ve zmiňovaném článku činí. Viz LEFLER, Václav. „KRONIKA: O nové soustavě světové na základě elektrodynamických zákonů“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1891. č. 5. s. 298.

²¹⁵ Viz „dopis lorda Kelvina“ přeložený do češtiny a otištěný v *Časopise katolického duchovenstva* – In: PODLAHA, Antonín. „Slavný anglický fysik sir William Thomson (lord Kelvin) o poměru vědy k víře“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1903. č. 10. s. 643.

²¹⁶ Tamtéž.

prohlášení bylo spíše provoláním k agnostikům, náboženští představitelé včetně katolíků je přijali za své.

První desetiletí 20. století tedy byla ve znamení obratu katolických apologetů k přírodním vědám. Čeští katolíci, ač sami učinili toto odvážné vykročení, měli potřebu je omlouvat, že tak činí kvůli nedůvěře „moderních filosofů“, kteří, jsa „zkažení“ Humem, Comtem a (zvláště) Kantem, zcela odvrhli metafysiku, a je tedy nutné, k jejich znovuzískání, postavit apologii existence Boha na empirických vědách.²¹⁷

Ačkoli empirický důkaz měl z hlediska katolického pravověří menší váhu, než důkaz metafyzický, byl to důkaz podaný laikům, především těm, kteří již vlivem vědy podléhali agnosticizmu, či dokonce ateismu, důkaz, jenž je měl znovu-přesvědčit k víře. Pokud by se takový empirický důkaz existence Boha, respektive správnosti některého z náboženských soudů, skutečně podařilo předvést, byl by to důkaz v tom smyslu slova, jak jej chápe moderní věda; tak byl patrně zamýšlen i českými teology, kteří se jej pokoušeli nalézt. Přesto jejich hledání vycházelo apriori z náboženského přesvědčení a tázání se po náboženských otázkách. Katolická církev tím, i v českém prostředí, vykročila na cestu takového prolnutí víry a vědy, které dnes graduje v náboženských závěrech kvantové fyziky a biologické etiky.

Že si byli katolíci vědomi jistého nevyvážení mezi dvěma póly víry a vědy v cestě podávání empirických důkazů k náboženským otázkám a odpovědím, dokazuje i to, že již od počátku se snažili svou vlastní produkci v jemných náznacích kritizovat. Šlo o to, aby empirie byla vždy zastřešena metafyzikou: „*Každý důkaz fyzikální musí konečně vyzněti v úvahách čistě metafyzických*“,²¹⁸ podotkl k problému například Václav Smolík. Dodal také, že v tom případě ani fyzikální důkaz nepřesvědčí ty, kteří zavrhnou metafyziku.²¹⁹

Smolík se svým kritickým soudem obracel k takzvanému důkazu „entropologickému“²²⁰, tedy k využití prvních dvou termodynamických zákonů²²¹ k podepření náboženského tvrzení o existenci a působení Boha. Objevení a formulace

---

²¹⁷ SMOLÍK, Václav. „Entropologický důkaz a jeho domnělé i skutečné vady“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1912. č. 2. s. 155-156.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ Tamtéž.

²²⁰ Tento termín převládá nad dnes užívaným termínem „entropický“, označujícím shodný jev.

²²¹ 1. tzv. zákon o zachování energie; 2. týkající se přeměny energie v teplo.

termodynamických zákonů zcela proměnila chápání světových procesů v polovině 19. století. Doposud se, i mezi fyziky, hovořilo o jistých „fluidech“, pomocí jejichž působení se vysvětlovaly přírodní jevy.²²² Český teolog Smolík viděl ve formulaci klasické termodynamiky výrazné zjednodušení nazírání na přírodní děje.²²³ Dokonce pod zorným úhlem těchto převratných změn přemýšlel o vývoji fyziky jako o procesu odstraňování těchto „fluid“ z vědeckého chápání světa.²²⁴ Zdá se, jako by v jeho náhledu věda převzala dějinný úkol církve vymítit z představ lidu „nesprávné“ názory o skutečnosti.²²⁵ Na druhou stranu však chápal vývoj fyziky jako postupný proces její mechanizace, což bylo katolíky obecně vnímáno spíše jako negativum. K fyzice tedy tento český apologeta přistupoval víceméně ambivalentně.

Patrně i z tohoto důvodu přistupoval velmi opatrně a kriticky k náhlému rozbujení podávání tzv. „entropického“ důkazu mezi českými theology.²²⁶ V sérii článků vydaných *Časopisem katolického duchovenstva* v roce 1912 zevrubně rozebírá nejenom apologetické využití termodynamických zákonů a pojmu entropie z nich vyplývající, ale i onu teorii samu a její platnost.²²⁷

---

²²² SMOLÍK, Václav. „Entropologický důkaz a jeho domnělé i skutečné vady“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1912. č. 2. s. 157.

²²³ Tamtéž.

²²⁴ SMOLÍK, Václav. „Entropologický důkaz a jeho domnělé vady“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1912. č. 3. s. 201-206.

²²⁵ Vymítání, nebo lépe, odstraňování „nesprávných“, vlastně pohanských představ z myšlení lidu však katolická církev prováděla jen ve velmi malém měřítku. Spíše je používala jako základy, na kterých stavěla vlastní, křesťanské vidění světa. Lítý boj křesťanství proti pohanství je spíše mýtem, který může mít malé opodstatnění pouze v době inkvizice.

²²⁶ „Pěstitelů tohoto důkazu vyskytlo se v poslední době mnoho; nelze však říci, že se všichni potkali se zdarem.“ In: SMOLÍK, Václav. „Entropologický důkaz a jeho domnělé i skutečné vady“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1912. č. 5. s. 410.

²²⁷ SMOLÍK, Václav. „Entropologický důkaz a jeho domnělé i skutečné vady“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1912. č. 2. s. 155 – 162.; SMOLÍK, Václav. „Entropologický důkaz a jeho domnělé vady“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1912. č. 3. s. 201-206.; SMOLÍK, Václav. „Entropologický důkaz a jeho domnělé i skutečné vady“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1912. č. 4. s. 318-325.; SMOLÍK, Václav. „Entropologický důkaz a jeho domnělé i skutečné vady“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1912. č. 5. s. 410-417.; SMOLÍK, Václav. „Entropologický důkaz a jeho domnělé i skutečné vady“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1912. č. 6+7. s. 455-469.; SMOLÍK, Václav. „Entropologický důkaz a jeho

Entropie v termodynamice, tedy znehodnocení energie v uzavřeném systému, byla základem k přemítání o počátku světa, konci světa a existenci Boží. Do problematiky v náboženském kontextu se také promítly obecné úvahy o konečnosti či nekonečnosti vesmíru, jež se v prvních desetiletích 20. století pomalu stávaly dalším z vědecky probíraných témat. V českých zemích je do apologie uvedl katolický kněz Alois Jemelka²²⁸, který své články publikoval v *Časopise katolického duchovenstva*.

3.3.3 Katolické úvahy o teorii relativity

Teorie relativity se stává hojně diskutovanou problematikou v českých zemích zhruba od 20. let 20. století. Ačkoli se v českém katolickém prostředí nenašlo ve sledované době mnoho autorů, kteří by se teorií relativity obšírně zaobírali, v *Časopise katolického duchovenstva* vychází seriálový článek týkající se tohoto tématu dokonce několik let, což dokazuje, že teorie relativity byla pro české katolíky závažnou problematikou.

Teorie relativity vznikala ve dvou fázích, jako tzv. speciální teorie relativity²²⁹ byla vyslovena Albertem Einsteinem již v roce 1905, a tzv. obecná²³⁰ pak byla vytvořena

---

domnělé i skutečné vady“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1912. č. 8. s. 594-602.; SMOLÍK, Václav. „Entropologický důkaz a jeho domnělé i skutečné vady“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1912 č. 9. s. 670-681.

²²⁸ Alois Jemelka (1883 -?), ordinovaný profesor matematiky a fyziky na gymnáziu v Praze – Bubenci. Autoři elektronické knihovny Depositum, odkud čerpáme, autora citovaného článku ztotožňují s jeho bratrem Františkem Jemelkou (1880 – 1954), který rovněž aktivně působil mezi českou katolickou kněžskou inteligencí. Nemáme však důvod domnívat se, proč by, pokud by byl skutečně autorem článku, používal jako pseudonym právě jméno svého bratra. Kloníme spíše k autorství Aloise Jemelky, vzhledem k jeho odbornosti a k tématu článku a také ze zjevného faktu, že autor článku ke svému jménu připojil zkratku S. J. (Societas Iesu) a Alois Jemelka byl skutečně členem řádu Jezuitů. (Viz PETERA, Václav. *Hrdinové vlasti a církve* [online]. [cit. 12. 5. 2011]. Dostupné z WWW: <http://www.cdct.cz/petera/data/dil.VI/pet.51.jpeg>)

²²⁹ Speciální teorie relativity nahrazuje Newtonovské představy prostoru a čase. Popisuje pouze ty případy, kdy lze zanedbat vliv gravitace. „Speciální teorie relativity“. In *Wikipedia: the free encyclopedia*[online]. St. Petersburg (Florida): Založení stránky 12. 11. 2004. Poslední revize 5. 2. 2011

v roce 1916, opět za přispění Alberta Einsteina, ačkoli některé užité rovnice zveřejnil již předtím německý matematik David Hilbert.

Zajímavostí je, že čeští katolíci přijali ve 20. letech teorii relativity obecně lépe, než širší odborná veřejnost. Jedním z kritiků Einsteina u nás byl Emanuel Rádl, který v teorii relativity viděl projev pozitivismu, jehož byl ve vědě odpůrcem.²³¹ V časopise *Nové Atheneum* se v té době objevuje zase názor, že teorii relativity nelze jednoznačně přijmout z toho důvodu, že ji Einstein ne zcela (myšleno jasně) vyložil.²³² Autorem zmíněného, nepodepsaného článku byl s velkou pravděpodobností opět Emanuel Rádl, který působil jako vrchní redaktor *Nového Athenea*.

Katolický autor Alois Kudrnovský²³³ naproti tomu v teorii relativity rozpoznal přelomový objev moderní vědy, který bude mít dalekosáhlé důsledky do budoucna, a to i v rámci jiných životních situací, než je věda.²³⁴ I z toho důvodu požadoval pro teorii relativity zájem katolických apologetů, jejichž úkolem mělo být celou teorii prošetřit z hlediska křesťanské pravdy a dogmatiky, a také zjistit, zdali nelze některé její aspekty využít v apologetice jako takové.²³⁵ Jeho článek zevrubně rozebírající teorii relativity vycházel v *Časopise katolického duchovenstva* na pokračování od roku 1922 do roku 1926²³⁶, kdy, ačkoli je avizován další díl, náhle končí.²³⁷ Nedočkáme se tedy závěru, ke

---

[cit. 2011-05-12]. Dostupné z WWW: http://cs.wikipedia.org/wiki/Speci%C3%A1ln%C3%AD_teorie_relativity.

²³⁰ Obecná teorie relativity opravila a rozšířila předešlý Newtonův koncept gravitace. „Obecná teorie relativity“. In *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Založení stránky 17. 6. 2005. Poslední revize 9. 5. 2011 [cit. 2011-05-12]. Dostupné z WWW: http://cs.wikipedia.org/wiki/Obecn%C3%A1_teorie_relativity.

²³¹ RÁDL, Emanuel. *Moderní věda*. Praha: Čin, 1926. s. 7.

²³² *Nové Atheneum: měsíčník vědecký*. Praha: Gustav Dubský, 1919 – 1920. s. 215.

²³³ Alois Kudrnovský (1875 – 1955), prelát, kanovník, univerzitní profesor.

²³⁴ KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova theorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1922. č. 1+2. s. 13.

²³⁵ KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova theorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1922. č. 1+2. s. 13 – 14.

²³⁶ KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova theorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1922. č. 1+2. s. 13-18.; KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova theorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1922. č. 3+4. s. 119-123.; KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova theorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1922. č.

kterému katolický učenec při posuzování fyzikální novinky dospěl. Jeho práci však můžeme považovat za populárně – odbornou studii, v níž nejen vykládá původ a obsah teorie relativity včetně rozboru matematických rovnic a příkladů, ve kterých se uplatňuje, ale dosahuje i přesahu do právě avizované katolické apologetiky. Z apologetického pohledu pak k teorii říká, že dosud nemůže být zcela posouzena, avšak, co se pouhého rozumového chápání týče, teorie relativity by podle něj mohla vést k „jednoduššímu pojetí přírody, zahrnujíc všechny obory fyziky, což odpovídá i snaze naší povahy i zkušenosti“²³⁸. Od náboženství tedy volně přechází k obecné teorii poznání, která však může svým založením vycházet z katolického universalismu. Brání se však tomu, že by prostřednictvím teorie relativity bylo lidské poznání relativizováno.²³⁹ Kudrnovský nejprve požadoval prokázání pravdivosti teorie. To, že teorii relativity neodporují dosud přijímaná vědecká fakta, a naopak, že ona neodporuje jim, hodnotil pouze jako „negativní důkaz“ její platnosti, neboť stejně tak odpovídající může být i jiná, dosud nevyřčená

7+8. s. 220-228.; KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova teorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1922. č. 9+10. s. 295-304.; KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova teorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1923. č. 6+7. s. 329-336.; KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova teorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1923. č. 9. s. 463-472.; KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova teorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1924. č. 4. s. 259-265.; KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova teorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1925. č. 7+8. s. 477-491.; KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova teorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1926. č. 1. s. 23-27.; KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova teorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1926. č. 3+4, s. 231-236.; KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova teorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1926. č. 5+6. s. 326-330.; Kudrnovský, Alois. „Einsteinova teorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1926. č. 8. s. 476-484.

²³⁷ Autor však byl v té době nepochybně naživu, neboť se s největší pravděpodobností jedná o ThDr. Aloise Kudrnovského, který žil v letech 1875 – 1955. (Viz PETERA, Václav. *Hrdinové vlasti a církve* [online]. [cit. 12. 5. 2011]. Dostupné z WWW: <http://www.cdct.cz/petera/data/dil.XII/pet.218.jpeg>).

²³⁸ KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova teorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1926. č. 1. s. 26.

²³⁹ KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova teorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1922. č. 1+2. s. 16.

teorie.²⁴⁰ Zajímavé je, že Kudrnovský se zjevně snažil rozlišit mezi vědeckým podepřením pravdivosti teorie a mezi jejím odsouhlasením ze strany náboženské apologie. Tedy že, pravdivost teorie relativity by nejprve měla být potvrzena vědou, a až poté se může stát předmětem, respektive pomocníkem, katolické apologie. Pokud by věda shledala teorii relativity jako nepravdivou, přestává být automaticky v zájmu apologetiky.²⁴¹

3.4 Katolické reakce na novodobé otázky chemie

Chemie dlouho zůstávala v českém katolickém prostředí na okraji zájmu. Zřejmým důvodem bylo, že se její závěry nedostávaly do střetu s katolickou naukou v takové míře, jako závěry jiných přírodovědných oborů.

V polovině 80. let 19. století se v *Časopise katolického duchovenstva* objevuje kritika tzv. „novověkého atomismu“, který mimo jiné vycházel i z chemických zkoumání vlastností hmoty.

Zakladatelem moderní atomistiky byl britský chemik a fyzik John Dalton, který v roce 1801 vyslovil teorii, že všechny atomy jednoho prvku mají stejnou hmotnost. Zastával také názor, že atom je poslední dělitelnou částicí hmoty, sám nedělitelný. Tuto hypotézu vyvrátil v roce 1897 Joseph John Thomson, který při svých pokusech objevil elektron.²⁴²

Moderní atomistická teorie se stává předmětem katolických hodnocení v roce 1885, kdy teolog Josef Pospíšil²⁴³, vydává v *Časopise katolického duchovenstva* článek na

---

²⁴⁰ KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova teorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1926. č. 3+4. s. 233.

²⁴¹ KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova teorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1922. č. 1+2. s. 16 – 17.

²⁴² Více viz např. „Atom“. In *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Založení stránky: 11. 4. 2003. Poslední revize 29. 4. 2011. [cit. 2011-05-12]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Atom>.

²⁴³ Josef Pospíšil (1845 – 1926), doktor theologie, profesor dogmatiky a fundamentální theologie na brněnském bohosloveckém učilišti, velký propagátor tomistické filosofie.

pokračování s názvem *Kritika moderního atomismu*.²⁴⁴ Předmětem jeho kritiky však není toliko věda o atomech, jako spíše ideologie, která se za atomismem podle jeho soudu skrývá. Jako katolický apologeta a velký zastánce aristotelsko – tomášovské filosofie se totiž obával nahrazení aristotelské nauky o tvaru a látce (hýlémorfismus) právě novodobým atomismem, a to i v katolickém myšlení.²⁴⁵

V přijetí atomismu v chemii, a potažmo ve fyzice, vidí přitakání mechanistickému náhledu na svět; samotný vědecký atomismus označuje přívlastkem „mechanický“.²⁴⁶ Mechanismus v přírodovědných oborech byl katolíky kritizován obecně. Souvisel s materialistickou orientací moderní vědy. V chemii se podle českých katolíků projevoval právě důrazem na atomové složení látek a mechanické vztahy mezi jednotlivými atomy, které ovlivňují vlastnosti hmoty.

Chemie na přelomu 19. a 20. století však ještě zcela nezodpověděla všechny vědecké otázky týkající se atomu a ten byl pro tehdejší vzdělanou společnost dosud zahalen tajemným závojem, pod který badatelé a pseudo-badatelé schovávali svoje domněnky. Pro katolíky proto atomistika představovala prostor nebezpečí. Pospíšil viděl v atomistice jasné popření křesťanského náhledu na svět, neboť dosud zcela neodhalené vazební vztahy mezi tehdy nejmenšími součástmi hmoty byly viděny jako prázdná místa, v čemž Pospíšil nutně hledal známky nejhrubšího nihilismu.²⁴⁷ Ve věčnosti atomu zase sledoval popření vzniku a zániku všehomíra, tedy potažmo i popření Boha jako

---

²⁴⁴ POSPÍŠIL, Josef. „Kritika moderního atomismu“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1885. č. 5. s. 257-271; POSPÍŠIL, Josef. „Kritika moderního atomismu“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1885. č. 6. s. 328-351; POSPÍŠIL, Josef. „Kritika moderního atomismu“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1885. č. 7. s. 396-406.; POSPÍŠIL, Josef. „Kritika moderního atomismu“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1885. č. 8. s. 457-473; POSPÍŠIL, Josef. „Kritika moderního atomismu“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1885. č. 9. s. 519-548; POSPÍŠIL, Josef. „Kritika moderního atomismu“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1885. č. 10. s. 581-598.

²⁴⁵ POSPÍŠIL, Josef. „Kritika moderního atomismu“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1885. č. 7. s. 398.

²⁴⁶ POSPÍŠIL, Josef. „Kritika moderního atomismu“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1885. č. 5. s. 258.

²⁴⁷ POSPÍŠIL, Josef. „Kritika moderního atomismu“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1885. č. 8. s. 463 -464.

stvořitele.²⁴⁸ Kuriózně pak může vyznívat jeho logický závěr z obou těchto soudů, že atomistika se vlastně vůbec neslučuje s moderní vědou, neboť popírá každodenní empirii světa a nesplňuje tak základní požadavek vědecké pravdy.²⁴⁹ Jeho pojetí empirie však vycházelo nutně z náboženských předpokladů, neboť také prohlašoval, že pokud je atomistika pravdivá ve svém popisu vesmíru a života jako mechanismu, musí mít, „podle denní zkušenosti“, svého strůjce.²⁵⁰ Závěr jeho článku vyznívá v neprospěch metod empirické vědy a zcela nepokrytě vyzdvihuje nutnost filosofických spekulací jako lepšího přístupu k poznání skutečnosti.²⁵¹

Spekulativně přistupuje k problematice atomistiky i Eugen Kadeřávek. Ačkoli nejprve rozlišuje atomismus chemický a filosofický²⁵², oba pojmy mu posléze splyvají v jednu ideologickou třídu založenou na mechanickém pohledu na svět.²⁵³ I on se naproti tomu snaží vyzdvihnout hylémorfismus, přičemž hovoří o vlastnostech „chemických těles“ či „chemických sloučenin“, ale jeho užití těchto termínů není adekvátní užití v chemii, nýbrž je volně včleňuje do kontextu filosoficko – theologické výpovědi.²⁵⁴

3.5 Obecné závěry vyplývající z jednotlivých příkladů

Na konkrétních příkladech se ukazuje, jak čeští katolíci přijímali výzvy ze strany různých odvětví moderní přírodovědy. Kdykoli se objevila nějaká teorie, jež byla v rozporu s jakýmkoli bodem věrouky, bylo třeba se s ní vyrovnat a buď ji přijmout, či odmítnout. Ke skutečnému zavržení však docházelo překvapivě zřídka. I tolik sporná

---

²⁴⁸ Tamtéž. s. 465.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ POSPÍŠIL, Josef. „Kritika moderního atomismu“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1885. č. 10. s. 592.

²⁵¹ Tamtéž. s. 597 – 598.

²⁵² KADEŘÁVEK, Eugen. *Krasověda a obecná aesthetika; Apologie filosofie křesťanské; Logika kritická čili noetika*. Praha: Eugen Kadeřávek, 1910. Část *Metafysika o přírodě*. s. 29.

²⁵³ Tamtéž. s. 34 – 35.

²⁵⁴ Tamtéž. s. 55.

Darwinova teorie evoluce mohla být do jisté míry tolerována i v rámci katolictví, ačkoli nikdy ne zcela bez výhrady. Bylo možno přijmout myšlenku vývoje druhů, avšak pouze vývoje z prvotních, Bohem stvořených forem. Vývoj druhů nesměl být vnímán jako nahodilý, ale držící se Božího plánu.

Polemika katolických intelektuálů s moderními přírodovědnými obory se držela pouze v teoretických mezích. Nebyli schopni poskytnout kritiku založenou na vlastním empirickém bádání a na skutečných, hmotných důkazech z něho vyplývajících. Veškerá věda se v jejich reakcích smrkává právě jen na teorii, často i zcela odtrženou od reálné komplexní problematiky, přecházející až k obecným úvahám o podstatě světa, jak vidíme například u katolického přijetí termodynamických zákonů. Důvodem je zcela jistě myšlení katolíků, zakotvené v apologetických pozicích, vycházející z teologie, respektive z její spekulativní metody, z četby textů a z polemiky s nimi, z metody interpretace. Zajímavostí může být, že čeští katolíci z velké části polemizují spíše se zahraničními, než s českými autory, což může vypovídat o neutěšeném stavu české vědy obecně.

Zároveň však vidíme, že přírodní vědy se stávají podstatným tématem katolických debat. K takovému jevu mohlo dojít jen za předpokladu, že bylo existenčně nutné se k přírodovědným otázkám vztahovat. Doba vyžadovala zájem o vědu a pocit ohrožení vyprovokoval apologetické reakce na ni.

Závěr

Konec 19. století a první desetiletí století dvacátého se nám jeví jako vyvrcholení období debat mezi českou katolickou intelektuální elitou a jejím protějškem vycházejícím z nekatolických, respektive z nenáboženských pozic, často podmíněných liberálním smýšlením, pozitivismem či scientismem. Dialog, který na sebe často bral spíše podobu roztržky mezi těmito dvěma účastníky, se týkal vztahu vědy a náboženství. Na jedné straně stáli katolíci obhajující svůj náboženský postoj, na straně druhé stáli liberálně založení myslitelé hájící a prosazující vědecký světonázor. Diskuse se převážně odehrávala na stránkách knih, novin a časopisů, objevily se však i reálné pokusy o veřejné disputace. Jeden takový pokus se odehrál 23. října roku 1906 v královéhradeckém Adalbertinu.²⁵⁵ Na straně katolíků se zúčastnil například František Reyl, Alois Jemelka a František Šulc, na straně zastánců vědy přednesli svou řeč mimo jiné Tomáš G. Masaryk a Theodor Bartošek, přítomen byl Ladislav Kunte²⁵⁶. Setkání však skončilo fiaskem. K plnohodnotnému dialogu nedošlo, obě názorové strany pouze setrvaly na svých stanoviscích a kritizovaly názory té druhé. Jejich shoda spočívala jen v potvrzení potřeby nábožensko – mravní obrody.²⁵⁷

Toto setkání odráží stav české vysoce vzdělané společnosti tehdejší doby. Mezi intelektuální elitou národa přetrvávalo vědomí krize, která byla pocíťována jako krize náboženská a morální, avšak nikdo nebyl schopen uspokojivě pojmenovat její příčiny ani nalézt řešení.

Česká inteligence chápala náboženská tvrzení o světě jako nepravdivá. Hledala nové světonázorové ukotvení.²⁵⁸ Věda se v tomto ohledu mnohým jevila jako uspokojivý kandidát. Přinejmenším si myslitelé vyžadující „nové náboženství“ kladli podmínku, aby bylo slučitelné s poznatky přírodních věd. Oproti tomu představitelé české katolické elity nebyli schopni na tento stav adekvátně reagovat.²⁵⁹ Jejich postoj k vědě byl

---

²⁵⁵ *Intelligence a náboženství: náboženská diskuse v Královéhradeckém Adalbertinu 23. října. 2.* vyd. Praha: Nákladem „Času“, 1907. 189 s.

²⁵⁶ Měl být původně jedním z přednášejících, avšak katolíci s jeho účastí hrubě nesouhlasili. Viz tamtéž. s. 12 – 13.

²⁵⁷ Tamtéž. např. příspěvek Františka Reyla, s. 16 – 17.

²⁵⁸ V přecházejících kapitolách jsme již hovořili o hledání „nového náboženství“.

²⁵⁹ Viz Masarykova přednáška In: *Intelligence a náboženství: náboženská diskuse v Královéhradeckém Adalbertinu 23. října.* s. 141.

apologetického charakteru. Katolická obrana věroučných stanovisek však inteligenci spíše odrazovala a utvrzovala ji v pohledu na katolickou církev jako na zpátečnickou instituci.

Rozkol mezi inteligencí a katolickou církví vrcholí v období první republiky. Někteří autoři hovoří o „oficiální ideologii“ prvního českého demokratického soustátí.²⁶⁰ Ačkoli byla proklamována náboženská svoboda, katolictví bylo pomalu vytlačováno z veřejného prostoru jako neodpovídající současnosti.

V tomto momentě bychom mohli spatřovat i jeden z kořenů ateizace české společnosti. V katolických pramenech se dočítáme o úbytku věřících a o úpadku celkového náboženského citění české společnosti. Tento úpadek českého katolického smýšlení však nelze jednoznačně spojit s přijetím vědeckého světonázoru celou společností. K takovému závěru se nám dostává jen nepřímých důkazů. Jedním z nich je například prosazování matematizovaného a přírodovědného smýšlení na úkor náboženského vyučování na všech stupních českých škol. Čeští katolíci viděli v sekularizaci školství snahu o prosazování materialistických hodnot. Materialismus byl v katolickém myšlení prokazatelně spojen s přírodními vědami.²⁶¹

Nemůžeme tedy souhlasit s katolickým tvrzením, že věda a náboženství nejsou a nebyly nikdy ve sporu²⁶², protože pokud považujeme vědu i náboženství za instituce

---

²⁶⁰ Viz ŠTAMPACH, IVAN O. *Na nových stezkách ducha: Přehled a analýza současné religiozity*. s. 43.

²⁶¹ HAKL, Bohumil. O zrušení náboženského vyučování na vyšších reálkách. *Časopis katolického duchovenstva*. 1874. č. 2. s. 134. Autor ve svém příspěvku rozlišuje mezi vzděláním „reálným“ a vzděláním „formálním“, zatímco první se sestává ze znalostí přírodních věd a matematiky, druhé je naučenou schopností formulování vlastních myšlenek. Autorovo rozlišení připomíná rozdělení přírodních a humanitních věd Wilhelma Diltheyho, i s akcentem na odlišnost „rozumění“ a „chápání“. Podle Hakla se ve vzdělávacím procesu klade důraz na „reálné“ vzdělání na úkor „formálního“. Podobné úvahy se objevují dodnes.

²⁶² Otázka je, zda je vůbec možné učinit tvrzení o neexistenci sporu mezi vědou a náboženstvím na obecné úrovni. Samozřejmě, že jako dva různé světonázorové směry mohou vedle sebe koexistovat, ale spíše v situacích, kdy je možno dosáhnou kompromisu, tedy tehdy, kdy ani věda, ani náboženství nezasahují rámec toho druhého. Zároveň je to vždy záležitost jedinců, ne celých skupin.

svého druhu²⁶³, spojené s lidským jednáním, můžeme pokládat českou realitu konce 19. a počátků 20. století za důkaz tohoto sporu. Každá ze stran si osobuje právo definovat jak vědu, tak náboženství, a každá ze stran k těmto definicím přistupuje z naprosto opačných světonázorových pozic, kdy jedna vyrůstá z představy zjevené pravdy a druhá z představy pravdy objektivní.²⁶⁴ Zde se nám religionistický výzkum rozpjí do filosofických debat.

Přesto nelze v tomto směru rezignovat na religionistické bádání. Už jen to, že mezi mysliteli 19. a 20. století převládal pocit „vztahu“ mezi vědou a náboženstvím, byť vztahu vzájemného rozporu, by mělo vyvolávat otázky.²⁶⁵ Věda se v průběhu 19. století stává světonázorem a jako taková je kladena do protikladu k náboženství. Religionistika by měl postřehnout tuto proměnu kritického postoje vědy v zcela nekritický. Kromě toho, že by tento problém měla zpředmětnit jako objekt svého bádání, tak by tak měla činit i ve svém vlastním zájmu, chce-li se sama považovat za vědu objektivní a nezávislou. Konkrétní zjištění by se stala nápomocná při kritickém sebezhdnocení vědy.

Zároveň lze na problematiku religionisticky nahlížet z analyticko - historického pohledu jako na jednu z kapitol vývoje náboženského myšlení. Vztah náboženství a vědy je rovněž, i v současnosti, tematizován křesťanskou teologií.²⁶⁶ Ačkoli se dnes v křesťanské tradici (zde již nehovoříme jen o katolické) prosazuje myšlenka dialogu

---

²⁶³ U náboženství v tuto chvíli musíme pominout definice, které je vztahují k transcendentním zkušenostem, a počítat pouze s definicemi, v jejichž rámci lze fenomén náboženství empiricky uchopit. Nemáme na mysli jen definice, které již byly vysloveny, ale uvažujeme i definice hypotetické.

²⁶⁴ Pokud uvažujeme hlouběji, objektivní pravda je svého druhu také pravdou „zjevenou“, v tom smyslu, že je chápána jako jediná možná a nepodmíněná.

²⁶⁵ Problematiku rozporu mezi vědou a vírou z různých badatelských a filosofických pohledů přinesl např. sborník *Science, Religion and reality*. Kniha vyšla od roku 1925 v několika vydáních. Nejnověji v roce 2010. Viz např. *Science, religion & reality*. New York : G. Braziller, 1955. 355 s.

²⁶⁶ U nás se tématem z teologického hlediska zabýval např. Josef P. Ondok. Viz ONDOK, Josef Petr. *Přírodní vědy a teologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. 176 s. ISBN 80-85959-93-3.

mezi teologií a přírodními vědami²⁶⁷, stále jde o rozvinutí konceptu jedné zjevené pravdy a tedy svým způsobem o apologetický krok.²⁶⁸

Držíme-li se faktů vyplývajících z naší analýzy katolických pramenů, vidíme, že z velké míry máme co do činění se sporem představitelů obou světonázorů, než oněch světonázorů samotných. Na pozadí rozepří můžeme rozeznat politické boje, šarvátky o vliv ve společnosti a obavy o celkovou podobu současné a budoucí společnosti. Z našich zjištění plyne, že opouštění náhledu na svět vyrůstajícího z katolictví není pouze náboženským problémem, tedy že výhradně spočívá v náhlé nedostatečnosti katolické věrouky v setkání s moderním světem. Český „spor mezi vědou a vírou“ je spíše projevem hlubší krize na úrovni institucí, než světonázorů jimi prezentovanými. Ukazuje se to právě na upozadění katolických hledisek v dobovém tisku²⁶⁹ a jejich odmítání, mnohem více transparentní je tento stav v otázce školství. Vidíme, že z původně politického požadavku opustit konzervativní a aristokratické naladění společnosti, s nímž byla katolická církev spojována, se stává požadavek absolutní, týkající se smýšlení člověka. Sekularizace veřejného prostoru byla nevyhnutelně spjata i se sekularizací myšlení.

Ačkoli katolíci na přelomu 19. a 20. století stále ještě tvořili většinu, jejich myšlení bylo v rostoucím sekularizmu a pluralismu bráno jako menšinové, a tak s ním bylo i zacházeno. Opustit však jakkoli své přesvědčení hraničilo pro katolíky s herezí a bylo velmi těžké najít způsob, jak vyváženě kráčet na hranici mezi vědou a vírou. Můžeme tvrdit, že čeští katolíci nebyli schopni v této době nalézt v tomto směru kompromis, protože nemohli opustit katolický rámeček, ve kterém jejich racionální myšlení setrvalo. I z tohoto důvodu nemohli naplnit nároky, které na ně kladli čeští nekatoličtí intelektuálové a hlavně také moderní věda.

Role vědy není v tomto procesu zcela jednoznačná. České přírodovědné bádání a věda obecně neměly zatím v českých zemích dostatečně vybudovanou pozici. Teoretické

---

²⁶⁷ Shrnutí „historie“ dialogického přístupu nalezneme např. In: MCGRATH, Alister Edgar. *Dialog přírodních věd a teologie*. Praha: Vyšehrad, 2003. 286 s. ISBN 80-7021-552-6.

²⁶⁸ Zajímavé může být srovnání přístupu křesťanství k vědě s přístupem křesťanství k jiným náboženstvím. I zde se dnes projevuje větší otevřenost ve formě dialogu a ekumenismu, otázka je, zda-li i tento apriori vstřícný postoj není jen záležitostí apologie přizpůsobené novým požadavkům doby.

²⁶⁹ Například jedny z nejčtenějších novin tehdejší doby, liberální Národní listy, byly výrazně protikatolické.

zázemí bylo přejímáno ze zahraničí. Čeští intelektuálové, kteří polemizovali s katolíky, byli vesměs filosofové. Věda se pro ně stala spíše nástrojem; intelektuálům hrozilo, že po odstranění víry ve svět stvořený a řízený Bohem zůstane myšlenková prázdnota, z níž nebude možné se ke světu vztahovat. Prostřednictvím světonázoru založeném na poznacích přírodních věd se této prázdnotě mohlo předejít. Věda se stala zdrojem, ze kterého nenáboženští intelektuálové čerpali své vlastní světonázorové zakotvení. Katolické náboženství neodpovídalo jejich subjektivním potřebám. Prostřednictvím přírodovědné metodiky založené na empirii je svět zpředměněn, může být vnímán jako soubor věcí a jevů měřitelných a popsitelných. Přírodověda takto činí svět poznatelným a pochopitelným. Katolíci v přírodovědném nahlížení na svět viděli materialismus a pozitivismus. Katolická věrouka naproti tomu přisuzuje schopnosti činit svět poznatelný a pochopitelný Bohu. Přírodověda tedy v jistém smyslu odpovídala na stejné potřeby, jako to činilo před tím náboženství. Jako systém vnášející řád do vidění světa mohl tedy vědecký světonázor konkurovat náboženství.

Čeští katolíci dostatečně nerozeznali povahu sporu. Jejich reakce na přírodní vědy byla navenek odmítavá, ale ve skutečnosti se snažili poznatky přírodních věd zahrnout do katolického rámce. Tím ale upírali přírodovědnému bádání charakter nezávislé vědy stejně jako nekatoličtí myslitelé vnímající vědu jako světonázor. V obou pozicích hrozilo ustrnutí lidského poznání v rámci platných norem a odmítnutí protichůdných názorů. Věda se stávala „normalizovanou“. Z katolického i scientistního stanoviska bylo určováno, co věda je a co už není, ne na základě kritické a hlavně sebe-kritické analýzy, ale na základě předsudečných tvrzení, víry ve vlastní pravdu a správnost a neschopnosti pochopit protichůdné stanovisko. Taková věda byla slepá, neschopná vnímat sama sebe ani předmět svého bádání.

Přírodní vědy, potažmo věda obecně, byly tedy nárokovány oběma stranami. Věda figurovala ve sporu o světonázorový charakter českého národa jako bitevní pole ve sporu o pravdu. Tento spor však nebyl podmíněn vědou samotnou, ani náboženstvím, ale spíše politikou a osobními preferencemi aktérů. Na příkladu českého sporu mezi náboženstvím

a vědou můžeme vidět, jaká úskalí má snaha o objektivní poznání, které nikdy není zcela možné.²⁷⁰

---

²⁷⁰ Historický vývoj religionistiky je dobrým příkladem této problematiky. Viz BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: Možnosti a meze*. Pavel Mervart: Červený Kostelec, 2010. 246 s. ISBN 978-80-87378-09.

Bibliografie

Primární:

Aléthea, Praha: Vědecká jednota Arnošta z Pardubic, 1901. roč. V. sešit 1. s. 215 – 218.

BĚLINA, Jan. *Úpadek vědy: Rozhovor, který s univ. Posluch. Filosofie o tomto předměť měl Jan Bělina*. Hradec Králové: Politické družstvo tiskové, 1915. 40 s.

BĚLINA, Jan. *Víra a věda*. Hradec Králové: Polit. druž. Tisk., 1906. 32 s.

Bible a věda: rozhovory o námitkách proti Písmu svatému. upravil Jan Bělina, (Jaroslav Dlouhý). Praha: V. Kotrba, 1916. 139 s.

BOUTROUX, Émile. *Věda a náboženství*. Praha: Nové Čechy, 1918. 32 s.

CÁMARA, Fr. Thomas. *Náboženství a věda: odpověď na Draperovy Dějiny konfliktů mezi náboženstvím a vědou*. přeložil Ant. Frečer. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1902. 449 s.

ČELAKOVSKÝ, Ladislav. *Úvahy přírodovědecké o Darwinově theorii*. Praha: L. Čelakovský, 1877. 60 s.

DARWIN, Charles. *O vzniku druhů přirozených výběrem, čili, Zachováváním vhodných odrůd v boji o život: dle šestého, velmi opraveného vydání anglického, posledního, jež vyšlo za života autorova*, přeložil Fr. Klapálek. Praha: F. Klapálek, 1914. 387 s.

DE SAINT-PROJET, F. Duilhé: *Apologie víry křesťanské na základě věd přírodních*. přeložil Ant. Podlaha. 4. vyd. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1897. xix, 382 s.

Dokumenty Prvního vatikánského koncilu: pracovní překlad. Praha: Krystal OP, 2006. 98 s. ISBN 80-85929-85-6.

DRAPER, John William, *Dějiny konfliktů mezi náboženstvím a vědou*, Praha: K. S. Sokol, 1892. 432 s.

HEUSLER, Filip. *Vědy přírodní a bible*. Brno: Tiskem a nákladem papežské knihtiskárny benediktinů rajhradských, 1888. 98 s.

Intelligence a náboženství: náboženská diskuse v Královéhradeckém Adalbertinu 23. října. 2. vyd. Praha: Nákladem „Času“, 1907. 189 s.

KADERÁVEK, Eugen. *Je-li spor mezi vědou a vírou*. Praha: nákl. spis., 1914. 68 s.

KADERÁVEK, Eugen. *Krasověda a obecná aesthetika; Apologie filosofie křesťanské; Logika kritická čili noetika*. Praha: Eugen Kadeřávek, 1910. 37, 40, 45, 80, 191 s.

KADERÁVEK, Eugen. *O původu tvorstva na základě zpráv biblických*. Praha: Cyrillo – Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1897. 68 s.

KONEČNÝ, Filip Jan. *Jak píše prof. Dr. Masaryk o katolické vědě a víře?* Praha: Vlast', 1891. 239, XII s.

LÁNYI, Karel Bohuslav. *Věda a víra: Přírodověda a náboženství*. Praha: Karel Lányi, mezi 1920 – 1943. 36 s.

LEV XIII. *Církev a vzdělanost: dva poslední pastýřské listy biskupa perugijského Joachima kardinála Pecciho, nyní slavně panujícího papeže Lva XIII.* přeložil Vojtěch Kameš. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna V. Kotrba, 1901. 72 s.

Nové Atheneum: měsíčník vědecký. Praha: Gustav Dubský, Svázané ročníky 1919 – 1920. ? s.

NOVOTNÝ, Josef. *Věda a víra o původu světa*. Hradec Králové: Tiskové družstvo (Adalbertinum), 1920. 75 s.

RÁDL, Emanuel. *Moderní věda*. Praha: Čin, 1926. 289 s.

REINKE, Johannes. *Přírodní věda a náboženství*. Praha: Comenium, 1908. 16 s.

REYL, František. *Proti Volné Myšlénce: apologetická studie*. Hradec Králové: Politické družstvo tiskařů, 1907. 32 s.

REYL, František. *Sebevraždy studentů*. Hradec Králové: Politické družstvo tiskařů, 1904. 39 s.

REYL, František. *Zpráva o V. všeobecném sjezdu katolíků českoslovanských*. Hradec Králové: Přípravný komitét. 547, 5 s.

STŘEBSKÝ, Tomáš. *Bible a příroda: časové poznámky*. Praha: J. Zeman a spol., 1889. 375 s.

ŠULC, František. *Věda a víra: na IV. Sociálním a řečnickém kursu v Čes. Budějovicích dne 6. ledna/ přednesl František Šulc*. České Budějovice: Nákladem České sekce diecézního komitétu, 1913. 37 s.

Výklad života ze zákonů přírodních: trest' ze spisů Darwinových a Haecklových. Sestavil Josef Bulova. Praha: J. Bulova, 1879. 134 s.

WAHRMUND, Ludwig. *Katolický názor světový a svobodná věda: populárně vědecká přednáška se zřetelem na syllabus Pia X. a encykliku "Pascendi Dominici Gregis": po konfiskaci upraveno dle provedeného líčení o námitkách*. Praha: Tiskový výbor českoslovanské sociálně demokratické strany dělnické (časopis Zář), [1908]. 77 s.

WOODS, Thomas E. *Jak katolická církev budovala západní civilizaci*. Praha: Res Claritatis 2008. 207 s.

ZAHM, John Augustine. *Věda a učenci katoličtí*. přeložil Václav Hazuka. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1899. 146 s.

Články v seriálových publikacích²⁷¹:

„Akademie křesťanská v Praze“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1875. č. 4. s. 303 - 307.

„Akademie křesťanská“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1877. č. 3. s. 227 -232.

BLAŽKO, František. „Dvě řeči o "svobodě" vůbec a "náboženské svobodě" zvláště“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1886, č. 12. s. 177 – 180. ISSN 1801-2973.

BOROMEJSKÝ, Karel. „O špatném tisku: Pastýřský list J. Excel. nejdůst. p. biskupa Kralohradeckého“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1872, č.5. s. 65 – 67. ISSN 1801-2973.

BURYŠEK, Josef. „O povinnosti sebevzdělání kněze“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1927, č. 7+8. s. 513-531

BURYŠEK, Josef. „O povinnosti sebevzdělání kněze“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1927, č. 9. s. 679-692.

BURYŠEK, Josef. „O povinnosti sebevzdělání kněze“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1927, č. 10. s. 771-782.

---

²⁷¹ Články z *Časopisu katolického duchovenstva* čerpáme z virtuální knihovny *Depositum*. Odkaz viz „Elektronické zdroje pramenné literatury“.

„Činnost čtvera odborů Akademie křesťanské“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1876, č. 1. s. 54-59.

DROZD, Jan. „Theologie a vědy ostatní“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1877, č.7. s. 492-499.

EYBL, Jan. „Příroda k Bohu vede“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1878, č. 26. s. 353 - 355. ISSN 1801-2973.

EYBL, Jan. „Příroda k Bohu vede“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1878. č. 31. s. 423 - 426. ISSN 1801-2973.

FRECR, Antonín. „Darwins Grundprincip der Abstammungslehre...“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1892, č. 3. s. 182.

HAKL, Bohumil František. „O zrušení náboženského vyučování na vyšších reálkách“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1874, č. 2. s. 134 – 144.

HAUSMANN, Josef. „Náboženství ve školách národních“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870, č.7. s. 504 – 513.

„Hlasatel atheismu“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1872, č. 14. s. 216 – 220. ISSN 1801-2973.

JANOVSKÝ, František. „Křesťanství a moderní věk“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1884, č. 4. s. 58 - 61. ISSN 1801-2973.

JANOVSKÝ, František. „Mluva přírody“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1884, 16. s. 245 – 249. ISSN 1801-2973.

JOSEF PETR, Biskup Sionský a kol. „Pastýřský list biskupů švýcarských duchovenstvu a věřícím ohledně významu dobrého a špatného tisku“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1873, č. 15. s. 227 - 231. ISSN 1801-2973.

KADEŘÁVEK, Eugen. „Jak jest knězi zacházeti s nevěrcem?“ *Časopis katolického duchovenstva*. 1879, č. 6. s. 401 – 410.

KADEŘÁVEK, Eugen. „O vivisekci“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1881, č. 7. s. 385-398.

KAŠPAR, K. „Pithecanthropus erectus“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1915, č. 4. s. 336-341.

„Katolické spolky vědecké v Německu a Belgii“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1876, č. 2. s. 135.

KOUSAL, Josef. „Boj proti církvi: Jakých prostředků užívají nepřátelé církve, aby lid o víru připravili; jak si má tu vésti duchovní správce?“ *Blahověst: Hlasy katolické*. 1880, č. 34. s. 537 – 539. ISSN 1801-2973.

KRATOCHVÍL, Josef. „Dnešní věda a filosofie“. *Nový Život*. 1906, č. 5-7. s. 267-268.

KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova theorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1922, č. 1+2. s. 13-18.

KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova theorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1922, č. 3+4. s. 119-123.

KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova theorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1922, č. 9+10. s. 295-304.

KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova theorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1923, č. 6+7. s. 329-336.

KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova theorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1923, č. 9. s. 463-472.

KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova theorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1924, č. 4. s. 259-265.

KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova theorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1925, č. 7+8. s. 477-491.

KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova theorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1926, č. 1. s. 23-27.

KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova theorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1926, č. 3+4, s. 231-236.

KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova theorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1926, č. 5+6. s. 326-330.

Kudrnovský, Alois. „Einsteinova theorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1926, č. 8. s. 476-484.

KUDRNOVSKÝ, Alois. „Einsteinova theorie relativity a apologetické otázky“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1922, č. 7+8. s. 220-228.

LEFLER, Václav. „KRONIKA: O nové soustavě světové na základě elektrodynamických zákonů“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1891, č. 5. s. 298 – 299.

LENZ, Antonín. „O praeternaturalném stavu prvního člověka co do vědovnosti jeho“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1878, č. 1. s. 4 – 20.

NEUSCHL, Robert. „Darwinistický evolucionismus ve vědách společenských“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1908, č. 2. s. 131 - 137.

NOVOTNÝ, Josef: „Za svobodu svědomí“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1914, č. 4. s. 306 – 315.

NOVOTNÝ, Josef. "Za svobodu svědomí." *Časopis katolického duchovenstva*. 1913, č. 9. s. 699 - 708.

NOVOTNÝ, Josef. "Za svobodu svědomí." *Časopis katolického duchovenstva*. 1913, č. 7+8. s. 533 - 546.

NOVOTNÝ, Josef. "Za svobodu svědomí." *Časopis katolického duchovenstva*. 1914, č. 2+3. s. 145 – 164.

NOVOTNÝ, Josef. „Za svobodu svědomí“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1920, č. 7+8. s. 200 – 206.

OPP, Josef. „Darvinism v palaeontologii“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1878, č. 8. s. 571 – 593.

OPP, Josef. „Darvinism“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1875, č. 2. s. 81 – 109.

OPP, Josef. „Vědění a víra“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870, č. 7. s. 481 – 504.

PACHTA, Josef: Mají-li katolíci a zvláště kněží v době naší pilně se obíratí vědami přírodními? *Časopis katolického duchovenstva*. 1882, č. 7. s. 418-433.

PACHTA, Josef. „Mají-li katolíci a zvláště kněží v době naší pilně se obírat vědami přírodními?“ *Časopis katolického duchovenstva*, 1882, č. 9. s. 551-562.

PODLAHA, Antonín. „Slavný anglický fysik sir William Thomson (lord Kelvin) o poměru vědy k víře“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1903, č. 10. s. 642 - 643.

POSPÍŠIL, Josef. „Kritika moderního atomismu“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1885. č. 6. s. 328-351.

POSPÍŠIL, Josef. „Kritika moderního atomismu“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1885, č. 7. s. 396-406.

POSPÍŠIL, Josef. „Kritika moderního atomismu“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1885, č. 8. s. 457-473.

POSPÍŠIL, Josef. „Kritika moderního atomismu“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1885, č. 9. s. 519-548.

POSPÍŠIL, Josef. „Kritika moderního atomismu“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1885, č. 10. s. 581-598.

POSPÍŠIL, Josef. „Kritika moderního atomismu“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1885, č. 5. s. 257-271.

PROCHÁZKA, Matěj. „Hmyzožravé rostliny dle Darvina“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1876, č. 5. s. 337-345.

PROCHÁZKA, Matěj. „Materialismus a křesťanství: Astronomie“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870, č. 4. s. 266 - 284.

PROCHÁZKA, Matěj. „Materialismus a křesťanství: Astronomie“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870, č. 3. s. 164-176.

PROCHÁZKA, Matěj. „Materialismus a křesťanství: Astronomie“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870, č. 5. s. 352 - 369.

PROCHÁZKA, Matěj. „Materialismus a křesťanství: Astronomie“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870, č. 6. s. 438 – 455.

PROCHÁZKA, Matěj. „Materialismus“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1875, č. 4. s. 254 – 269.

PROCHÁZKA, Matěj. „Opět o darvinismu“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1871, č. 5. s. 321 – 340.

PROCHÁZKA, Matěj. „Otáčnost (circumnutace) rostlin dle Darwina“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1881, č. 8. s. 449-460.

PROCHÁZKA, Matěj. „Styky věd přírodních s biblí“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1888, č. 3. s. 138 – 154.

PROCHÁZKA, Matěj. „Účelnost ve všemmíru“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1877, č. 8. s. 569 – 588.

PROCHÁZKA, Matěj. „Účelosloví čili teleologie v přírodovědách“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1870, č. 1. s. 45-59.

„Přírodovědecké přednášky Dr. Brehma v Praze“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1879, č. 2. s. 127-128.

ROŠICKÝ, František. „O vědeckém vzdělávání kněze“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1875, č. 1. s. 24 – 33.

SKOČDOPOLE, Antonín. „Snahy sociální revoluce a úloha církve“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1871, č.1. s. 1-18.

SMOLÍK, Václav. „Entropologický důkaz a jeho domnělé i skutečné vady“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1912, č. 2. s. 155-162.

SMOLÍK, Václav. „Entropologický důkaz a jeho domnělé i skutečné vady“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1912, č. 5. s. 410-417.

SMOLÍK, Václav. „Entropologický důkaz a jeho domnělé i skutečné vady“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1912, č. 6+7. s. 455-469.

SMOLÍK, Václav. „Entropologický důkaz a jeho domnělé i skutečné vady“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1912, č. 8. s. 594-602.

SMOLÍK, Václav. „Entropologický důkaz a jeho domnělé i skutečné vady“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1912, č. 9. s. 670-681.

SMOLÍK, Václav. „Entropologický důkaz a jeho domnělé vady“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1912, č. 3. s. 201-206.

SMOLÍK, Václav. „Entropologický důkaz a jeho domnělé i skutečné vady“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1912, č. 4. s. 318-325.

SMOLÍK, Václav. „Hypothesa nebulární a spektrální analyse“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1906, č. 7+8. s. 479 – 487.

SMOLÍK, Václav. „Hypothesa nebulární a spektrální analyse“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1906, č. 4. s. 225-231.

SMOLÍK, Václav. „Hypothesa nebulární a spektrální analyse“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1906, č. 6. s. 423-431.

„Stanovy spolku Družstvo Arnošta z Pardubic“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1890, č. 31. s. 488 – 498. ISSN 1801-2973.

ŠIMANKO, Václav. „Zákon přírody a zázrak“. *Blahověst: Hlasy katolické*. 1872, 13. s. 193 – 194. ISSN 1801-2973.

ŠKORPÍK, František Xaver. „Výměšky vědecké“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1872, č. 7. s. 481 – 496.

ŠMÍDEK, Karel. „Nadúčelnost v přírodě“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1875, č. 3. s. 190 – 203.

ŠPALDÁK, Adolf. „O ceně theorie antidarwinistické“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1907, č. 1. s. 64-69.

VANĚČEK, František. „Porážka vědy materialistické“. *Časopis katolického duchovenstva*., 1898, č. 3. s. 185-186.

VAŠEK, Bedřich. „Statistický obraz náboženské situace v našem školství“. *Časopis katolického duchovenstva*. 1928, č. 2. s. 116 – 133.

Elektronické zdroje pramenné literatury:

Česká křesťanská akademie: Home [online]. c2008 [cit. 16. 2. 2011]. Česká křesťanská akademie. Dostupné z WWW: <http://www.krestanskaakademie.cz/>.

Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy. *Virtuální knihovna KTF* [online]. ? [cit. 2011-06-27]. Dostupné z WWW: <<http://depositum.cz/>>.

PETERA, Václav. *Hrdinové vlasti a církve* [online]. [cit. 12. 5. 2011]. Dostupné z WWW: <http://www.cdct.cz/petera/data/dil.VI/pet.170.jpeg>

PETERA, Václav. *Hrdinové vlasti a církve* [online]. [cit. 12. 5. 2011]. Dostupné z WWW: <http://www.cdct.cz/petera/data/dil.VI/pet.51.jpeg>

PETERA, Václav. *Hrdinové vlasti a církve* [online]. [cit. 12. 5. 2011]. Dostupné z WWW: <http://www.cdct.cz/petera/data/dil.XII/pet.218.jpeg>

Sekundární literatura:

BUBÍK, Tomáš. *České bádání o náboženství ve 20. století: Možnosti a meze*. Pavel Mervart: Červený Kostelec, 2010. 246 s. ISBN 978-80-87378-09.

COLE, Peter. *Filozofie náboženství*. Portál: Praha, 2003. 149 s. ISBN 80-7178-719-1.

MAREK, Pavel. *Český katolicismus 1890 – 1914*. Olomouc: Gloria Rosice 2003. 649 s. ISBN 80-86200-76-0.

MAREK, Pavel. *Teorie a praxe politického katolicismu 1870 – 2007*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 267 s. ISBN 978-80-7325-152-9.

MCGRATH, Alister Edgar. *Dialog přírodních věd a teologie*. Praha: Vyšehrad, 2003. 286 s. ISBN 80-7021-552-6.

NEŠPOR, Zdeněk a kol. *Náboženství v 19. století: nej církevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?* Praha. Scriptorium, 2010. 324 s. ISBN 978-80-87271-22-3.

ONDOK, Josef Petr. *Přírodní vědy a teologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. 176 s. ISBN 80-85959-93-3.

Science, religion & reality. New York: G. Braziller, 1955. 355 s.

ŠTAMPACH, IVAN O. *Na nových stezkách ducha: Přehled a analýza současné religiozity*. Praha: Vyšehrad, 2010. 261 s. ISBN 978-80-7429-060-2.

VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010. 243 s. ISBN 978-80-247-2468-3.

WHITE, Michael. *Antikrist Galileo*. Praha: Academia, 2011. 344 s. ISBN 978-80-200-1899-1.

YATES, Frances. *Giordano Bruno a hermetická tradice*. Praha: Vyšehrad, 2009. 529 s. ISBN 978-80-7021-908-9.

Elektronické zdroje sekundární literatury:

GABRIEL, Jiří. „Heslo: Josef Kratochvíl.“ In: GABRIEL Jiří a kol. *Slovník českých filosofů* [online]. Brno: Katedra filosofie FF MU Brno, 1998. ISBN 80-210-1840-2. [cit. 11. 3. 2011]. dostupné z WWW: <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/kratj.html>.

Wikipedia: the free encyclopedia [online]. St. Petersburg (Florida) : Založení stránky 17. 6. 2005. Poslední revize 9. 5. 2011 [cit. 2011-05-12]. Dostupné z WWW: http://cs.wikipedia.org/wiki/Obecn%C3%A1_teorie_relativity.

Wikipedia: the free encyclopedia [online]. St. Petersburg (Florida) : Založení stránky: 11. 4. 2003. Poslední revize 29. 4. 2011. [cit. 2011-05-12]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Atom>.

Wikipedia: the free encyclopedia[online]. St. Petersburg (Florida): Založení stránky 12. 11. 2004. Poslední revize 5. 2. 2011 [cit. 2011-05-12]. Dostupné z WWW: http://cs.wikipedia.org/wiki/Speci%C3%A1ln%C3%AD_teorie_relativity.

ZOUHAR, Jan. „Heslo: Josef Novotný“. In: GABRIEL, Jiří a kol. *Slovník českých filosofů* [online]. Brno: Katedra filosofie FF MU Brno, 1998. ISBN 80-210-1840-2. [cit. 11. 3. 2011]. dostupné z WWW: <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/novtnj.html>.